

Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Η φιλοσοφία, όπως τουλάχιστον την ξέρουμε στον δυτικό κόσμο, γεννήθηκε τον 6^ο αιώνα π.Χ. στις ιωνικές πόλεις της Μικράς Ασίας.

- Η γέννησή της συνδέεται με τις πολιτικές αναταραχές που έφερε η ανάπτυξη του εμπορίου σε αυτές τις πόλεις, και με τη σταδιακή ανάπτυξη του πολιτεύματος της **δημοκρατίας**.
- Τα πρώτα ερωτήματα της φιλοσοφίας ήταν «κοσμολογικά», δηλαδή αφορούσαν την κατανόηση του φυσικού κόσμου. Γι' αυτό και οι πρώτοι φιλόσοφοι ονομάζονται και «**φυσικοί φιλόσοφοι**».
- Η «**ανθρωπιστική στροφή**», το ότι δηλαδή στο κέντρο της φιλοσοφίας μπήκε ο ανθρώπινος κόσμος, έρχεται κυρίως τον 5ο αιώνα με τον Σωκράτη και τους σοφιστές.

📖 Η γέννηση της φιλοσοφίας συνδέεται με το **πέρασμα από τον μύθο στον λόγο**.

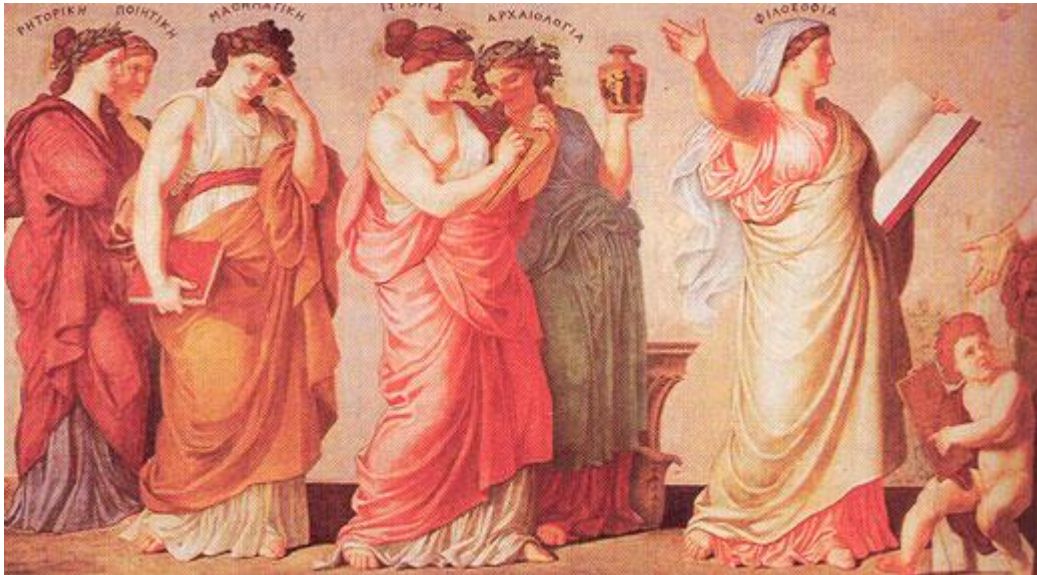
Αυτό σημαίνει

α) οι διάφορες εξηγήσεις για τον κόσμο και τα φυσικά φαινόμενα σταματάνε να είναι **ανθρωπομορφικές**.

«Ανθρωπομορφισμός» είναι το να εξηγώ τα άψυχα με βάση ιδιότητες ανθρώπινες.

β) υπάρχει μια τάση να φτιαχτούν **αφηρημένες έννοιες**

γ) αναπτύσσεται όλο και περισσότερο η **αμφιβολία, που μπαίνει στη θέση της πίστης**.

Η ΔΥΣΚΟΛΙΑ ΝΑ ΟΡΙΣΟΥΜΕ ΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, ΝΑ ΠΟΥΜΕ «ΤΙ ΕΪΝΑΙ Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ»

Ενώ μπορούμε κάπως εύκολα να κατανοήσουμε ποιο είναι το **αντικείμενο** μιας επιστήμης, π.χ. της βιολογίας, δηλαδή με τι ασχολείται αυτή, τι μελετά, μας είναι πολύ δύσκολο να καταλάβουμε ποιο είναι το αντικείμενο της φιλοσοφίας.

Πολλοί άνθρωποι, μάλιστα, πιστεύουν ότι η φιλοσοφία δεν είναι μόνο κάτι **δύσκολο** και **απρόσιτο**, αλλά είναι ακόμα και κάτι **άχρηστο** για τη ζωή μας, μια **περιττή πολυτέλεια**.

‡ Αυτό, όμως, που πολλοί άνθρωποι δεν σκέφτονται είναι ότι η φιλοσοφία είναι ίσως η πλέον **«δημοκρατική»** από όλες τις ενασχολήσεις, αφού πάντα, είτε το καταλαβαίνουμε είτε όχι, όλοι από μια άποψη συμμετέχουμε στη «φιλοσοφία», ή, με άλλα λόγια, «φιλοσοφούμε» με κάποιο τρόπο.

Ας σκεφτούμε κάποια ερωτήματα που όλοι θέτουμε κάποιες ιδιαίτερες στιγμές στη ζωή μας, π.χ. για το νόημα της ζωής, το «ποιος είμαι πραγματικά;», κλπ. Δεν είναι όμως μόνο αυτά τα ερωτήματα, αλλά, όπως θα ξαναδούμε, και όλα τα ερωτήματα που θέτουμε όταν θέλουμε να πάμε κατά κάποιο τρόπο στις «ρίζες» ενός προβλήματος ή μιας έννοιας.

‡ Το βέβαιο είναι ότι η φιλοσοφία είναι μια **έννοια πολυσήμαντη και ρευστή**. Δηλαδή: έχει πολλές σημασίες,

- δεν μπορούμε να την περιορίσουμε σε μία και μόνο σημασία,
- δεν γίνεται να την περιορίσουμε σε ένα και μόνο αντικείμενο.
- Έτσι, είναι ρευστή, δηλαδή το νόημα, η έννοια, ο ορισμός της μας ξεφεύγει. Δεν θα ήταν υπερβολή να πούμε ότι το ίδιο το ερώτημα «τι είναι φιλοσοφία» είναι ένα φιλοσοφικό ερώτημα, που έχει πάρει διαφορετικές απαντήσεις από διαφορετικές φιλοσοφικές θεωρίες.

‡ Επιπλέον, θα πρέπει να πάρουμε υπόψη μας ότι η απάντηση σε αυτό το ερώτημα **εξαρτάται και από την ιστορική περίοδο.**

Στην αρχαιότητα, την εποχή που γεννήθηκε η φιλοσοφία, η φιλοσοφία σήμαινε –όπως το δείχνει και η ίδια η λέξη: **φιλώ+σοφία**– την αγάπη, την επιδίωξη όσο γίνεται περισσότερης και εγκυρότερης γνώσης. Στην έννοια της γνώσης, όμως, περιλαμβάνονταν και γνώσεις που σήμερα κατατάσσουμε στις λεγόμενες «επιστήμες», εφόσον τότε δεν είχε ξεχωρίσει ακόμη η φιλοσοφία από τις επιστήμες –αυτό έγινε στους λεγόμενους «Νέους Χρόνους», οπότε οι επιστήμες «αυτονομήθηκαν» από τη φιλοσοφία. Καταλαβαίνουμε, λοιπόν, ότι ο ορισμός της φιλοσοφίας δεν θα μπορούσε να είναι ο ίδιος στην αρχαιότητα και στη νεότερη εποχή.

Μάλιστα, το ερώτημα ποια είναι η σχέση της φιλοσοφίας με την επιστήμη, και ποιος ο ρόλος και η σημαντικότητα της φιλοσοφίας, όταν πλέον έχουμε τις επιστήμες, είναι ένα σημαντικό ερώτημα που απασχολεί σήμερα τη φιλοσοφία.

Στην αρχή επιστήμη και φιλοσοφία ήταν ενωμένες κι μονάχα με το πέρασμα των αιώνων, η φυσική, η χημεία, η αστρονομία ή η ψυχολογία απέκτησαν την ανεξαρτησία τους από την κοινή φιλοσοφική μήτρα..»

Φερνάντο Σαμπατέρ, *Οι ερωτήσεις της ζωής*

ΠΡΟΣΠΑΘΩΝΤΑΣ ΝΑ ΟΡΙΣΟΥΜΕ ΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Αν προσπαθήσουμε να ορίσουμε τη φιλοσοφία, παρά το ότι, όπως είπαμε, ο ορισμός της δεν μπορεί να είναι τελειωτικός και πλήρης, θα πούμε ότι:

‡ Η φιλοσοφία δεν είναι απλώς ένας ακόμη κλάδος του επιστητού πλάι στους άλλους, στις επιστήμες, αλλά: είναι μια διαφορετική, **ιδιότυπη θεώρηση της πραγματικότητας**, και μια **στάση ζωής**. Το δεύτερο αυτό σημαίνει ότι η φιλοσοφία δεν έχει μόνο σχέση με τη σκέψη □ έχει σχέση και με την πράξη, αφορά τελικά το πώς αντιμετωπίζουμε συνολικά τη ζωή.

‡ Βασικά στοιχεία στη φιλοσοφική θεώρηση της πραγματικότητας και στη φιλοσοφική στάση είναι: -ένα «κοίταγμα» του κόσμου, όπου κανείς απομακρύνεται από το **συγκεκριμένο και το επιμέρους**, και προσπαθεί να δει τα πράγματα από μια **ευρύτερη, πιο γενική, πιο αφηρημένη σκοπιά**.

-η τάση να αμφισβητεί κανείς τα **δεδομένα, τα παραδεδομένα, τα αυταπόδεικτα και τα αυτονόητα**. Στη θέση των «δεδομένων» και των «συμβατικών αληθειών», ο φιλόσοφος βλέπει ένα **πρόβλημα**, θέτει ένα **ερώτημα**. Βασικό εφόδιο δηλαδή, στη φιλοσοφική στάση είναι η **κριτική σκέψη, ο κριτικός έλεγχος**. Για τη φιλοσοφία δεν υπάρχουν **«αλάθητα»** και **«αυθεντίες»** πέρα και πάνω από κάθε έλεγχο –και αυτό το στοιχείο αποτελεί βασική διαφορά της από τη θρησκεία.

‡ Με λίγα λόγια, η φιλοσοφία είναι αγώνας αυτοπροστασίας από τις παγίδες του **δογματισμού**. Παράδειγμα σε αυτό ήταν ο Σωκράτης, που έλεγε ότι υπακούει μόνο στη **λογικά πειστική επιχειρηματολογία**.

«Ο ύπνος της λογικής γεννά τέρατα» .

El sueño de la razón produce monstruos):
χαρακτικό του Ισπανού ζωγράφου και χαράκτη Φρανσίσκο Γκόγια που χρονολογείται περίπου στα έτη 1797-1799. Είναι το 43ο από τα 80 έργα που αποτελούν τη σειρά χαρακτηριστικών Los Caprichos (Τα Καπρίτσια) και αρχικά επρόκειτο να βρίσκεται στην πρώτη σελίδα.

Αποτελείται από ένα σκίτσο που αναπαριστά τον ίδιο τον καλλιτέχνη, να ακουμπάει το κεφάλι του σε ένα τραπέζι, καθώς κουκουβάγιες και νυχτερίδες τον περικυκλώνουν ενώ καλύπτει το κεφάλι με τα χέρια του. Οι κουκουβάγιες (που συμβολίζουν την ανοησία) και οι νυχτερίδες (που συμβολίζουν την αμάθεια) είναι έτοιμες να του επιτεθούν.

Αυτή η εικόνα μπορεί να θεωρηθεί ως μία απεικόνιση των επιπτώσεων της καταπίεσης της λογικής και, επομένως, σαν υιοθέτηση από τον καλλιτέχνη διαφωτιστικών ιδεών. Ωστόσο, μπορεί επίσης να ερμηνευθεί ως συνεισφορά του Γκόγια στη δημιουργική διαδικασία και το Ρομαντικό πνεύμα-την απελευθέρωση της φαντασίας, των συναισθημάτων ακόμα και των εφιαλτών. Αναμφισβήτητο το πιο διάσημο έργο της σειράς, που έχει γίνει είδωλο, και ο τίτλος του συχνά αναφέρεται ως γνωμικό του Γκόγια.

<http://el.wikipedia.org>

ΠΡΟΣΠΑΘΩΝΤΑΣ ΝΑ ΟΡΙΣΟΥΜΕ ΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ (2)

Φιλοσοφία και απορία

Όλοι στη ζωή μας έχουμε απορίες. Όταν μιλάμε για **φιλοσοφική απορία**, εννοούμε ότι δεν θέτουμε απλώς ένα οποιοδήποτε ερώτημα, αλλά είμαστε σε μια κατάσταση που μοιάζει με ένα πνευματικό αδιέξοδο. Αισθανόμαστε ότι δεν έχουμε δρόμο, πέρασμα προς κάτι (αυτό άλλωστε σημαίνει η λέξη απορία: α + πόρος= πέρασμα).

Η φιλοσοφική στάση σημαίνει ότι τότε κάποιος/α σαν να οπισθοχωρεί (=να κάνει ένα βήμα πίσω), για να πετύχει μια ευρύτερη (=πλατύτερη) και πληρέστερη θεώρηση του χώρου στο οποίο εντάσσεται το θέμα που του/της προκάλεσε την απορία. Αυτό σημαίνει επίσης **ότι απομακρύνεται από το συγκεκριμένο πρόβλημα**, πάει προς κάτι πιο «αφηρημένο», πιο **θεωρητικό**. (Θεωρώ =κοιτάζω από ψηλά, από μακριά)

Επιστροφή στο συγκεκριμένο

Αν η φιλοσοφική στάση σημαίνει οπισθοχώρηση και πορεία προς το αφηρημένο, αυτό δεν σημαίνει ότι η φιλοσοφία δεν επιστρέφει στο **συγκεκριμένο** και δεν έχει κάτι να πει γι' αυτό. Πολλοί μεγάλοι φιλόσοφοι ξεκίνησαν από ορισμένες εμπειρικές διαπιστώσεις, στη συνέχεια προχώρησαν σε αφηρημένες έννοιες, στη **θεωρητικοποίηση** των διάφορων ζητημάτων, και, τελικά, διατύπωσαν συγκεκριμένες **προτάσεις που σχετίζονται άμεσα με την πραγματικότητα της εποχής τους**.

Επομένως, η φιλοσοφική «ενατένιση», η θεωρία, δεν αποτελεί αυτοσκοπό. Μάλιστα, ειδικά οι αρχαίοι Έλληνες πίστευαν ότι η φιλοσοφία είναι κάτι που μπορεί να βοηθήσει τον άνθρωπο να γίνει καλύτερος πολίτης και καλύτερος άνθρωπος (η φιλοσοφία, πίστευαν, είναι «τέχνη του βίου»).

Η φιλοσοφία δεν δίνει έτοιμες λύσεις

Λέγοντας, ωστόσο, ότι η φιλοσοφία έχει άμεση σχέση με τη ζωή μας, και μπορεί να δώσει προτάσεις που σχετίζονται με αυτήν, δεν σημαίνει ότι μας δίνει συνταγές, έτοιμες λύσεις. Αυτό θα ήταν αντίθετο και με τον σκοπό και με τη μεθοδολογία της. (Γιατί;)

‡ Αυτό που κάνει είναι να μας βοηθήσει να **συνειδητοποιήσουμε** περισσότερο τις καταστάσεις, τα προβλήματα, όπως και τον εαυτό μας μέσα σε αυτά, να έχουμε μεγαλύτερη **επίγνωση** των προβλημάτων, των ιδεών μας, των πράξεών μας, του ίδιου μας του εαυτού («γνώθι σεαυτόν», έλεγε ο Σωκράτης).

‡ Αυτό είναι ένα είδος **απελευθέρωσης**, απελευθέρωσης καταρχάς του μυαλού: αποδεσμευόμαστε από τις προκαταλήψεις μας, από τα διάφορα «αυτονόητα» που έχουμε και που μας «αγκυλώνουν» το μυαλό, συχνά χωρίς να έχουμε επίγνωση αυτού του πράγματος □ απομακρυνόμαστε από την τάση που έχουμε όλοι μας προς τον δογματισμό. (Γιατί;)

Η νοητική κρίμα...

Φιλοσοφικά ερωτήματα: ερωτήματα **οριακά, θεμελιώδη ή έσχατα**. Γιατί:

- Προκαλούν μια ιδιάζουσα αμηχανία ή και διανοητική δυσφορία...
- Εκφράζουν τον προβληματισμό του ανθρώπου απέναντι στην ύπαρξή του και τα πράγματα, στοιχεία διαχρονικά...
- Τίθενται εκεί που νομίζουμε ότι βρίσκονται τα έσχατα σημεία της γνώσης μας...
- Μας κάνουν να συνειδητοποιήσουμε ότι εκεί που νομίζουμε ότι η σκέψη μας καταλήγει-με κάποιο τρόπο, τελειώνει- αρχίζει μια νέα πνευματική αναζήτηση, σε άλλα βαθύτερα γνωσιολογικά επίπεδα...
- Μοιάζουν πολύ δύσκολα για όποιον έχει μάθει και επιθυμεί να κινείται μέσα στην «κρούστα» της βεβαιότητας και την ασφάλεια που αυτή προσφέρει...
- Οι απαντήσεις σε αυτά έχουν το χαρακτήρα και το ύφος κάθε συγκεκριμένου φιλοσόφου, κάθε περίπτωσης και η επίλυσή τους δεν είναι οριστική...
- Άρα, μπορούν να απασχολήσουν τόσο τους «ειδικούς», τους φιλοσόφους που ασχολούνται συστηματικά με τη φιλοσοφία και διαμορφώνουν ολοκληρωμένα συστήματα σκέψης και στάσης ζωής όσο και κάθε σκεπτόμενο άνθρωπο, που δεν δέχεται τίποτα ως αυτονόητο και τολμά να αναρωτιέται...

ΒΑΣΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ

Οι φιλόσοφοι ακολουθούν στην έρευνά τους μια διανοητική μέθοδο που έχει τους εξής στόχους:

- Τη διασάφηση γενικών εννοιών* πάνω στις οποίες στρέφεται ο φιλοσοφικός προβληματισμός.

Πώς γίνεται;;;

1. Παρατηρώ πολλές συγκεκριμένες πράξεις-πρακτικές που φέρουν χαρακτηρίζονται με την έννοια, π.χ. δικαιοσύνη ή ελευθερία ή ωραίο...

2. Απομονώνω το χαρακτηριστικό εκείνο βάσει του οποίου χαρακτηρίζονται με την έννοια που μελετώ...

3. Με **επαγωγή**, δηλαδή από το μέρος στο όλον, διατυπώνω τον ορισμό της έννοιας που είναι το ζητούμενο στη φιλοσοφική διερεύνηση...

- Την αιτιολόγηση βασικών πεποιθήσεων, με άλλα λόγια, την τεκμηρίωση των θεωρητικών υποθέσεών τους με ορθολογικό τρόπο.

Γιατί είναι απαραίτητη;;;

Επειδή οι αισθήσεις μας και η λογική μας συχνά σφάλουν. Συνήθως ενεργούμε στηριγμένοι σε έτοιμα σχήματα απόψεων και προκατασκευασμένα πρότυπα ζωής που θεωρούνται ότι είναι αποδεκτά ή και «αντικειμενικά» και δεν μπαίνουμε στον κόπο να αιτιολογήσουμε κάθε φορά τις απόψεις ή τις στάσεις μας. Ο φιλόσοφος μας καλεί να δρούμε ως έλλογα όντα που γνωρίζουν και αιτιολογούν κάθε φορά τον «κόσμο» τους... Όσο για τον ίδιο, αυτός ακόμη περισσότερο χρειάζεται να αιτιολογεί επαρκώς τις θέσεις του, γιατί κλονίζει την εμπιστοσύνη μας καθολικά...

- Τη διατύπωση μιας συνολικής θεωρίας για τον κόσμο και τη θέση του ανθρώπου μέσα σ' αυτόν.

Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι ο άνθρωπος

Συνθέτει με έναν τρόπο χωρίς λογικές αντιφάσεις τις διαφορετικές εικόνες που μας δίνουν οι επιμέρους επιστήμες για τον κόσμο και τον άνθρωπο.

Μέσα από τη σύνθεση αυτή επιχειρεί να δώσει απάντηση στα μεγάλα, διαχρονικά ερωτήματα που τον απασχολούν σχετικά με την ύπαρξή του.

- Τη διαμόρφωση ενός συστήματος αξιών που θα καθοδηγεί την ανθρώπινη πράξη.

Η φιλοσοφία γεννήθηκε από την ανάγκη του ανθρώπου όχι μόνο να επιβιώσει αλλά και να γίνει ευτυχής.

⇒ Υποδεικνύει αρχές και αξίες που καθοδηγούν ορθά την ανθρώπινη πράξη, ατομική και κοινωνική

⇒ Έτσι ο άνθρωπος καλλιεργεί το νου και το συναίσθημά του, κατακτά την αρετή, παίρνει τις σωστές αποφάσεις για τον εαυτό του και για τους άλλους, διαμορφώνει έναν «φιλοσοφημένο» κόσμο γύρω του με ισότητα –δικαιοσύνη –ελευθερία

⇒ Ολοκληρώνεται, τελειοποιεί τα γνωρίσματά του ως άτομο και ως κοινωνικό όν και τελικά

⇒ Γίνεται **ευδαίμων**

***έννοιες** = νοητικές κατασκευές που συνοψίζουν μέσα στη σκέψη μας τα ουσιαστά γνωρίσματα μια συγκεκριμένης κατηγορίας ομοειδών πραγμάτων. Μπορεί να είναι συγκεκριμένες, όταν αναφέρονται σε κάτι το υλικό, ή αφηρημένες, όταν στο περιεχόμενό τους συνοψίζουν γενικές και αφηρημένες καταστάσεις [«έννοιες που όλοι χρησιμοποιούμε καθημερινά, χωρίς να τις σκεπτόμαστε», Τόμας Νάγκελ]

Οι αφηρημένες, γενικές έννοιες είναι επίσης εξαιρετικά συγκεκριμένες [στο βαθμό που συγκεκριμένο δεν είναι μόνο αυτό που αντιλαμβανόμαστε με τις αισθήσεις αλλά και αυτό που συλλαμβάνουμε με το νου], μόνο που ο καθένας τις αντιμετωπίζει υποκειμενικά και αναγνωρίζει σε αυτές διαφορετικά γνωρίσματα, σύμφωνα με τις εμπειρίες, την παιδεία και τις καταβολές του, οικογενειακές, κοινωνικές, πολιτισμικές ή πολιτικές.

ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΑ

Πώς επιχειρηματολογούμε;
Πότε τα επιχειρήματα στα οποία στηρίζουμε τις απόψεις μας είναι έγκυρα;

Κάθε άποψη που διατυπώνουμε [βασική πεποίθηση ή φιλοσοφική θέση] πρέπει πάντα να υποστηρίζεται από επιχειρήματα που επιβεβαιώνουν την αλήθεια της.>>>

Αυτά πρέπει να είναι έγκυρα >>>

- Na είναι αληθή
- Na έχουν λογική συνέπεια

Επαγωγικά επιχειρήματα: το συμπέρασμα προκύπτει από επαρκή αριθμό λογικών τεκμηρίων

Παραγωγικά επιχειρήματα: αληθή + με λογική συνέπεια

= όλες οι λογικές προτάσεις που το
απαρτίζουν να υφίστανται στην
πραγματικότητα ή έχουν αποδειχτεί
επιστημονικά

= να έχουν λογική συνέπεια, δηλαδή να
είναι συνεπή με τους κανόνες της λογικής
σκέψης

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Προβληματίζεται

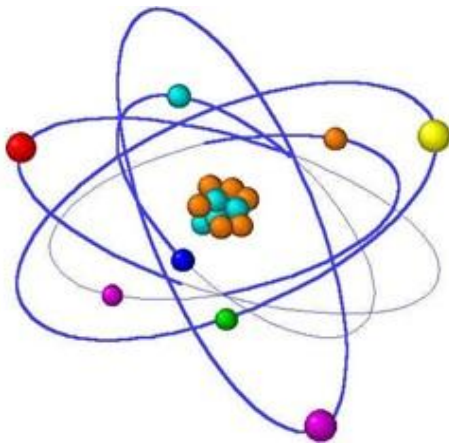
- ? για το αν υπάρχει πραγματικότητα
- ? για το αν αυτή δίνει κάποιο νόημα στην ανθρώπινη ζωή
- ? για το ποιο είναι αυτό το νόημα

Οι φιλόσοφοι δεν ασχολούνται με το ίδιο το είναι αλλά με τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα σ' αυτό και στο νοείται

Πώς συλλαμβάνει η νόησή μας αυτό που υπάρχει;;; Ποια σημασία έχει /πώς μας επηρεάζει αυτό που υφίσταται;;;

Η πορεία της μέσα στο χρόνο δεν είναι γραμμική, ενδιαφέρεται να οδηγήσει τις υπάρχουσες γνώσεις σε βαθύτερο προβληματισμό και όχι να τις αλλάξει ή να τις πολλαπλασιάσει...

Το πεδίο της είναι γενικό, καθολικό.

ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

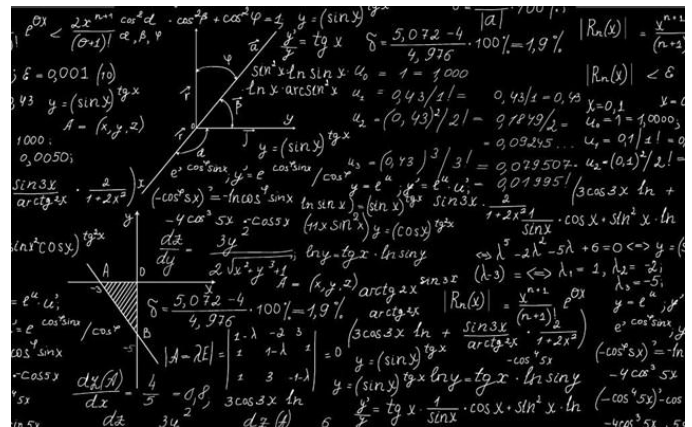
Ερευνά την αντικειμενική πραγματικότητα ως κάτι που υπάρχει

Οι επιστήμονες ασχολούνται μ' αυτό που υπάρχει και το πώς φανερώνεται στις αισθήσεις μας [είναι και φαίνεσθαι]

Τι / γιατί είναι αυτό ή το άλλο δεδομένο της αντικειμενικής πραγματικότητας;;

Η πορεία της μέσα στο χρόνο είναι γραμμική, εξελικτική [οι θεωρίες του παρελθόντος ξεπερνιούνται από άλλες σύγχρονες, πιο σωστές ή πιο ολοκληρωμένες].

Το πεδίο κάθε επιστήμης είναι περιορισμένο, εξειδικευμένο.

Η φιλοσοφία βρίσκεται «κάτω» ή «πάνω» από τις επιστήμες, ποτέ «δίπλα» [Wittgenstein]

‡ «κάτω»: ή πριν τις επιστήμες, για να τις βοηθήσει να προσδιορίσουν τις αρχές τους, να θεμελιώσουν τις έννοιές τους, να οργανώσουν τις μεθόδους τους.

‡ «πάνω»: ή μετά τις επιστήμες, γιατί με φιλοσοφικό στοχασμό ερμηνεύονται τα επιστημονικά πορίσματα και αξιολογούνται ως προς τη σημασία τους για τον άνθρωπο.

‡ Συνθέτει τη διασπασμένη σε διάφορους τομείς γνώση, «διασώζει τη ζωτική για τον άνθρωπο εμφανή πραγματικότητα, μέσα στην οποία εκτυλίσσεται η περιπέτεια της ύπαρξής μας» [B. Σαμπατέρ, Οι ερωτήσεις της ζωής]

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

1. ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΞΙΑΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Αμφισβητούν την αξία της φιλοσοφίας οι:

Άνθρωποι που θεωρούν ματαιοπονία τη συνεχή ενασχόληση με «ακατανόητα» ερωτήματα, την εμμονή των φιλοσόφων σε εννοιολογικές διερευνήσεις ή στην προσπάθειά τους να αιτιολογούν το αυτονόητο.

[Βλ. διακωμώδηση του φιλοσόφου στη λογοτεχνία...]

Φοβούνται τον ανατρεπτισμό που μπορεί να περιέχει η φιλοσοφική σκέψη οι:

- Συντηρητικές κοινωνίες που δεν επιθυμούν τις αλλαγές
- Οι πολιτικοί ή θρησκευτικοί συγκεντρωτισμοί, γιατί η κριτική ματιά της κλονίζει τη βεβαιότητα για το κύρος των αξιών και αμφισβητεί τα κατεστημένα.
- Η αμφισβήτηση φτάνει ως το σημείο των διώξεων των φιλοσόφων σε διάφορες κοινωνίες και εποχές [βλ. βιβλίο, σελ 24]
- Προσοχή! Όλες οι κοινωνίες μπορεί να ενοχληθούν από τον φιλόσοφο όταν αυτός εισβάλλει στο χώρο των θεσμών και μετατρέπει σε πρόβλημα τις παγιωμένες πεποιθήσεις... θρησκευτική πίστη ή πολιτικοί λόγοι μπορούν εξίσου να προκαλέσουν καταδίκη του φιλοσοφικού στοχασμού [περίπτωση Μπαρούχ Σπινόζα και Πλάτωνα ή Μπέρναρντ Ράσελ αντίστοιχα...]

Ο Πλάτωνας και ο μύθος του σπηλαίου ή η μοναξιά του φιλοσόφου

Ζητήματα που θέτει ο μύθος:

- Οι αναβαθμοί από την άγνοια ως τη γνώση
- Η μαθησιακή διαδικασία, έργο επίπονο και δύσκολο
- Η κατάκτηση της επιστήμης, της φιλοσοφίας στη συγκεκριμένη περίπτωση, από τους λίγους
- Η διαλεκτική σχέση ανάμεσα στους επιστήμονες και τους αμαθείς
- Η δυσκολία του όλου εγχειρήματος

Ο πλατωνικός διάλογος με τίτλο Πολιτεία έχει πολυδιάστατο περιεχόμενο. Πρωταγωνιστεί κι εδώ ο Σωκράτης που ξεκινά μια διερεύνηση γύρω από την έννοια της δικαιοσύνης. Καταλήγει όμως στη θεωρητική κατασκευή μιας ιδανικής πολιτείας, μιας πολιτείας όπου οι κοινωνικές τάξεις δεν προσδιορίζονται με την καταγωγή αλλά με τα ενδογενή προσόντα των ατόμων και την παιδεία τους, όπου η δικαιοσύνη διασφαλίζεται με την οικειοπραγία, την αποκλειστική δηλαδή ενασχόληση του καθενός με το έργο του, με την κατάργηση θεσμών που διαβρώνουν την κοινωνική συνοχή, όπως είναι η ιδιοκτησία, η δουλεία ή η υποδεέστερη θέση της γυναίκας και με την άσκηση της εξουσίας από τους φιλοσόφους, αυτούς δηλαδή που έχουν κατακτήσει την απόλυτη γνώση. [Π. Ρούλια, Αρχές Φιλοσοφίας, εκδ Μεταίχμιο]

2. Η ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Γιατί είναι χρήσιμη η φιλοσοφία;

Επειδή:

- † Υπάρχει αυτό καθαυτό το ενδιαφέρον του ανθρώπου για **θεωρητικές αναζητήσεις** και όχι μόνο για να βρεθούν απαντήσεις σε πρακτικά ζητήματα διαβίωσης.
- † Βοηθάει
 - στο να αποφεύγεται η πνευματική σύγχυση.
 - στο να δίνονται απαντήσεις στα μεγάλα υπαρξιακά ζητήματα, ακόμη κι αν δεν είναι οριστικές, στο να συνειδητοποιεί ο άνθρωπος τα όρια της γνώσης αλλά και της ύπαρξής του,
 - στο να διαμορφώνονται συνολικές αντιλήψεις για τον άνθρωπο και τον κόσμο.
- † Έχει **πρακτική σημασία** στο βαθμό που

οξύνει την κριτική ικανότητα, με την άσκηση στην επιχειρηματολογία

προστατεύει από λογικά σφάλματα, μέσα από τον έλεγχο και τις διορθώσεις των προκαταλήψεων

διευρύνει τον διανοητικό ορίζοντα

αποκαλύπτει θεωρητικές και πρακτικές δυνατότητες

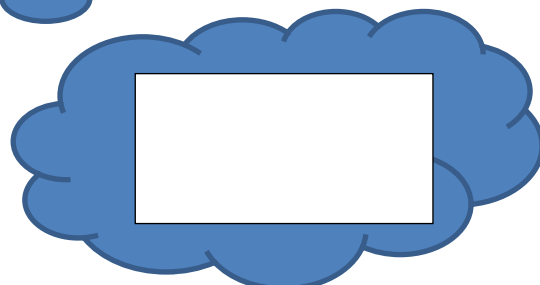
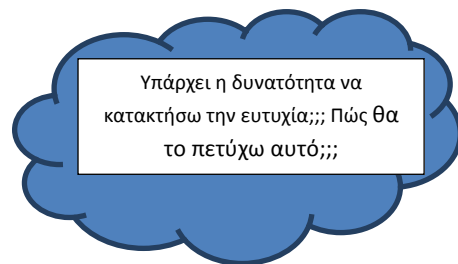
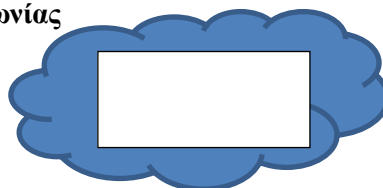
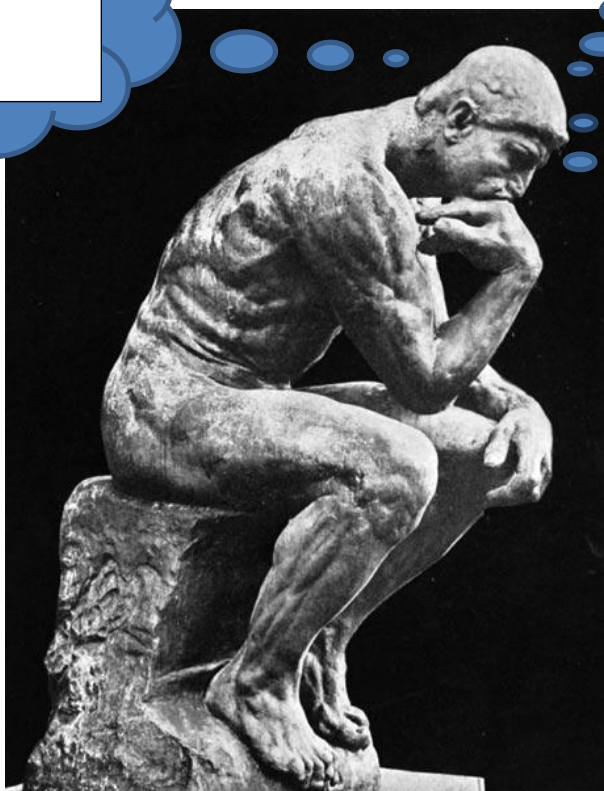
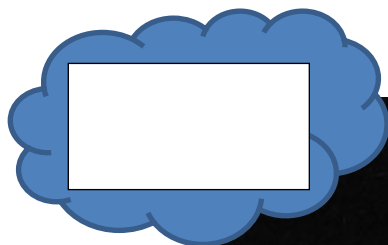
συχνά αποτελεί τη βάση για μεγάλες επιστημονικές ανακαλύψεις

προσφέρει το θεωρητικό υπόβαθρο για ποικίλες ηθικές θεωρίες, με τη διερεύνηση της έννοιας του καλού και του κακού καθώς και της ανθρώπινης ευδαιμονίας

συμβάλλει στην εξέλιξη των κοινωνικών θεσμών [συζήτηση για τα ανθρώπινα δικαιώματα]

προτείνει θεωρίες για την οργάνωση της πολιτικής κοινωνίας

βοηθάει να κατανοήσουμε την πολιτική μας ύπαρξη

Αντικουλτούρα της δεκαετίας του 1960

Από τη Βικιπαίδεια, την ελεύθερη εγκυκλοπαίδεια

Το σύμβολο της ειρήνης, το οποίο σχεδιάστηκε στη Μεγάλη Βρετανία κατά τη διάρκεια της εκστρατείας για τον πυρηνικό αφοπλισμό, αποτελεί ένα από τα πιο αναγνωρίσιμα σύμβολα της εποχής της αντικουλτούρας.

Ως αντικουλτούρα της δεκαετίας του 1960 ορίζεται το πολιτιστικό κίνημα που αναπτύχθηκε κυρίως στις Ηνωμένες Πολιτείες και στο Ηνωμένο Βασίλειο και διαδόθηκε στις περισσότερες χώρες του δυτικού κόσμου ανάμεσα στα έτη 1956 και 1974. Το κίνημα άνθησε κατά τη διάρκεια της εκτεταμένης στρατιωτικής επέμβασης της Κυβέρνησης των Η.Π.Α. στον πόλεμο του Βιετνάμ. Πολλοί μελετητές της εποχής ορίζουν ως περίοδο κορύφωσης του κινήματος το διάστημα μεταξύ 1965 και 1972.

Καθώς η δεκαετία του '60 προχωρούσε, ολοένα και βάθαινε το χάσμα ανάμεσα στην παλαιά και τη νέα γενιά αναφορικά με ζητήματα όπως ο Πόλεμος στο Βιετνάμ, οι φυλετικές σχέσεις, τα σεξουαλικά ήθη, τα δικαιώματα των γυναικών, οι παραδοσιακοί τρόποι άσκησης εξουσίας, ο πειραματισμός με ψυχοτρόπα φάρμακα και διάφορες εκδοχές του εμπονομαζόμενου Αμερικανικού Ονείρου. Προέκυψαν νέες μορφές πολιτισμού, συμπεριλαμβανομένης της ποπ μουσικής και της ταυτόχρονης ανόδου της κουλτούρας των χίπις, η οποία οδήγησε στην ταχεία εξέλιξη της υποκουλτούρας των νέων που έδινε έμφαση στην αλλαγή και τον πειραματισμό. Εκτός από το διάσημο μουσικό συγκρότημα των Beatles, πολλοί συνθέτες, τραγουδιστές και μουσικά συγκροτήματα από το Ηνωμένο Βασίλειο και την Αμερική είχαν αντίκτυπο στο πολιτιστικό αυτό κίνημα.

Στην Πλατεία Τραφάλγκαρ του Λονδίνου, το 1958, σε μία πράξη πολιτικής ανυπακοής, συγκεντρώθηκαν 60.000 - 100.000 φιλειρηνικοί διαδηλωτές, κυρίως φοιτητές και ειρηνιστές, σε ένα γεγονός ευρέως γνωστό ως «διαδηλώσεις απαγόρευσης της Βόμβας» («ban the Bomb» demonstrations). Από την ομάδα αυτή σχεδιάστηκε και το σήμα της ειρήνης, το οποίο παραμένει μέχρι σήμερα το πιο αναγνωρίσιμο σύμβολο της ειρήνης, της ελευθερίας και της κουλτούρας των χίπις.

Η κοινωνική ανθρωπολόγος Τζέντρι Άντερς παρατηρεί πως ένα σύνολο ελευθεριών είχαν γίνει αποδεκτά μέσα σε μια κοινότητα αντικουλτούρας στην οποία έζησε και μελέτησε: «ελευθερία του να εξερευνά κανείς τις ικανότητές του, ελευθερία του να δημιουργεί κανείς τον Εαυτό του, ελευθερία της προσωπικής έκφρασης, ελευθερία από τη δημιουργία προγραμμάτων, ελευθερία από τους αυστηρά καθορισμένους ρόλους και ιεραρχικές δομές...» Επιπλέον, η Άντερς θεωρεί πως ορισμένα μέλη του κινήματος επιθυμούσαν να επιφέρουν αλλαγές στο εκπαιδευτικό σύστημα, ώστε να μην αποθαρρύνει, αλλά να ενθαρρύνει, «την καλαισθησία, την αγάπη για τη φύση, το πάθος για τη μουσική, την επιθυμία για περισυλλογή, ή την ισχυρά εκφρασμένη ανεξαρτησία».

Τα τρία κινήματα που άλλαξαν τον κόσμο

Της Ιωάννας Λαλιώτου

Από τη δεκαετία του 1960 και έπειτα διάφορες μορφές κοινωνικού ανταγωνισμού έχουν μεταφερθεί στην αρένα της πολιτισμικής αντιπαράθεσης, δηλαδή της επαναδιαπραγμάτευσης των συμβόλων, μέσω των οποίων τα υποκείμενα διεκδικούν την αναγνωρισιμότητά τους ως τέτοια. [...]

Ωστόσο, τρία σημαντικά «γεγονότα» καθόρισαν τη μορφή και τις στρατηγικές του πολέμου των συμβόλων: τα κινήματα απο-αποικιοποίησης, το κίνημα των πολιτικών δικαιωμάτων και φυλετικής ισότητας στις ΗΠΑ και η δυναμική ανάπτυξη του γυναικείου κινήματος διεθνώς.

Το τέλος των μεγάλων δυτικών αυτοκρατοριών, τα απελευθερωτικά κινήματα και η ανάπτυξη αντι-αποικιοκρατικών εθνικών ιδεολογιών στον τρίτο κόσμο οδήγησαν στην ανάπτυξη μιας δυναμικής κριτικής των βασικών αρχών του δυτικού πολιτισμού. Τα κύματα αυτών των σεισμικών δονήσεων δεν άργησαν να ταρακουνήσουν και τις δυτικές μητροπόλεις, στα σπλάχνα των οποίων οι μετανάστες από τις πρώην αποικίες εργάτες, φοιτητές, πανεπιστημιακοί δάσκαλοι και επιστήμονες μεταφύτευαν και καλλιέργησαν την κριτική των οικουμενικών συμβόλων του ανθρωπισμού, όπως αυτές είχαν διαμορφωθεί στο πλαίσιο της παγκόσμιας ευρωπαϊκής ηγεμονίας από το 1500. Οι μετα-αποικιοκρατικές δονήσεις συνοδεύτηκαν όμως και από την ανάπτυξη του κινήματος των πολιτικών δικαιωμάτων των μαύρων στις ΗΠΑ. Η διεκδίκηση ίσων πολιτικών δικαιωμάτων από τους αφροαμερικανούς έδωσε το σύνθημα για έναν συνολικό επανορισμό της αμερικανικής πολιτείας. Το όνειρο που περιέγραψε ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ στον περίφημο λόγο του «Έχω ένα όνειρο» αποτέλεσε το έναυσμα για την επαναδιαπραγμάτευση του αμερικανικού ονείρου συνολικότερα. Και βέβαια οι πολιτισμικές προεκτάσεις του κινήματος των πολιτικών δικαιωμάτων των μαύρων καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό τις στρατηγικές που χρησιμοποίησαν και οι άλλες εθνοτικές ομάδες στον αγώνα τους για πολιτική αναγνώριση και χειραφέτηση στις ΗΠΑ.

Η χρονιά της αποτυχίας των προφητών

Eric Hobsbawm

Ακριβώς επειδή ήσαν απροσδόκητα και ξαφνικά τα γεγονότα του 1968, υπήρξαν τόσο εκπληκτικά και δραματικά. Και ζήσαμε πλήθος τέτοια γεγονότα... Η χρονιά άρχισε με την επίθεση του Τετ των Βορειοβιετναμέζων η οποία, όπως τώρα ξέρουμε, λύγισε την αποφασιστικότητα των ΗΠΑ και κατέστησε βέβαιη την ήττα τους στο Βιετνάμ. Σχεδόν αμέσως οδήγησε τον πρόεδρο Λίντον Τζόνσον στην απόφαση να μην είναι εκ νέου υποψήφιος, καθώς πιεζόταν και από τις αντιπολεμικές διαδηλώσεις των φοιτητών. Αυτό είχε ως συνέπεια την εκλογή του Ρίτσαρντ Νίξον στην προεδρία των ΗΠΑ, τον ίδιο εκείνο χρόνο. Περίπου την ίδια εποχή, ο Αλεξάντερ Ντούμπτσεκ ανέλαβε την ηγεσία του τσεχοσλοβακικού κομμουνιστικού κόμματος. Την παραίτηση του προέδρου Νοβότνι ακολούθησαν οι μεταρρυθμίσεις της «Άνοιξης της Πράγας», που φιλοδοξούσαν να καθιερώσουν τον «κομμουνισμό με ανθρώπινο πρόσωπο». Στις 20-21 Αυγούστου το καθεστώς του Ντούμπτσεκ ανατράπηκε από τη σοβιετική εισβολή στην Τσεχοσλοβακία. Η επιτυχία των μεταρρυθμίσεων στην Πράγα είχε προκαλέσει φοιτητικές διαδηλώσεις στην Πολωνία, που κατεστάλησαν βίαια. Στην πολωνική κυβέρνηση η κυρίαρχη εθνικιστική ομάδα που διακρινόταν και για τον αντισημιτισμό της κατηγορήσε τους εβραίους ότι υποκίνησαν τις διαδηλώσεις. Οι περισσότεροι από τους εβραίους που είχαν απομείνει στην Πολωνία - λίγες εκατοντάδες - υποχρεώθηκαν να την εγκαταλείψουν.

Την άνοιξη είχαμε και την κρίση στη Γαλλία. Τα «γεγονότα του Μάη», όπως ονομάστηκαν, δεν ήταν μόνο η μεγαλύτερη φοιτητική κινητοποίηση της γαλλικής ιστορίας: διευρύνθηκαν και οδήγησαν στη μεγαλύτερη ίσως γενική απεργία της ιστορίας της... Ο προβληματισμός για το κατά πόσον θα μπορούσε αυτή η λαμπρή αναστάτωση να εξελιχθεί στην πρώτη επανάσταση σε εποχή ειρήνης στην Ευρώπη, μετά την Ισπανία του 1936, ήταν έντονος εκείνη την εποχή. Πάντως, έστω και αν ο στρατηγός Ντε Γκωλ επέζησε της κρίσης, η παραίτησή του το επόμενο έτος ήταν η άμεση, έστω και καθυστερημένη συνέπεια του Μάη του 1968 - όπως υπήρξε και η αναβίωση της Συμμαχίας της Αριστεράς, με την υιοθέτηση κοινού κυβερνητικού προγράμματος, στις αρχές της δεκαετίας του '70.

Τα γεγονότα του γαλλικού Μάη τα ακολούθησαν γρήγορα μαζικές φοιτητικές διαδηλώσεις στη Γιουγκοσλαβία, όπου έθεσαν μεταρρυθμιστικά αιτήματα. Ο πρόεδρος Τίτο είχε τη σοφία να ηρεμήσει τους φοιτητές στις 9 Ιουνίου. Το γεγονός ότι το φοιτητικό κίνημα έκανε την εμφάνισή του σχεδόν ταυτόχρονα, ανατολικά και δυτικά του λεγομένου τότε «σιδηρού παραπετάσματος», είναι από τα πιο χαρακτηριστικά και απρόσμενα στοιχεία του 1968.

Το φοιτητικό κίνημα δεν περιορίστηκε στη Δύση. Το φθινόπωρο, όταν το δράμα πέρασε ξανά πάνω από τον Ατλαντικό, στο Μεξικό αυτή τη φορά, το πιο θεαματικό επεισόδιο ήταν η σφαγή φοιτητών και πολιτών σε μεγάλη δημόσια συγκέντρωση που έγινε στην Πόλη του Μεξικού, λίγο προτού αρχίσουν οι Ολυμπιακοί Αγώνες. Η συγκέντρωση αυτή ήταν το αποκορύφωμα μεγάλων λαϊκών και φοιτητικών κινητοποιήσεων σε όλη τη χώρα. Αν και αντιμετωπίστηκε αμέσως με σκληρότητα, είναι χαρακτηριστικό ότι η πολιτική της μεξικανικής κυβέρνησης κινήθηκε αριστερότερα υπό την ηγεσία του επόμενου προέδρου, Λούις Ετσεβερία Αλβαρέζ (ο οποίος ως υπουργός Εσωτερικών ήταν υπεύθυνος για την αιματηρή καταστολή).

Άλλη μια απρόσμενη εξέλιξη σημειώθηκε στη Λατινική Αμερική. Ο θάνατος του Τσε Γκεβέρα το 1967 έβαζε τέλος στην ασύνετη κουβανική απόπειρα να διαδώσει την επανάσταση του Φιντέλ Κάστρο, εξάγοντας τον ανταρτοπόλεμο στην αμερικανική ήπειρο, μετατρέποντας τον Τσε σε παγκόσμιο επαναστατικό εικόνισμα. Πάντως τον ρόλο του ανταρτοπολέμου φαίνεται να τον καλύπτουν πλέον προοδευτικά αντιιμπεριαλιστικά στρατιωτικά πραξικοπήματα (τα συντηρητικά πραξικοπήματα ήταν ήδη αρκετά γνωστά εντός και εκτός της Λατινικής Αμερικής, π.χ. στη Βραζιλία και στην Ελλάδα...) Αυτό που έγινε στον Παναμά, υπό τον στρατηγό Ομάρ Τορίχος, οδήγησε σε μακροχρόνια και έντονη αντιπαράθεση με τις ΗΠΑ. Το πιο σημαντικό από αυτά τα πραξικοπήματα το διέπραξε στο Περού η χούντα του στρατηγού Βελάσκο, και οδήγησε στην πιο τολμηρή αγροτική μεταρρύθμιση που πραγματοποιήθηκε ποτέ σε μη επαναστατικό καθεστώς του δυτικού ημισφαιρίου.

Τέλος, επιστρέφοντας στην Ευρώπη, βλέπουμε να αρχίζουν και οι ταραχές της Βορείου Ιρλανδίας με τις συγκρούσεις μεταξύ αστυνομίας και διαδηλωτών για τα ανθρώπινα δικαιώματα στο Λοντοντέρι. Στη Δυτική Γερμανία η απόπειρα δολοφονίας του ηγέτη των φοιτητών Ρούντι Ντούτσκε εγκαινίασε τη φάση της μαζικής κινητοποίησης των φοιτητών και στη χώρα αυτή - ενώ στην Ιταλία ο συνδυασμός φοιτητικών διαδηλώσεων και συγκρούσεων με την 24ωρη εργατική γενική απεργία προανήγγελλε τη μεγάλη αναστάτωση που θα ακολουθούσε και η οποία κορυφώθηκε κατά το λεγόμενο «θερμό φθινόπωρο» του 1969.

Όλα αυτά τα γεγονότα προσδίδουν ήδη αρκετή δραματικότητα στο 1968, ακόμη κι αν δεν συμπεριλάβουμε άλλα που έγιναν μεν πρωτοσέλιδα, αλλά είχαν ίσως μικρότερες συνέπειες - όπως ήσαν οι δολοφονίες του Μάρτιν Λούθερ Κινγκ και του Ρόμπερτ Κένεντι, η απρόσμενη, ως συνήθως, εξέγερση στο Ουάσιγτον, τη μαύρη συνοικία του ανθηρού Λος Άντζελες· ή όπως ήσαν οι συμβολικές πράξεις της αφροαμερικανικής ριζοσπαστικοποίησης, η υψωμένη γροθιά των μαύρων πρωταθλητών στο βάθρο των Ολυμπιακών Αγώνων. Και πρέπει πάντως να μνημονεύσουμε τουλάχιστον τέσσερα σημαντικά γεγονότα που εξελίσσονταν κατά τη διάρκεια όλης της χρονιάς και την σημάδεψαν, χωρίς να μπορούν να περιγραφούν με συγκεκριμένες ημερομηνίες.

Το πρώτο από αυτά ήταν η Μεγάλη Πολιτιστική Επανάσταση του Μάο στην Κίνα, που έφθανε τότε στο αποκορύφωμά της. Πρόκειται για περίοδο την οποία ο κινεζικός λαός θα προτιμούσε να ξεχάσει, αλλά στη Δύση, όπου ελάχιστα γίνονταν γνωστά για την Κίνα, κυριάρχησε μια σύντομης διάρκειας μόδα για τον «μαοϊσμό», κυρίως μεταξύ των νεαρών διανοουμένων που γοητεύθηκαν από το κάλεσμα του «Μεγάλου Τιμονιέρη» για διαρκή επανάσταση.

Το δεύτερο ήταν η συνεχιζόμενη σύγκρουση στη Μέση Ανατολή. Μετά τη νίκη των Ισραηλινών στον πόλεμο των «Εξι Ημερών» το 1967, η ένοπλη δράση των Παλαιστινίων κομάντος είχε ενταθεί, όπως και η τρομοκρατική αντικαταστολή των Ισραηλινών.

Το τρίτο ήταν ο τραγικός εμφύλιος πόλεμος της Νιγηρίας, που άρχισε με την απόπειρα απόσχισης μιας περιοχής το 1967. Συνεχίστηκε σ' όλη τη διάρκεια του 1968 για να καταλήξει στην αναπόφευκτη ήττα της διπλωματικά απομονωμένης, αποσχισμένης, Μπιάφρας.

Τέλος, στο θέαμα και στο ακρόαμα είχε εμφανισθεί η αναταραχή της αντικουλτούρας, που ήταν η μεγάλη πολιτιστική επανάσταση του δυτικού κόσμου. Από το 1967 ως το 1969 πραγματοποιήθηκαν τα μεγαλύτερα ροκ φεστιβάλ _ από το Μοντερέι στο Γούντστοκ και στο Αλταμοντ _ και το 1968 ήταν το επίκεντρό τους.

Στην πραγματικότητα, αυτό που κάνει το 1968 τόσο χαρακτηριστική χρονολογία στην ιστορία του 20ού αιώνα είναι η έκρηξη της πολιτιστικής αλλαγής, μετά από δύο δεκαετίες οικονομικών και κοινωνικών μεταμορφώσεων χωρίς προηγούμενο. Η χρονιά αυτή φέρνει στο προσκήνιο την εκπαιδευτική επανάσταση η οποία, και στους τρεις κόσμους, είχε μετατρέψει τους φοιτητές των πανεπιστημίων από μικρή ελίτ της μεσαίας τάξης σε πολυπληθή στρατιά. Στη Γαλλία ο αριθμός τους είχε τριπλασιαστεί και είχε φτάσει τις 650.000 κατά τη δεκαετία του '60. Φέρνει στο προσκήνιο την παγκοσμιοποίηση των επικοινωνιών, που διέδιδαν τα ίδια είδωλα, τα ίδια λάβαρα από πανεπιστήμιο σε πανεπιστήμιο διασχίζοντας ηπείρους και διαπλέοντας ωκεανούς μέσα σε λίγες εβδομάδες. Φέρνει στο προσκήνιο τη χωρίς προηγούμενο ευημερία, που μεταφράζεται σε αγοραστική δύναμη ενός ανερχόμενου κοινωνικού στρώματος «νεολαΐας», το οποίο ήταν πολιτιστικά και οικονομικά αυτόνομο. Τα έσοδα της βιομηχανίας δίσκων προέρχονταν πλέον κατά 75% από τη ροκ μουσική, που ασκεί ακαταμάχητη έλξη στις ομάδες ηλικιών 14 ως 24 ετών. Φέρνει στο προσκήνιο το όλο και βαθύτερο χάσμα ανάμεσα στις παραδόσεις και τις συμπεριφορές, τις ελπίδες, τους φόβους και τις προσδοκίες των δύο γενεών, της πριν από το 1950 και της μετά το 1950.

Έχει γραφεί (The Spectator) πως ο Eric Hobsbawm είναι «πιθανότατα ο μεγαλύτερος εν ζωή ιστορικός μας -όχι μόνο της Βρετανίας, του κόσμου όλου». Το κείμενο αυτό δημοσιεύθηκε στην ειδική έκδοση του Βήματος «1968: Η Χρονιά που θα Αλλάξει τον Κόσμο», με την ευκαιρία έκθεσης φωτογραφιών του Πρακτορείου Magnum που οργανώθηκε τον Δεκέμβριο του 1998.

<http://archive.in.gr/news/reviews/chapter.asp?lngReviewID=894072&lngChapterID=895385>

Αμερικανικός Μάης

Οι Αμερικανοί έκαναν την αρχή

Το αμερικανικό '68 ήταν ιδιαίτερα σημαντικό γιατί δημιούργησε τα ακούσματα και τις εικόνες μέσα από τις οποίες εκφράστηκαν τα κινήματα της νεολαίας σε πολλές χώρες αλλά και γιατί άγγιξε όλο σχεδόν το φάσμα της πολιτικής δράσης στις ΗΠΑ εκείνης της περιόδου.

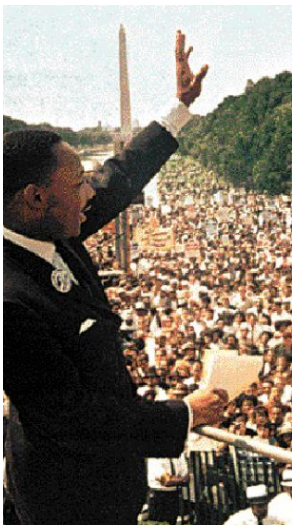
Η εκδήλωση δυναμικών κοινωνικών κινήματων στα τέλη της δεκαετίας του 1960 ήταν ένα φαινόμενο που αναπτύχθηκε ταυτόχρονα, αλλά με διαφορετικό τρόπο, σε πολλές χώρες του κόσμου. Στις ΗΠΑ η κινητοποίηση των νέων αυτή την περίοδο ήταν ιδιαίτερα έντονη και επηρέασε βαθιά όλο σχεδόν το φάσμα της κοινωνικής και πολιτικής ζωής της χώρας. Το αμερικανικό '68 ήταν ένα καθολικό φαινόμενο, στην ανάδυση του οποίου συνέβαλαν τόσο το διεθνές πολιτικό πλαίσιο της εποχής όσο και οι κύριες κοινωνικές δυναμικές της νεότερης αμερικανικής ιστορίας.

Το κίνημα της «Μαύρης Δύναμης»

Οι κινητοποιήσεις των τελών της δεκαετίας του 1960 στις ΗΠΑ ήταν η απόληξη πολλών διαφορετικών διαδικασιών πολιτικοποίησης και ριζοσπαστικής δράσης που έλαβαν χώρα στις ΗΠΑ ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1950. Το κίνημα για τα πολιτικά δικαιώματα των μαύρων είχε σημάνει την πολιτικοποίηση αφροαμερικανών αλλά και λευκών νέων που προέρχονταν τόσο από λαϊκά όσο και από μεσοαστικά κοινωνικά στρώματα. Κατά τη δεκαετία του 1960 η κατάργηση των φυλετικών διακρίσεων σε νομικό επίπεδο αφενός προκάλεσε την έντονη και οργισμένη αντίδραση μεγάλης μερίδας των λευκών Αμερικανών και αφετέρου σήμανε την έναρξη ενός νέου αγώνα για την εμπέδωση των αρχών της φυλετικής ισότητας στις πρακτικές του καθημερινού βίου των ανθρώπων.

Η σκλήρυνση των ρατσιστικών αντιδράσεων στην εμπέδωση των πολιτικών δικαιωμάτων των μαύρων αποτέλεσε το έδαφος για την ανάπτυξη του κινήματος της Μαύρης Δύναμης που εκφράστηκε μεταξύ άλλων από την ανάπτυξη της πολιτικής οργάνωσης των Μαύρων Πανθήρων. Το «μαύρο κίνημα» της δεκαετίας του 1960 εξέφρασε πολιτικές διεκδικήσεις που αφορούσαν πληθώρα ζητημάτων, όπως το αίτημα για τερματισμό του πολέμου στο Βιετνάμ και των ιμπεριαλιστικών πολιτικών των ΗΠΑ παγκοσμίως, για κοινωνική δικαιοσύνη και για αναδιοργάνωση των εργασιακών σχέσεων προς όφελος των εργατικών τάξεων της Αμερικής. Ο οικουμενισμός των πολιτικών οραμάτων του μαύρου κινήματος εκφράστηκε με τον πιο μεγαλειώδη ίσως τρόπο από τον Μάρτιν Λούθερ Κινγκ. Η δολοφονία του Κινγκ στις 4 Απριλίου 1968 στο Μέμφις του Τενεσί αποτελεί ένα από τα κομβικά γεγονότα τόσο της ιστορίας του κινήματος των μαύρων όσο και του αμερικανικού '68 γενικότερα. Η οργή ενάντια στη βία με την οποία επιχειρήθηκε ο αποκλεισμός της φωνής του Μάρτιν Λούθερ Κινγκ από τη δημόσια σφαίρα έγινε τελικά το όχημα για τη διάδοση του ενωτικού μηνυμάτος του σε ευρύτερα κοινωνικά στρώματα.

Μάρτιν Λούθερ Κινγκ και Βιετνάμ

Το «κόνειρο» για μια Αμερική χωρίς φυλετικές διακρίσεις σημάδεψε αποφασιστικά το πολιτικό φαντασιακό της γενιάς του '68. Οι διαμαρτυρίες για τη δολοφονία του Κινγκ εξέφρασαν με τον πιο χαρακτηριστικό τρόπο την αναδυόμενη πολιτική συνείδηση των πρωταγωνιστών των κινητοποιήσεων των τελών της δεκαετίας του 1960 και των αρχών της δεκαετίας του 1970.

Αυτή η πολιτική συνείδηση βρήκε έκφραση και καλλιεργήθηκε στο πλαίσιο του κινήματος ενάντια στον πόλεμο των ΗΠΑ στο Βιετνάμ. Το αντιπολεμικό κίνημα αποτέλεσε μια από τις βασικές συνιστώσες του αμερικανικού '68. Οι αντιδράσεις στον πόλεμο είχαν ήδη ξεκινήσει από το 1964 και σταδιακά εντάθηκαν προς το τέλος της δεκαετίας του '60. Πρωταγωνιστές της εναντίωσης στον πόλεμο ήταν οι νέοι, και μάλιστα οι μορφωμένοι και προερχόμενοι από μεσοαστικά κοινωνικά στρώματα. Κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1960 οι αμερικανικές πανεπιστημιακές μετατράπηκαν σταδιακά σε κύριο χώρο ανάπτυξης του αντιπολεμικού κινήματος. Σημαντικότατο ρόλο στην προβολή και διάχυση του αντιπολεμικού κινήματος έπαιξαν οι δυναμικές διαδηλώσεις που οργανώθηκαν και πραγματοποιήθηκαν σε εκπαιδευτικά ιδρύματα με μεγάλο κύρος, όπως το Πανεπιστήμιο του Μπέρκλεϊ στην Καλιφόρνια ή το Πανεπιστήμιο Κολούμπια στη Νέα Υόρκη. Τον Αύγουστο του 1968 νέοι στην πλειονότητά τους διαδηλωτές διαμαρτυρήθηκαν έξω από τον χώρο διεξαγωγής του ετήσιου συνεδρίου του κόμματος των Δημοκρατικών. Η διαδήλωση απωθήθηκε βίαια από την αστυνομία και η τηλεοπτική αναμετάδοση των βιαιοπραγιών ενάντια σε νεαρούς, και μάλιστα λευκούς φοιτητές και φοιτήτριες, δημιούργησε ιδιαίτερη εντύπωση στην αμερικανική κοινή γνώμη.

Σεξουαλική επανάσταση

Δεν μπορούμε όμως να κατανοήσουμε την πολιτική υποκειμενικότητα του αμερικανικού '68 αν δεν λάβουμε υπόψη μας την εμπλοκή των πρωταγωνιστών με εναλλακτικές πολιτισμικές πρακτικές που αφορούσαν τη μουσική, την ένδυση, τη σεξουαλικότητα και τις μορφές κοινωνικότητας. Εκτός από τις πανεπιστημιακές, τις διαδηλώσεις και τους χώρους των πολιτικών συναντήσεων και ζυμώσεων το αμερικανικό '68 επιτελέστηκε στα μουσικά φεστιβάλ του Μόντρεϊλ και του Σαν Φρανσίσκο. Αμφισβητώντας τις ηθικές, οικογενειακές και κοινωνικές αξίες του 1950, η γενιά του '68 προέταξε την ανάγκη αλλά και το δικαίωμα του κάθε ανθρώπου να «ανακαλύπτει» τον εαυτό του πέρα από κομφορμιστικές αντιλήψεις περί κοινωνικών ρόλων και αποστολών. Η σεξουαλική επανάσταση, ο μουσικός πειραματισμός, η χρήση παραισθησιογόνων ουσιών, η υιοθέτηση κοινοβιακών πρακτικών διαβίωσης αποτελούσαν διαφορετικές εκδοχές του κεντρικού προτάγματος να αναζητηθούν νέοι τρόποι και δρόμοι συγκρότησης της υποκειμενικότητας τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο. Οι πολιτισμικές μορφές που παρήγε το αμερικανικό '68 γρήγορα παγκοσμιοποιήθηκαν δημιουργώντας πρότυπα, και κάποτε αρχέτυπα, επαναστατικότητας για τους νέους της εποχής σε πολλές διαφορετικές γωνιές του πλανήτη.

Η κυρία Ιωάννα Λαλιώτου διδάσκει Ιστορία στο Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

3. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

Τα φιλοσοφικά ερωτήματα εντάσσονται σε συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο ή μήπως όχι;

Μήπως τα φιλοσοφικά ερωτήματα καθορίζονται εξ ολοκλήρου από την εποχή μέσα στην οποία τίθενται;

Η σημασία που τους δίνεται είναι η ίδια σε κάθε εποχή;

Πώς αντιμετωπίζουν οι φιλόσοφοι το παρελθόν και τις κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες που επικρατούν σε κάθε εποχή;

Λίγη [φιλοσοφική] ιστορία:

- **7ος και 6ος π.Χ. αιώνες:** μεταφυσικά ή οντολογικά ερωτήματα για την υφή και τη συγκρότηση της πραγματικότητας
- **5ος π.Χ. αιώνας:** από την εποχή των σοφιστών και του Σωκράτη, στροφή στην πρακτική φιλοσοφία και ειδικότερα στην ηθική, εφόσον συζητείται το πρόβλημα του πώς θα έπρεπε να ζει κανείς.
- **11ος-15ος αιώνας:** Μεσαίωνας, θεολογικά ζητήματα και ερωτήματα σχετικά με τη σχέση γνώσης και πίστης
- 17ος-18ος αιώνας, από τον Ντεκάρτ μέχρι και τον Καντ: στροφή στη γνωσιολογία - ερωτήματα για τη φύση του υποκειμένου που γνωρίζει τον κόσμο και για τις νοητικές του δυνάμεις
- **19ος αιώνας, Χέγκελ:** έμφαση στη φιλοσοφία της ιστορίας - τονίζεται η σημασία της ιστορικής εξέλιξης της φιλοσοφικής σκέψης [«Η φιλοσοφία είναι η εποχή της βαλμένη σε έννοιες» Ο Χέγκελ πιστεύει επιπλέον ότι μπορούμε να κατανοήσουμε την ίδια την πορεία της ανθρώπινης ιστορίας μέσα από τη μελέτη της εξέλιξης της φιλοσοφικής σκέψης, που φανερώνει την προοδευτική ωρίμανση και αυτοσυνειδησία του πνεύματος.]
- **τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα:** νέα στροφή κυρίως στη φιλοσοφία της γλώσσας και στη λογική, - έμφαση στην καλύτερη κατανόηση της ανθρώπινης ύπαρξης

Άρα

- Σε κάθε ιστορική εποχή το επίπεδο πολιτισμικής ανάπτυξης είναι διαφορετικό, οπότε, διαφορετικά θα είναι και τα προβλήματα που απασχολούν τους ανθρώπους και στα οποία ο φιλόσοφος καλείται να απαντήσει. Φιλοσοφικά ερωτήματα και απαντήσεις είναι ιστορικά και πολιτισμικά καθορισμένα.
[σκέψου: ποιος ασχολείται στην εποχή μας με τα οντολογικά ερωτήματα για την αρχή και τη δομή του φυσικού κόσμου που απασχολούσαν τους προσωκρατικούς φιλοσόφους;]
- Από την άλλη, τα φιλοσοφικά ερωτήματα είναι διαχρονικά, επιστρέφουν στα ίδια θέματα προβληματισμού γύρω από τον άνθρωπο, τους μηχανισμούς της σκέψης του, τη δυνατότητά του να γνωρίσει την αντικειμενική πραγματικότητα, την ηθική και πολιτική του ύπαρξη κλπ.
- Ο φιλοσοφικός στοχασμός κινείται ανεξάρτητα και αποκτά δική του δυναμική που μπορεί να κινήσει ιστορικά γεγονότα [βλ. την πολιτική και οικονομική θεωρία του Καρλ Μαρξ και την επίδραση που άσκησε στη διαμόρφωση ενός νέου πολιτικού συστήματος ή τις ιδέες που ενέπνευσαν τη Γαλλική Επανάσταση]
- Οι διανοούμενοι κάθε εποχής μπορούν να ανατρέξουν στη φιλοσοφική σκέψη των προγενέστερων και να προχωρήσουν πάνω σ' αυτή, υιοθετώντας ή αναιρώντας προηγούμενες φιλοσοφικές θεωρήσεις.
- Η ιστορία της φιλοσοφίας εξετάζει ακριβώς αυτή τη διαδρομή του ανθρώπινου πνεύματος στην προσπάθειά του να δώσει απαντήσεις σε υπαρξιακά – ηθικά – γνωσιολογικά ζητήματα.

ΕΝΟΤΗΤΑ ΔΕΥΤΕΡΗ: ΛΕΞΕΙΣ, ΝΟΗΜΑ ΚΑΙ ΚΑΘΟΛΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

Λέξεις και νόημα

Το ερώτημα είναι: τι σημαίνει ότι μια λέξη έχει **νόημα**; Με άλλα λόγια, πώς παράγεται το νόημα στη γλώσσα; Μια πρώτη απάντηση θα μπορούσε να είναι: οι **λέξεις είναι σαν ονόματα, σαν «ταμπέλες» που βάζουμε στα πράγματα** (όπως το όνομα «Όλυμπος» είναι μια ταμπέλα για ένα συγκεκριμένο ελληνικό βουνό). Άρα, το νόημα είναι το πράγμα στο οποίο αντιστοιχεί η κάθε ταμπέλα.

 το νόημα παράγεται, βγαίνει, από μια **άμεση σχέση που υπάρχει ανάμεσα στις λέξεις και στα πράγματα.**

Εύκολα μπορούμε να σκεφτούμε ποιες θα ήταν οι **ενστάσεις** (αντιρρήσεις) σε μια τέτοια απάντηση.

⇒ Τι γίνεται με λέξεις όπως «και», «χωρίς», «από» κλπ., δηλαδή με τους συνδέσμους και τις προθέσεις μιας γλώσσας;

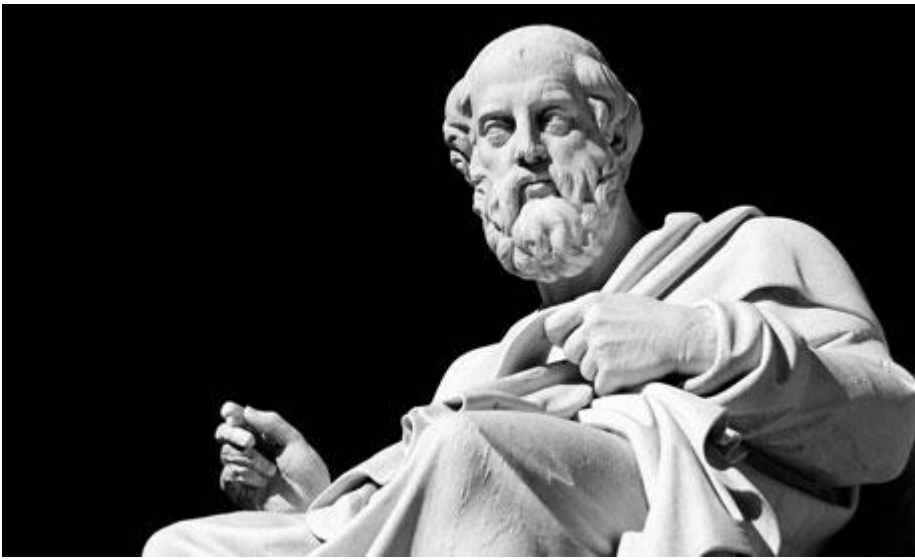
Αν σκεφτούμε καλύτερα αυτή την αντίρρηση, θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι ένα σύνολο από λέξεις-ταμπέλες δεν μπορεί να αποτελέσει γλώσσα. Σε μια φυσική γλώσσα, στις διάφορες εθνικές γλώσσες που μιλούν οι άνθρωποι, οι λέξεις δεν είναι ανεξάρτητες μεταξύ τους, αλλά **το νόημα βγαίνει από τον συνδυασμό τους σε προτάσεις**, όπου παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο λεξούλες όπως «και» «χωρίς» κλπ, οι οποίες οπωσδήποτε δεν είναι λέξεις-ταμπέλες.

⇒ Ακόμα όμως και αν πάρουμε εκείνες τις λέξεις της γλώσσας οι οποίες μοιάζουν περισσότερο να είναι κάτι σαν ονόματα-ταμπέλες, δηλαδή τα κοινά ουσιαστικά, όπως είναι π.χ. η λέξη «βιβλίο», πάλι υπάρχει ένσταση στο εάν αυτή μπορεί να θεωρηθεί ως μια ταμπέλα για κάτι. Γιατί, το ερώτημα είναι: **σε ποιο συγκεκριμένο βιβλίο αναφέρεται, και το ονομάζει, αυτή η λέξη**; Βεβαίως, δεν αναφέρεται σε ένα συγκεκριμένο βιβλίο, αλλά σε πολλά, και μάλιστα όχι μόνο σε εκείνα των οποίων έχουμε εμπειρία, δηλαδή τα έχουμε δει, αγγίζει κλπ. Το ερώτημα λοιπόν που τίθεται είναι: **πώς μπορεί μια και μόνο λέξη να αναφέρεται σε πολλά πράγματα, και μάλιστα ανόμοια μεταξύ τους**;

Μια απάντηση σε αυτή την ένσταση θα μπορούσε να είναι: το νόημα δεν είναι το πράγμα, ή τα πράγματα στα οποία αντιστοιχεί η ταμπέλα «βιβλίο», αλλά μια **έννοια, δηλαδή μια ιδέα που μεσολαβεί ανάμεσα στην ταμπέλα και στα πράγματα**. Αυτή η έννοια «καλύπτει», «αγκαλιάζει» όλες τις περιπτώσεις των βιβλίων και εκφράζεται σε διαφορετικές γλώσσες με διαφορετικές λέξεις (book, libro κλπ.). Εδώ έχουμε λοιπόν μια θεωρία που λέει ότι το νόημα δεν παράγεται από μια άμεση σχέση ανάμεσα στις λέξεις και στα πράγματα, αλλά από μια **σχέση έμμεση, διαμεσολαβημένη από μια ιδέα για τα πράγματα που υπάρχει μέσα στο κεφάλι μας, από την έννοια.**

 Ο λέξεις, συνεπώς, δεν είναι ακριβώς ονόματα για πράγματα αλλά για έννοιες, και αυτές οι τελευταίες είναι που αναφέρονται σε σύνολα πραγμάτων.

Νόημα-ιδέες

Αγγίζουμε έτσι εδώ ένα πανάρχαιο πρόβλημα της φιλοσοφίας, και συγκεκριμένα του κλάδου της γνωσιολογίας αλλά και της οντολογίας:

πώς σχηματίζονται οι ιδέες και ποια σχέση έχουν οι ιδέες με τα πράγματα;

Αυτό είναι ένα ερώτημα στο οποίο είχαν διαφορετική άποψη ο Πλάτωνας, και ο μαθητής του, ο Αριστοτέλης.

ΘΕΩΡΙΕΣ ΠΟΥ ΑΝΑΖΗΤΟΥΝ ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ ΣΤΗΝ «ΚΑΘΑΡΗ ΟΥΣΙΑ» ΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

2. Οι καθολικές έννοιες...

Η απάντηση του Πλάτωνα είναι η εξής:

- έχουμε μια λέξη «βιβλίο» (ή μια πολύ πιο περίπλοκη λέξη, όπως «δικαιοσύνη») για πολλά ατομικά πράγματα (πολλά συγκεκριμένα βιβλία, πολλές συγκεκριμένες πράξεις και καταστάσεις που λέμε «δίκαιες»). Αυτό που μας κάνει να «αγκαλιάζουμε» όλα αυτά τα «πράγματα» με μια και μόνη λέξη είναι μια **ιδέα** (του βιβλίου, ή της δικαιοσύνης), η οποία είναι το κοινό που έχουν όλα αυτά τα «πράγματα».
- Είναι η **«καθαρή», «τέλεια» ιδέα** του βιβλίου ή της δικαιοσύνης, η οποία επιπλέον είναι αιώνια και αμετάβλητη.
- Αυτή η ιδέα όμως δεν κατοικεί, δεν υπάρχει στο ατομικό μυαλό του καθενός από μας □ υπάρχει **έξω από τον κόσμο της εμπειρίας**, τον κόσμο των αισθητών πραγμάτων (δηλαδή τον κόσμο που αντιλαμβανόμαστε με τις αισθήσεις μας).
- Είναι μέρος του **«κόσμου των ιδεών»**, ενός κόσμου που υπάρχει αντικειμενικά και ξεχωριστά από εκείνο των αισθητών πραγμάτων, και που μάλιστα είναι **ανώτερος**, είναι **πιο πραγματικός**, από αυτόν που οι αισθήσεις μας καταλαβαίνουν ως «πραγματικό»

Άρα, υπάρχουν δύο κόσμοι, και γι' αυτό ονομάζουμε την αντίληψη του Πλάτωνα **«ΔΥΪΣΜΟ»**

- Γνωρίζουμε αυτόν τον κόσμο επειδή η **ΨΥΧΗ** μας, το ανώτερο κομμάτι του ανθρώπου, κάποτε κατοικούσε σε αυτόν, και με τη βοήθεια των αισθήσεων μπορεί να τον **«θυμηθεί»**. Και το νόημα των λέξεων μας, όπως «βιβλίο» ή «δικαιοσύνη», βγαίνει από το ότι τα συγκεκριμένα πράγματα τα οποία ονομάζουμε με τις λέξεις αυτές συμμετέχουν κάπως σε αυτήν την ιδέα.

Ο **Αριστοτέλης**, από την άλλη πλευρά, απέρριπτε αυτή τη θεωρία

- **γιατί** δεν μπορούσε να δεχτεί ένα δεύτερο κόσμο, πάνω και πάρα από τον κόσμο των αισθητών πραγμάτων, αλλά και
- **γιατί** θεωρούσε ότι η θεωρία αυτή του Πλάτωνα γεννούσε πολλά άλυτα ερωτηματικά π.χ. πώς συμμετέχει κάτι αισθητό σε κάτι που είναι έξω και πέρα από τις αισθήσεις;

«καθολικές έννοιες»

Η άποψη του Αριστοτέλη είναι ότι οι ιδέες, αυτές οι «καθολικές έννοιες» (καθολικές, γιατί μπορούν να αγκαλιάζουν σύνολα πραγμάτων) δεν υπάρχουν με κανένα τρόπο έξω από τον αισθητό κόσμο.

- Είναι **δημιουργήματα του νου μας**, του μυαλού μας, που και αυτός τις δημιουργεί ξεκινώντας από τις αισθήσεις, από τα δεδομένα που έχει μέσω των αισθήσεων. Πιο συγκεκριμένα,
- ο νους δημιουργεί αυτές τις ιδέες μέσα από μια **διαδικασία νοητικής αφαίρεσης**: βλέπουμε πολλά αντικείμενα και σιγά-σιγά κρατάμε από αυτά ορισμένες κοινές ιδιότητες που έχουν, αφήνοντας (αφαιρώντας τις άλλες), και με αυτό που μένει σχηματίζουμε την ιδέα του βιβλίου ή της δικαιοσύνης.

Σ' αυτή την αντίληψη του Αριστοτέλη στηρίχθηκαν πολλοί κατοπινοί φιλόσοφοι, τους οποίους ονομάζουμε «**εμπειριστές**»

Ο «εμπειρισμός» είναι μια άποψη όσον αφορά το γνωσιολογικό πρόβλημα στη φιλοσοφία:

Ερώτημα: πώς σχηματίζονται οι ιδέες;

Απάντηση: πηγή κάθε σκέψης, ιδέας και γνώσης είναι η **εμπειρία**

Τέτοιοι φιλόσοφοι ήταν ο Τζον Λοκ, ο Ντέιβιντ Χιουμ κλπ., που έζησαν στους νεότερους χρόνους. Αναπτύσσοντας τη σκέψη του Αριστοτέλη οι φιλόσοφοι αυτοί λένε:

οι λέξεις σχετίζονται με μια ιδέα και αυτή με τα πράγματα

Ο τρόπος με τον οποίο μια **ιδέα** (π.χ. η ιδέα του βιβλίου- κάτι γενικό ή καθολικό) σχετίζεται με ένα πράγμα (το ατομικό, συγκεκριμένο βιβλίο) είναι ότι μέσα στα μυαλά μας υπάρχει, έχοντας βγει μέσα από μια διαδικασία νοητικής αφαίρεσης, μια **εικόνα** (η εικόνα του βιβλίου), η οποία περιέχει όλα τα κοινά χαρακτηριστικά των βιβλίων και μοιάζει με όλα τα βιβλία.

Και εδώ όμως μπορούν να ξεπηδήσουν πολλά ερωτηματικά:

Άρα, λοιπόν, άλλο η σκέψη και άλλο η γλώσσα;

- Σχηματίζουμε τις ιδέες μας, πριν και ανεξάρτητα από τις λέξεις, και μετά βρίσκουμε τις λέξεις για να «κοινοποιήσουμε», να βγάλουμε προς τα έξω, προς την επικοινωνία τις ιδέες μας;
- Αφού οι ιδέες, αυτές οι εικόνες, προκύπτουν από την εμπειρία, και αφού δεν υπάρχουν πουθενά αλλού εκτός από τα μυαλά μας, πώς γίνεται το νόημα μιας λέξης να είναι ίδιο για εμένα και για εσένα και να συνεννοούμαστε; Ο καθένας μας είχε διαφορετικές εμπειρίες στη ζωή του, και δικαιολογημένα μπορούμε να πούμε ότι συνεπώς θα σχηματίσει και διαφορετική ιδέα-εικόνα για το «βιβλίο».
- Μήπως έτσι φαίνεται σαν μυστήριο το ότι τελικά επικοινωνούμε, κάνουμε δηλαδή αυτό του οποίου βασικό όργανο είναι η γλώσσα;
- Πώς φτάνουμε σε μια ιδέα όπως είναι οι μαθηματικές ιδέες, π.χ. ευθεία, κύκλος κλπ, όταν από την εμπειρία μας δεν βλέπουμε πουθενά μια τέλεια, απόλυτη γραμμή;

3. Μη ρωτάτε για το νόημα, ρωτήστε για τη χρήση...

Προσοχή στη χρήση!

Αν αυτός ο προβληματισμός γύρω από τη γλώσσα, το νόημα, τις ιδέες, τα πράγματα, απασχολεί τη φιλοσοφία για πολλούς αιώνες, ήρθαν κάποιες φιλοσοφικές θεωρίες, τον 20^ο αιώνα, να αλλάξουν λίγο το πλαίσιο, τους όρους της συζήτησης. Σε αυτή τη «στροφή», την αλλαγή της συζήτησης, έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο ο φιλόσοφος **Λούντβιχ Βιτγκενστάιν**.

Οι θεωρίες αυτές, όπου έχει κεντρική θέση η σκέψη του Βιτγκενστάιν, ξεκινούν από τη διαπίστωση ότι:

στην καθημερινή μας ζωή χρησιμοποιούμε τη γλώσσα και επικοινωνούμε, καταλαβαίνει δηλαδή ο ένας τον άλλον και παρεμβαίνουμε ο ένας στη σκέψη του άλλου. Προτείνουν λοιπόν να πάψουν να μας απασχολούν αφηρημένες θεωρίες για το νόημα των λέξεων και να επικεντρωθούμε στην πρακτική χρήση των λέξεων μέσα στην καθημερινή γλώσσα.

Ο **Βιτγκενστάιν** συγκεκριμένα αναπτύσσει την άποψη ότι:

- η γλώσσα είναι ένα **κοινωνικό φαινόμενο**, δηλαδή είναι όργανο και έκφραση της συνύπαρξης των ανθρώπων σε μια κοινωνία, αλλά είναι και αποτέλεσμα της ύπαρξης της κοινωνίας
- δεν μπορεί να υπάρξει μια ατομική, ιδιωτική γλώσσα.
- Η άποψη ότι ένας άνθρωπος ξεκινάει από την εμπειρία του και φτιάχνει έννοιες και ότι μετά τις «ντύνει» με λέξεις για να τις εκφράσει σε άλλους ανθρώπους, για να επικοινωνήσουν, σύμφωνα με τον Βιτγκενστάιν, είναι μια πολύ εσφαλμένη άποψη για το τι είναι η γλώσσα, η οποία δεν μπορεί παρά να οδηγεί σε αδιέξοδα.
- Με τη γλώσσα δεν εκφράζουμε μόνο τις σκέψεις μας, αλλά με αυτήν κάνουμε και διάφορα πράγματα, όπως όταν υποσχόμαστε κάτι, όταν διατάζουμε, ευχόμαστε κλπ. Γι' αυτό τον λόγο και ορισμένοι άλλοι φιλόσοφοι, όπως ο Τζον Όστιν, μιλούν για «**επιτελεστική λειτουργία της γλώσσας**».
- Για παράδειγμα, στα βαφτίσια, όταν ο παπάς λέει «βαφτίζεται ο δούλος του Θεού» δεν περιγράφει μια κατάσταση, ούτε εκφράζει μια σκέψη, αλλά **επιτελεί κάτι**, δηλαδή με τις λέξεις αυτές κάνει μια πράξη, η οποία είναι απαραίτητη για να πούμε ότι έγινε η συνολική πράξη του βαπτίσματος.
- Έτσι, για φιλοσόφους σαν τον Βιτγκενστάιν και τον Όστιν, θα πρέπει να δούμε τις λέξεις, όχι τόσο σαν εξωτερική έκφραση κάποιων εσωτερικών ιδεών, κάποιων «φαντασμάτων» που υπάρχουν μέσα στο μυαλό μας, αλλά σαν **εργαλεία**, όπως τα πρακτικά εργαλεία που χρησιμοποιούμε σε διάφορες εργασίες.
- Όταν μαθαίνουμε το νόημα μιας λέξης, επομένως, δεν μαθαίνουμε ακριβώς μια ιδέα, αλλά **μαθαίνουμε μια πρακτική χρήση**, και μάλιστα αυτή η διαδικασία εκμάθησης γίνεται μέσα από την πρακτική, την καθημερινή εξάσκηση. Δεν πρόκειται, λοιπόν, για μια γνώση θεωρητική, αλλά πρακτική.

ΚΡΙΤΙΚΗ...

Λίγοι θα μπορούσαν να διαφωνήσουν με τον Βιτγκενστάιν για τον κοινωνικό και τον πρακτικό χαρακτήρα της γλώσσα.

Ωστόσο:

- η άποψή του ότι θα πρέπει να πάψουμε να ασχολούμαστε με γενικές και αφηρημένες θεωρίες για το νόημα και ότι θα πρέπει να ψάξουμε το νόημα των λέξεων μέσα στη χρήση τους, δεν μας λύνει οριστικά τα προβλήματα...

Ενστάσεις που θα μπορούσε να διατυπώσει κανείς: [βλ. βιβλίο σελ. 39 ή περίπου εκεί...]

- όπως μας δείχνει πολύ καλά η καθημερινή μας πράξη, πολλές φορές οι άνθρωποι διαφωνούμε ακριβώς για τη χρήση των λέξεων και λέμε ότι μια λέξη χρησιμοποιείται με λάθος τρόπο και διαστρεβλώνεται (χαλάει) το νόημά της. Άρα, εδώ φαίνεται ότι

δεν μπορούμε να ταυτίσουμε το νόημα μιας λέξης με την πρακτική της χρήση στην καθημερινή γλώσσα...

ΝΑ ΜΗΝ ΞΕΧΑΣΟΥΜΕ ΤΟΥΣ ΝΟΜΙΝΑΛΙΣΤΕΣ!

Νομιναλισμός, από το nomen = όνομα

Θεωρία που πρωτοδιατυπώνεται το Μεσαίωνα.

- Οι καθολικές έννοιες δεν είναι δυνατόν να υπάρχουν με κανένα τρόπο.
- Έχουμε μόνο επιμέρους ατομικά πράγματα.
- Υπάρχουν λέξεις που χρησιμοποιούνται από όλους, αλλά όχι πράγματα (λευκό- λευκότητα)
- Ένα πράγμα ανήκει σε μια γενική κατηγορία επειδή μοιάζει με κάποιο δεδομένο που το παίρνουμε ως βασικό παράδειγμα.

Πού είναι το πρόβλημα της θεωρίας; Συμπλήρωσε:

I. Η θεωρία χρησιμοποιεί ήδη μια γενική έννοια, την έννοια της _____.

II. Αν δυο πράγματα μοιάζουν μεταξύ τους, τότε έχουν κάτι _____.
Αυτό το _____ όμως είναι αναγκαστικά κάτι γενικό ή _____ και όχι _____.

ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΕΤΑΡΤΗ: ΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

1. Λόγος και Λογική

Ελληνικά (el)

πτώση	ενικός	πληθυντικός
<u>ονομαστική</u>	λόγος	λόγοι
<u>γενική</u>	λόγου	λόγων
<u>αιτιατική</u>	λόγο	λόγους
<u>κλητική</u>	λόγε	λόγοι

Ετυμολογία

λόγος < *αρχαία ελληνική* λόγος < *λέγω*

Προφορά

ΔΦΑ : /lɔ .y ɔ s/

Ουσιαστικό

λόγος αρσενικό

1. η ικανότητα του ανθρώπου να επικοινωνεί με τη γλώσσα και η ίδια η γλώσσα ως οργανωμένο σύστημα σημείων
το χάρισμα του λόγου, γραπτός λόγος
2. αυτό που λέγεται, τα λόγια, η κουβέντα
πικρό λόγο δεν άκουσα από τα χείλη της
3. δημόσια ομιλία
έβγαλε λόγο
4. η υπόσχεση
ο λόγος μου είναι συμβόλαιο
5. η απολογία ή ο απολογισμός που δίνει κάποιος για τις ενέργειές του
θα δώσεις λόγο για τις πράξεις του
6. η λογική ικανότητα του ανθρώπου
ο ορθός λόγος
7. η αιτία
Είχε τους λόγους του για να το κάνει αυτό
8. (μαθηματικά) η σχέση δύο μεγεθών εκφρασμένη σε κλάσμα, η αναλογία
ο λόγος των δύο πλευρών ενός τριγώνου
9. (χριστιανική θεολογία, ως κύριο όνομα) ο Υιός του Θεού

Εκφράσεις

- έδωσαν λόγο: έδωσαν αμοιβαία υπόσχεση γάμου
- **(δε)** συντρέχει λόγος: (δεν) υπάρχει αιτία να γίνει κάτι
- **ο Λόγος του θεού**: η Βίβλος / η χριστιανική διδασκαλία
- **του λόγου μου/σου/του/της/τους**: ισοδυναμεί με προσωπική αντωνυμία (εγώ, εσύ, αυτός κ.λπ.)
- φυσικό τω λόγω (φυσικῶ τῷ λόγω): όπως είναι φυσικό
- λόγου χάρι
- εν λόγω
- λόγω τιμής και επί λόγω τιμής
- λόγω εξύβριση

▶ Συγγενικές λέξεις

- λογαριάζω, λογαριασμός
- λογάς και λογοῦ
- λόγια
- λογιάζω
- λογιέμαι
- λογικεύω
- λογική
- λογικός
- λογισμός
- λογύδριο

▶ Σύνθετα

- άλογος
- απόλογος, απολογία
- διάλογος, διαλογικός
- επίλογος, επιλογικός
- ιδεολόγος
- κατάλογος
- μονόλογος
- ολιγόλογος, λιγόλογος
- ομόλογος
- παράλογος, παράλογο
- πολυλογάς
- πρόλογος
- σύλλογος
- λέξεις που αναφέρονται σε επιστήμονες διαφόρων κλάδων, π.χ. αλλεργιολόγος, βιολόγος, θεολόγος, φιλόλογος
- λογοθεραπευτής

Τι είναι άραγε η Λογική;;;

- Είναι ο κλάδος της Φιλοσοφίας που ασχολείται με τη μελέτη των έγκυρων επιχειρημάτων = Με ποιους τρόπους οδηγούμαστε αναγκαστικά σε κάποια συμπεράσματα, αν δεχτούμε κάποιες υποθέσεις.
- Ήδη από την εποχή του Αριστοτέλη υπήρξε προβληματισμός για το αν η λογική είναι μέρος της φιλοσοφίας ή αποτελεί απαραίτητο εργαλείο (“όργανον”) για τη φιλοσοφία.
- Παρ’ ότι η διένεξη αυτή κράτησε για πολλούς αιώνες, τίποτε δε μας εμποδίζει να δεχτούμε ότι η λογική είναι και τα δύο;!;!;

2. Σύντομη ιστορική αναδρομή

ΣΟΦΙΣΤΕΣ	ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ
<ul style="list-style-type: none">- <u>αρχαίες δημοκρατικές πόλεις</u>: σημαντική ικανότητα κάποιου να πείθει με λογικά επιχειρήματα- Οι σοφιστές δίδασκαν αυτή την τέχνη της πειθούς- Ήταν ικανοί να υποστηρίζουν εξίσου καλά αντίθετες μεταξύ τους απόψεις.- Σ’ αυτή την προσπάθειά τους χρησιμοποιούσαν επιχειρήματα τα οποία πολλές φορές δεν ήταν έγκυρα, αλλά ήταν αληθοφανή και μπορούσαν να μπερδέψουν τους συνομιλητές ή τους ακροατές τους. Τέτοια λανθασμένα επιχειρήματα ονομάστηκαν σοφίσματα από τον Αριστοτέλη	<ul style="list-style-type: none">- Είναι ο πρώτος που πραγματοποίησε μια συστηματική μελέτη των λογικών θεμάτων- Ταξινόμησε τις διάφορες μορφές προτάσεων και έγκυρων επιχειρημάτων.- Τα λογικά έργα του Αριστοτέλη είναι έξι, με το συλλογικό όνομα “Όργανον”.- Η λογική του Αριστοτέλη παρέμεινε σχεδόν αναλλοίωτη (με μερικές μόνο βελτιώσεις, κυρίως από τους δυτικούς σχολαστικούς του ύστερου Μεσαίωνα) μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα.

ΧΡΥΣΙΠΠΟΣ αποσπάσματα	ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ
<p>στωική λογική = λογική προτάσεων.</p> <p>βασικό κύτταρο είναι η απλή πρόταση, η οποία δεν αναλύεται πιο πέρα σε υποκείμενο και κατηγορημα, και το συμπέρασμα βγαίνει λόγω της σχέσης που έχουν οι προτάσεις μεταξύ τους.</p> <p>Στην <u>προτασιακή λογική</u> των στωικών η μία προκειμένη πρόταση ενός επιχειρήματος είναι υποθετική πρόταση.</p>	<p>λογική του Αριστοτέλη = λογική κατηγορημάτων</p> <p>βασικό κύτταρο είναι η έννοια και σε έναν συλλογισμό το συμπέρασμα βγαίνει λόγω του κατάλληλου συνδυασμού των όρων στις τρεις προτάσεις</p>

ΑΡΑΒΕΣ - ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΑ	Από τα μέσα του 19ου αιώνα - 20 ^{ος}
<ul style="list-style-type: none"> • Ασχολήθηκαν διεξοδικά με τον σχολιασμό έργων του Αριστοτέλη και με τη λογική. • Έκαναν σημαντικές λογικές μελέτες, που βελτίωσαν και ολοκλήρωσαν σε πολλά σημεία τη λογική του Αριστοτέλη. • Από τον 16ο αιώνα και μετά παρατηρείται ύφεση στη λογική έρευνα [εξαίρεση ο Λάμπνιτς*] <p>*μαθηματικός, νομικός, φυσικός, διπλωμάτης, βιβλιοθηκονόμος, τεχνικός [1646-1716]</p> <p>*Οι θεωρίες του προσπαθούν να συνδυάσουν τη θρησκεία με τη φιλοσοφία και τις επιστήμες.</p> <div data-bbox="92 1189 1018 1935" data-label="Diagram"> </div>	<p>νεότερη “συμβολική” ή “μαθηματική” λογική, [Ντε Μόργκαν, Μπουλ, Μπολζάνο.</p> <p>Τρεις σχολές:</p> <ul style="list-style-type: none"> - η αλγεβρική, με σημαντικούς εκπροσώπους τον Περς και τον Βεν, - η λογικιστική, με κύριους εκπροσώπους τον Φρέγκε και τον Ράσελ, - η φορμαλιστική, με κυριότερο εκπρόσωπο τον Χίλμπερτ. - [πρόσφατα, τροπική λογική που αφορά στην γλώσσα των Η/Υ] - 20ος αιώνας [Γκέντελ] - Ζωηρό το ενδιαφέρον για τη Λογική - Με την εμφάνιση όμως της σύγχρονης μαθηματικής ή συμβολικής λογικής στις αρχές του 20ου αιώνα, η λογική έχει περάσει σε μεγάλο βαθμό στα χέρια των μαθηματικών [για όποιον θέλει κάτι περισσότερο, ας ανατρέξει στις λογικές αντινομίες που παρουσιάζουν οι θεωρίες των συνόλων...] - Σήμερα: <u>ανεξάρτητη</u> επιστήμη, που διδάσκεται και ως ανεξάρτητο μάθημα, ενώ πολλά εγχειρίδια φιλοσοφίας δεν την περιλαμβάνουν στην ύλη τους.

ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΕΜΠΤΗ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΙΚΗ ΛΟΓΙΚΗ

Θεωρία:

Πράξη :

ΕΚ ΠΡΟΟΙΜΙΟΥ

Η αριστοτελική λογική σήμερα θεωρείται **ξεπερασμένη** και οι τεχνικές της επικρίνονται από πολλούς.

Ένα από τα μειονεκτήματα που της καταλογίζουν είναι ότι μελετά και διατυπώνει τους συλλογισμούς στη βάση μιας μόνον κατηγορίας προτάσεων, των δηλωτικών (ή αποφαντικών ή κατηγορικών), αυτών δηλ. που δηλώνουν ότι **κάτι είναι ή δεν είναι κάτι άλλο.**

Οι **συλλογισμοί** συνιστούν συγκεκριμένη μορφή επιχειρημάτων, στα οποία από κάποιες προκείμενες προτάσεις - κρίσεις που έχουν γίνει δεκτές ως αληθείς και που συνδυάζονται μεταξύ τους με τον κατάλληλο τρόπο συνάγεται υποχρεωτικά και αναγκαία μια νέα πρόταση - κρίση, το συμπέρασμα.

Οι αριστοτελικοί συλλογισμοί διαμορφώνονται από προκείμενες προτάσεις που έχουν τη μορφή:

ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ (Υ) είναι/δεν είναι (-)

ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕΝΟ (Κ)

Καταλήγουν σε ένα ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ της μορφής (Υ-Κ)

ΕΙΔΗ ΑΠΛΩΝ ΔΗΛΩΤΙΚΩΝ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ

Α) Καταφατικές

Όταν το Κατηγορούμενό τους αποδίδεται με βεβαιότητα στο Υποκείμενο (**είναι**).

Β) Αποφατικές

Όταν το Κατηγορούμενό τους αποδίδεται με αρνητικό τρόπο στο Υποκείμενο (**δεν είναι**).

Γ) Καθολικές

Όταν το Υποκείμενό τους λαμβάνεται **σε ολόκληρο το πλάτος του** (π.χ. **όλοι** οι άνθρωποι).

Δ) Μερικές

Όταν το Υποκείμενό τους λαμβάνεται **σε ένα μέρος μόνον του πλάτους του** (π.χ. **Μερικοί** άνθρωποι).

*Ειδική περίπτωση των μερικών δηλωτικών προτάσεων είναι οι **Ατομικές**, όπου το Υποκείμενο είναι **ένα** μόνο πρόσωπο (π.χ. Ο Σωκράτης)

ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟ ΕΙΔΟΣ ΤΩΝ ΠΡΟΚΕΙΜΕΝΩΝ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ

Α) Όταν και οι δύο προκείμενες είναι καταφατικές, καταφατικό είναι και το συμπέρασμα.

Β) Όταν η μια προκείμενη είναι καταφατική και η άλλη αποφατική, το συμπέρασμα είναι αποφατικό.

Γ) Όταν η μια προκείμενη είναι καθολική και η άλλη μερική, το συμπέρασμα είναι μερικό.

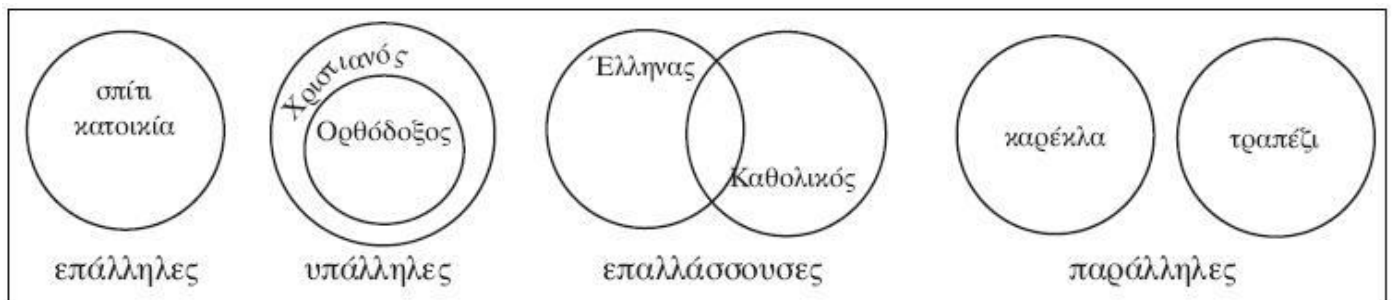

ΤΥΠΟΠΟΙΗΣΗ ΕΝΝΟΙΩΝ ΜΕ ΣΗΜΕΙΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ ΤΟ ΠΛΑΤΟΣ & ΤΟ ΒΑΘΟΣ ΤΟΥΣ

- **ΠΛΑΤΟΣ** μιας έννοιας είναι το σύνολο των ομοειδών πραγμάτων που υπάγονται σε αυτήν.
- **ΒΑΘΟΣ** μιας έννοιας είναι τα κοινά γνωρίσματα (ιδιότητες) όλων αυτών των πραγμάτων.
- **ΓΕΝΟΣ** ονομάζεται κάθε ευρύτερη έννοια που περιέχει στο πλάτος της περισσότερες έννοιες.
- **ΕΙΔΟΣ** ονομάζεται κάθε έννοια που εμπεριέχεται στο πλάτος μιας άλλης.
- **ΠΡΟΣΕΧΕΣ ΓΕΝΟΣ και ΠΡΟΣΕΧΕΣ ΕΙΔΟΣ** ονομάζονται οι έννοιες που το πλάτος τους διαφοροποιείται εξαιτίας ενός μόνο γνωρίσματος.
- Το γνώρισμα αυτό ονομάζεται **ΕΙΔΟΠΟΙΟΣ ΔΙΑΦΟΡΑ**.

Με σημείο αναφοράς το πλάτος τους, οι έννοιες σχετίζονται μεταξύ τους και μπορεί να είναι:

Επάλληλες, Υπάλληλες, Επαλλάσσουσες, Παράλληλες

Με σημείο αναφοράς το βάθος τους, οι έννοιες αναπτύσσουν μεταξύ τους ποικίλες σχέσεις. Οι πλέον ενδιαφέρουσες είναι:

A) Αντίθετες έννοιες

(η θέση της μιας συνεπάγεται την άρση της άλλης, π.χ. άσπρο-μαύρο, όχι όμως και το αντίθετο *αν δηλ. πούμε όχι μαύρο, μπορεί να είναι οποιοδήποτε χρώμα και όχι αναγκαστικά το άσπρο).

B) Αντιφατικές έννοιες

(είναι έτσι διατυπωμένες, π.χ. άσπρο-όχι άσπρο, που η θέση της μιας συνεπάγεται την άρση της άλλης αλλά και το αντίστροφο *η άρση της μιας συνεπάγεται τη θέση της άλλης).

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΣΥΛΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟΥΣ ΟΡΟΥΣ(Υ-Κ)

Ο συλλογισμός πραγματοποιείται μόνο με τρεις όρους.

Αν υπάρξει τέταρτος όρος ,έχουμε **λογικό σφάλμα**, όπως συμβαίνει στο γνωστό αστείο :

*Το μπουζούκι είναι όργανο (μουσικό)-Ο αστυνομικός είναι όργανο (της τάξεως) >>

Άρα , ο αστυνομικός είναι μπουζούκι!

Ο ένας από τους τρεις όρους είναι κοινός στις προκείμενες και ονομάζεται **μέσος όρος (Μ)**.

Στην πρώτη προκείμενη , ο όρος αυτός συνδυάζεται με το Κατηγορούμενο (μείζων όρος), ενώ στη δεύτερη με το Υποκείμενο (ελάσσων όρος):

M-K Όλοι οι άνθρωποι είναι θνητοί

Y-M Ο Σωκράτης είναι άνθρωπος >> **Y-K Άρα , ο Σωκράτης είναι θνητός**

[Η παρουσία του μέσου όρου στις δύο προκείμενες λειτουργεί ως καταλύτης και διαμορφώνει μια νέα σχέση ανάμεσα στο Υποκείμενο και το Κατηγορούμενό τους. Η νέα αυτή σχέση καταγράφεται στο συμπέρασμα από το οποίο βεβαίως αποκλείεται ο μέσος όρος.]

ΣΧΗΜΑΤΑ ΒΑΣΕΙ ΘΕΣΗΣ ΟΡΩΝ ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΥ(M,K,Y)

M	K	Οι αθλητές γυμνάζονται καθημερινά
Y	M	Μερικοί μαθητές του σχολείου μας είναι αθλητές
Y	K	Άρα , μερικοί μαθητές του σχολείου μας γυμνάζονται καθημερινά

K	M	Κανένας μορφωμένος άνθρωπος δεν είναι ανάγωγος
Y	M	Μερικοί πολιτικοί είναι ανάγωγοι
Y	K	Άρα, μερικοί πολιτικοί δεν είναι μορφωμένοι

M	K	Όλα τα άγρια καναρίνια είναι αποδημητικά πουλιά
M	Y	Όλα τα άγρια καναρίνια είναι ωδικά πουλιά
Y	K	Άρα, μερικά είδη ωδικών πουλιών είναι αποδημητικά

K	M	Όλοι οι πολιτισμένοι λαοί έχουν μακρά ιστορία
M	Y	Οι λαοί που έχουν μακρά ιστορία δίνουν σημασία στην παιδεία
Y	K	Άρα, όσοι λαοί δίνουν σημασία στην παιδεία είναι πολιτισμένοι

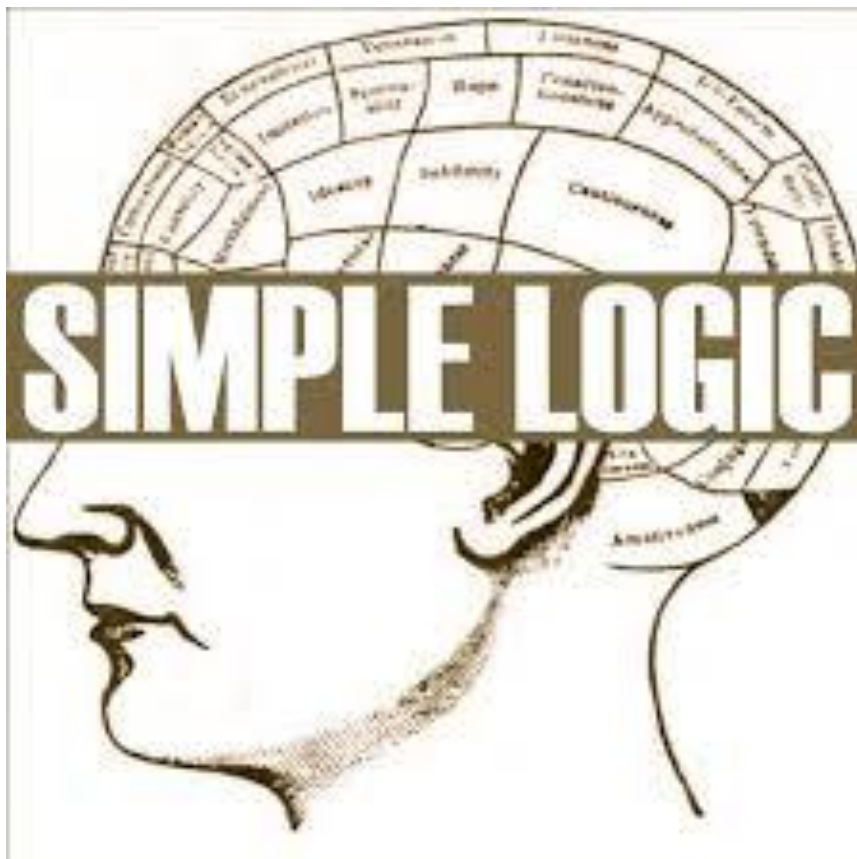
ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΕΜΠΕΔΩΣΗΣ

A) Σε ποιο από τα τέσσερα είδη προτάσεων (καθολική καταφατική, καθολική αποφατική, κ.τ.λ.) ανήκουν οι παρακάτω προτάσεις;

1. Ο Κώστας δε λέει ποτέ ψέματα
2. Κάποια θηλαστικά ζώα ζουν στη θάλασσα
3. Πολλές φορές οι αθλητές τραυματίζονται
4. Υπάρχουν πάντοτε πολιτικοί που δεν προωθούν το δημόσιο συμφέρον.

B) Ποιοι από τους παρακάτω συλλογισμούς είναι έγκυροι και ποιοι όχι; Διατυπώστε τους μη έγκυρους συλλογισμούς με τέτοιο τρόπο ώστε να γίνουν έγκυροι.

- 1. Οι επιστήμονες είναι μορφωμένοι. Ο Γιάννης είναι μορφωμένος. Ο Γιάννης είναι επιστήμονας
- 2. Κανένας επιστήμονας δεν είναι κακοποιός. Μερικοί κακοποιοί είναι μορφωμένοι. Μερικοί επιστήμονες δεν είναι μορφωμένοι
- 3. Κανένα τετράποδο δεν είναι πτηνό. Η γάτα είναι τετράποδο. Η γάτα δεν είναι πτηνό
- 4. Κανένας Ιταλός δεν είναι Γάλλος. Μερικοί Λονδρέζοι είναι Γάλλοι. Μερικοί Λονδρέζοι είναι Ιταλοί

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΡΩΤΗ: ΤΟ ΕΡΩΤΗΜΑ ΓΙΑ ΤΗ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ

Η σκεπτικιστική πρόκληση – Διαφορετικά είδη σκεπτικισμού

Ένα πρώτο ερώτημα που τίθεται στη γνωσιολογία: είναι δυνατή η γνώση, δηλαδή είναι δυνατόν, γίνεται, να έχουμε γνώση για τα πράγματα;

Πού στηρίζεται αυτό το ερώτημα: οι αισθήσεις μας μάς εξαπατούν συχνά, συχνά κάνουμε λάθος στους συλλογισμούς μας.

Με άλλα λόγια, το ερώτημα αυτό μπορεί να πάρει και τη μορφή

πώς μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι γνωρίζουμε κάτι σε ορισμένες περιπτώσεις, ή έχουμε ασφαλή κριτήρια για να αποφασίσουμε εάν και πότε γνωρίζουμε την αλήθεια;

Αυτοί που δίνουν **αρνητική απάντηση** σε αυτό το ερώτημα ονομάζονται «**σκεπτικοί**» ή «**σκεπτικιστές**» («**σκεπτικισμός**»).

α) Αμφισβήτηση της δυνατότητας γνώσης και επιδίωξη της αταραξίας (αρχαίος σκεπτικισμός)

«**Πυρρώνειοι**» φιλόσοφοι (3^{ος} αιώνας π.Χ.). Οι θεωρίες τους είχαν έναν πρακτικό σκοπό εφόσον δεχτεί ότι η γνώση την οποία αναζητούν οι επιστημονικές και φιλοσοφικές θεωρίες είναι ανέφικτη επιτυγχάνεται αταραξία, ψυχική γαλήνη

Τι οφείλουμε να κάνουμε όταν έχουμε δύο αντίθετες και ισοδύναμες απόψεις;

Οφείλουμε να “επέχουμε” απέναντι σε κάθε θεωρητική πεποίθηση που υποτίθεται ότι μας μιλάει για τη φύση της πραγματικότητας πέρα από τα φαινόμενα που παρουσιάζονται στις αισθήσεις μας· οφείλουμε δηλαδή να μην παίρνουμε θέση, να τηρούμε στάση **ουδετερότητας** απέναντι σε τέτοιες πεποιθήσεις.

Παραδείγματα περιπτώσεων όπου έχουμε αντίθετες και ισοδύναμες απόψεις ανάμεσα στις οποίες φαίνεται να μην μπορούμε να επιλέξουμε

- το ίδιο πρόσωπο έχει διαφορετικές εντυπώσεις για το ίδιο πράγμα ανάλογα με τη συναισθηματική κατάσταση στην οποία βρίσκεται (χαρούμενο ή λυπημένο)·
- η απόσταση από την οποία παρατηρούμε ένα φαινόμενο επηρεάζει τη ζωνρότητα και την ευκρίνεια σύλληψης των αντικειμένων που μας παρουσιάζονται (π.χ. δεν μπορούμε να υπολογίσουμε σωστά το μέγεθος των ουράνιων σωμάτων που βρίσκονται σε μεγάλη απόσταση)·
- οι άνθρωποι που ανήκουν σε διαφορετικές κοινωνίες έχουν συχνά αντίθετες πεποιθήσεις και ασύμβατα μεταξύ τους ήθη και έθιμα.

β) Νεότερες μορφές σκεπτικισμού

1) Ακραία μεθοδολογική αμφιβολία: υπάρχει κάτι για το οποίο δεν μπορώ να αμφιβάλλω;

Ντεκάρτ (Καρτέσιος) (17^{ος} αιώνας)

Γράψε στο πλαίσιο τα χαρακτηριστικά του 17^{ου} αι. που ενέπνευσαν τον σκεπτικισμό του Ντεκάρτ

Η πιο ακραία μορφή σκεπτικισμού, αλλά με στόχο να βρει στέρεα θεμέλια για τη γνώση.
Θέλει να βρει απόλυτα βέβαιες πεποιθήσεις, που να μην μπορεί να τις κλονίσει καμία αμφιβολία.
Η σκέψη του έχει ως εξής:

Το επιχείρημα για τα όνειρα [κατάγραφέ το εδώ!]

Το επιχείρημα για τον «κακό δαίμονα» [κι εδώ!]

Αλλά,

υπάρχει κάτι για το οποίο **δεν** μπορώ να αμφιβάλλω: το ότι αμφιβάλλω, άρα το ότι σκέπτομαι.

Κι από αυτό,

μπορώ να είμαι απόλυτα βέβαιος για την ύπαρξη ενός πράγματος: ότι υπάρχω εγώ, ο οποίος σκέπτομαι, που είμαι το υποκείμενο της σκέψης (**cogito ergo sum**).

Μετά, ψάχνει μέσα στις ιδέες αυτού του εγώ, του υποκειμένου της σκέψης, και βρίσκει μια ιδέα που θα τον βοηθήσει να πάψει να αμφιβάλλει ακόμα και για τα πιο απλά πράγματα, όπως είναι η φυσική του υπόσταση, το σώμα του αλλά και όλων των υλικών αντικειμένων του εξωτερικού κόσμου, Αυτή είναι η ιδέα του Θεού. Αν μπορέσει να αποδείξει ότι υπάρχει ο Θεός, αυτό θα τον βοηθήσει να νικήσει τον ακραίο σκεπτικισμό του.

Τα επιχειρήματα για την ύπαρξη του Θεού

☞ Οι άνθρωποι είμασθε όντα ατελή, **άρα**, δε θα μπορούσαμε να είμαστε η αιτία της ίδιας της ιδέας της τελειότητας.

Κατ' ανάγκη λοιπόν η αιτία αυτή υπάρχει ανεξάρτητα από τον ανθρώπινο νου, άρα, μόνο η "πραγματικότητα" του "τέλειου Θεού" θα μπορούσε να είναι η αιτία της ιδέας του "τέλειου" που έχει ο άνθρωπος.

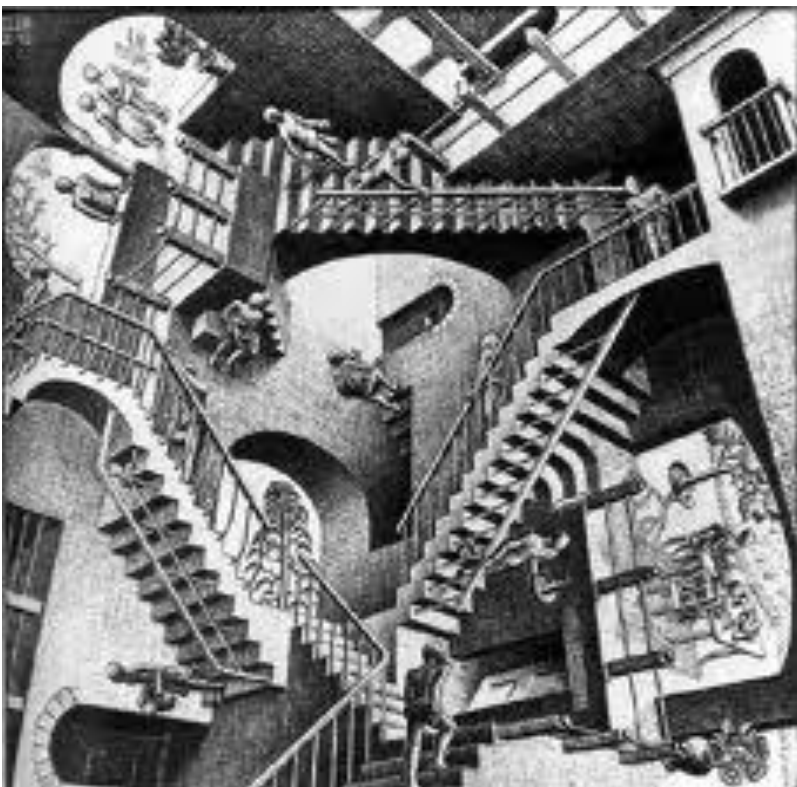
☞ Και μόνο με το να συλλάβουμε με το νου μας κάποιο τέλει ον θα καταλάβουμε ότι αυτό πρέπει να υπάρχει, γιατί αναγκαστικά η τελειότητα κρύβει μέσα της ύπαρξη (εφόσον η ανυπαρξία είναι ένα είδος ατέλειας).

Πώς η απόδειξη αυτή της ύπαρξης του Θεού νικάει τον σκεπτικισμό: ο Θεός είναι εγγύηση ότι δεν υπάρχει ο κακός δαίμονας που μπορεί να μας εξαπατά σχεδόν για τα πάντα, και ότι υπάρχει ένα κριτήριο για την αλήθεια, για τη γνώση:

οι σαφείς και ευκρινείς (αυτές που ξεκάθαρα ξεχωρίζουν από τις άλλες) ιδέες μας
(αυτές δεν μας παραπλανούν)

Αντιρρήσεις

- Για την απόδειξη της ύπαρξης του Θεού, μπορεί να την έχουμε σχηματίσει με τη σκέψη μας, χωρίς να χρειάζεται να υπάρχει Θεός που να την έχει βάλει εκεί.
- Η ύπαρξη είναι κάτι διαφορετικό από τις έννοιές μας και δεν μπορούμε να τη συμπεράνουμε από μια ιδέα που φανταζόμαστε, ακόμη κι αν αυτή είναι η ιδέα ενός απόλυτα τέλειου όντος.

Αναπάντητα ερωτήματα

- Υπάρχουν άραγε άλλα υλικά αντικείμενα και πρόσωπα πέρα από τον νου του υποκειμένου που γνωρίζει πως υπάρχει εφόσον σκέφτεται;
- Πώς μπορεί κάποιος να σιγουρευτεί ότι οι πεποιθήσεις του για τον κόσμο δεν είναι απλώς προϊόντα ονείρου ή παραίσθησης;
- Πώς μπορεί να είναι βέβαιος ότι οι άνθρωποι, των οποίων βλέπει μόνο τα σώματα, έχουν εσωτερικές εμπειρίες και αισθήματα ίδια με τα δικά του;

ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΗΓΗ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ

1. Δύο βασικές θεωρίες που έχουν διατυπωθεί γύρω από το ερώτημα της πηγής της γνώσης, δηλαδή από πού προέρχεται η γνώση που έχουμε για τον κόσμο, είναι ο ορθολογισμός (ρασιοναλισμός) και ο εμπειρισμός.

Ο ορθολογισμός θεωρεί ότι η γνώση μας προέρχεται κυρίως από τον ίδιο τον **ορθό λόγο** και ότι τα βασικά της στοιχεία μπορούν να αναζητηθούν στον **νο** μας.

Η γνώση αυτή μπορεί να ονομαστεί και «**a- priori**» ή «προ-εμπειρική», αφού φαίνεται να είναι δυνατό να υπάρχει πριν και ανεξάρτητα από οποιαδήποτε εμπειρία.

Παρόλο που το πρόβλημα της προέλευσης της γνώσης και οι βασικές αντίθετες θεωρίες γύρω από αυτό δεν αναπτύχθηκαν πριν από τη νεώτερη εποχή, μπορούμε να πούμε ότι ήδη από την αρχαιότητα αναπτύχθηκαν κάποιες σχετικές απόψεις.

- Έτσι, εκπρόσωπος του ορθολογισμού στην αρχαιότητα μπορεί να θεωρηθεί ο **Πλάτωνας**. Για τον Πλάτωνα, η ανθρώπινη γνώση βασίζεται καταρχάς στην **ανάμνηση** των ιδεών που είχε αντικρίσει η αθάνατη ψυχή προτού ενσαρκωθεί στο σώμα. Με την κατάλληλη άσκηση η ψυχή μπορεί να γνωρίσει τη βαθύτερη πνευματική πραγματικότητα του κόσμου των ιδεών.
- Πρώτος μεγάλος ορθολογιστής φιλόσοφος των νεότερων χρόνων είναι ο **Ντεκάρτ**.
 - Καταλήγει ότι υπάρχουν κάποια κριτήρια για την αλήθεια, για να αποφασίσουμε ποιες ιδέες μας είναι αληθείς. Αυτά είναι η **σαφήνεια** και η **ευκρίνεια** (δηλαδή οι ιδέες αυτές είναι ξεκάθαρες και καθαρά διακριτές η μια από την άλλη).
 - Οι βασικές ιδέες μας, έτσι, που πληρούν αυτά τα κριτήρια, είναι «**έμφυτες ιδέες**». Μια τέτοια ιδέα είναι η ιδέα του Θεού, και επίσης όλες οι «έμφυτες ιδέες» έχουν εμφυτευτεί στον νο μας από το Θεό.
 - Τις ιδέες αυτές τις συλλαμβάνουμε άμεσα, χωρίς να χρειάζεται να ακολουθήσουμε κάποια συλλογιστική διαδικασία. Ακόμα και το «σκέφτομαι, άρα υπάρχω» δεν χρειάζεται το συμπερασματικό «άρα», εφόσον προβάλλει στον νο μας με άμεση βεβαιότητα, και δεν αποτελεί συμπέρασμα κάποιας συλλογιστικής διαδικασίας.
- Άλλοι ορθολογιστές, που προσπάθησαν να βελτιώσουν τη θεώρηση του Ντεκάρτ και οπωσδήποτε να αποφύγουν τις παγίδες στις οποίες τον οδήγησε η υπερβολική μεθοδολογική του αμφιβολία, είναι ο Ολλανδός **Μπαρούχ Σπινόζα** (17ος αιώνας) και ο Γερμανός **Γκότφριντ Λάιμπνιτς** (17ος-18ος αιώνας).
 - Οι φιλόσοφοι αυτοί, μέσα από αξιωματικές παραδοχές και αποδείξεις εμπνεόμενες από τα μαθηματικά και τη γεωμετρία, ανέπτυξαν περίπλοκα μεταφυσικά συστήματα.
 - Σύμφωνα μ' αυτούς, ο νους μας μπορεί να κατανοήσει τα βασικά στοιχεία της δομής της πραγματικότητας στηριζόμενος στη χρησιμοποίηση έμφυτων ιδεών και λογικών αρχών.
- Ο σημαντικότερος ίσως ορθολογιστής των νεότερων χρόνων είναι ο **Χέγκελ**, ο οποίος πίστευε ότι ο ορθός λόγος τού επέτρεπε να κατανοήσει πλήρως και να προβλέψει την πορεία της ανθρώπινης ιστορίας.

2. Εμπειρισμός

Ο **εμπειρισμός**, αντιθέτως, θεωρεί ότι η γνώση μας για τον κόσμο προέρχεται κυρίως ή και αποκλειστικά από τις **αισθήσεις**. Η αφετηρία της βρίσκεται στην εγγραφή, στην αποτύπωση στον νου, μέσα από την αισθητηριακή αντίληψη, των «στοιχειωδών δεδομένων» του κόσμου που μας περιβάλλει. Έτσι, μέσα από τις αισθήσεις, δημιουργούνται κάποιες στοιχειώδεις ιδέες, κάποιες δηλαδή απλές παραστάσεις αυτών των δεδομένων.

- Αν αναζητήσουμε κάποιο σημαντικό εμπειριστή φιλόσοφο στην αρχαιότητα, μπορούμε να μιλήσουμε για τον **Αριστοτέλη**. Παρότι τονίζει τη σημασία της λειτουργίας του νου για να πετύχει κανείς την επιστημονική γνώση, πιστεύει ότι η γνώση αυτή προέρχεται από μια **επαγωγική πορεία**, δηλαδή πορεία από το μερικό και συγκεκριμένο στο γενικό και αφηρημένο. Αλλά η σύλληψη του μερικού και συγκεκριμένου δεν είναι δυνατή χωρίς τη λειτουργία των αισθήσεων που μας συνδέουν άμεσα με τον φυσικό κόσμο.
- Στους νεότερους χρόνους, οπότε έχουμε τη συστηματική ανάπτυξη του εμπειρισμού, συναντάμε τη θεωρία του **Λοκ** (17^{ος} αιώνας), λίγο μετά τον Ντεκάρτ.
 - Αντιτίθεται στη θεωρία των έμφυτων ιδεών του Ντεκάρτ και διατυπώνει μια θεωρία που βασίζεται στην άποψη ότι ο νους είναι ένας «**άγραφος πίνακας**» («*tabula rasa*»), όπου καταγράφονται τα δεδομένα των αισθήσεων.
 - Η εσωτερική αίσθηση ή αναστοχασμός ευθύνονται για τις “εσωτερικές γνώσεις” των λειτουργιών του νου.
- Ακόμα πιο συνεπής εμπειριστής είναι ο **Μπέριγκλεν** (17^{ος}-18^{ος} αιώνας).
 - Ο Λοκ δεν ήταν τόσο συνεπής εμπειριστής, αφού έκανε το λάθος να μιλάει για κάποιες ουσίες που αποτελούν το υλικό υπόστρωμα των ιδιοτήτων που μπορούμε να αντιληφθούμε άμεσα με τις αισθήσεις.
 - Ο Λοκ δεν μπόρεσε να εξηγήσει ικανοποιητικά τις ιδέες κάποιων αντικειμένων που είναι εξωτερικά ως προς τον νου. Ταυτίζει λοιπόν τις ιδέες του ανθρώπινου νου με την πραγματικότητα.
 - Η θέση του συνοψίζεται στο ρητό: «**το να υπάρχει κάτι σημαίνει ότι αντιλαμβάνεται ή ότι γίνεται αντιληπτό**». Με άλλα λόγια, υπάρχουν μόνο πνεύματα και ιδέες ή παραστάσεις μέσα σε αυτά τα πνεύματα.
 - Τα πράγματα του κόσμου που μας περιβάλλει υπάρχουν μέσα στον νου του υπέρτατου πνεύματος, δηλαδή του Θεού, ακόμα και όταν δεν γίνονται αντιληπτά από τους ανθρώπους.
 - Πώς συμβαίνει και τα διακρίνουμε από τα ανύπαρκτα πλάσματα της φαντασίας μας;
 - Τα συνδέουν κανονικές σχέσεις, οι φυσικοί νόμοι που έχει εγκαθιδρύσει ο Θεός.
- Ο **Χιουμ** (18^{ος} αιώνας) ήταν ο αυστηρότερος από όλους τους εμπειριστές.
 - Η γνώση μας για τον κόσμο είναι πολύ περιορισμένη, [φτάνει να αμφισβητήσει τη γνώση μας για την ύπαρξη του συνόλου σχεδόν των όντων του εξωτερικού κόσμου και των αιτιακών σχέσεων που πιστεύουμε ότι τα συνδέουν, αλλά και οποιασδήποτε εσωτερικής, πνευματικής οντότητας.]
 - η αποτύπωση στον νου αισθητηριακών εντυπώσεων είναι αυτάρκης, ο νους συλλέγει στοιχειώδεις και θεμελιώδεις γνώσεις και επομένως δε χρειάζεται υποστήριξη από μια πρόσθετη λειτουργία όπως αυτή της εσωτερικής αίσθησης ή του αναστοχασμού,

3. Η ανάγκη μιας συνθετικής προσέγγισης (Καντ)

Μια προσπάθεια για σύνθεση εμπειρισμού και ορθολογισμού

Στη διαμάχη εμπειρισμού και ορθολογισμού ορισμένοι φιλόσοφοι, κυρίως στις μέρες μας, απαντούν ότι και οι δύο θέσεις είναι μονόπλευρες, και ότι χρειάζεται κανείς να προσπαθήσει να τις συνθέσει, ή να τις συμφιλιώσει μεταξύ τους.

Αφετηρία αυτής της προσπάθειας ήταν η θεωρία του Καντ (18^{ος} αιώνας).

Μια φράση του Καντ που δείχνει αυτή την προσπάθεια είναι η εξής:

«η νόηση χωρίς την εμπειρία είναι κενή, η εμπειρία χωρίς τη νόηση είναι τυφλή»

Ο Καντ λοιπόν θεωρεί ότι:

- Όλη η γνώση μπορεί να ξεκινά χρονικά από τις αισθήσεις, άρα δεν υπάρχουν «έμφυτες ιδέες», αλλά ήδη από τη στιγμή που λειτουργούν οι αισθήσεις και φέρνουν στον νου μας δεδομένα, έχει βάλει τη σφραγίδα του από πριν και ο νους.
- Ακόμα και για να αντιληφθούμε κάτι με τις αισθήσεις μας, χρειάζεται η συνεργασία των αισθήσεων και του νου.
- Η εμπειρία προσφέρει το “υλικό” το οποίο θα επεξεργαστεί και θα αξιοποιήσει ο λόγος. Το υλικό αυτό δεν προσφέρεται όμως ακατέργαστο αλλά ως **εποπτείες**, ως άμεσες, ενιαίες παραστάσεις.
- Ο νους δεν παραλαμβάνει παθητικά κάποιο υλικό, αλλά από τη στιγμή που παραλαμβάνει το υλικό, το επεξεργάζεται ενεργητικά, το μορφοποιεί με στοιχεία που διαθέτει ο νους από πριν.
- Συγκεκριμένα, ο Καντ θεωρεί ότι η πρώτη από πριν επεξεργασία του υλικού των αισθήσεων γίνεται μέσα από τα **«φίλτρα»** του χώρου και του χρόνου. Ο **χώρος** και ο **χρόνος**, με άλλα λόγια, δεν είναι κάτι που αντιλαμβανόμαστε εμπειρικά, όπως άλλα πράγματα είναι «φίλτρα», αρχές της αντίληψης, είναι προϋποθέσεις για να μπορούμε να έχουμε την εμπειρία οποιουδήποτε πράγματος.
- Από κει και πέρα, ο νους έχει κάτι σαν «θυρίδες», σαν συρτάρια, όπου κατατάσσει τις παραστάσεις που παίρνει με τις αισθήσεις
- Αυτές αντιστοιχούν σε κάποιες γενικές έννοιες που δεν μπορούσαν να εξηγήσουν οι εμπειριστές, όπως η αιτιότητα (ότι ανάμεσα σε δύο γεγονότα μπορεί να υπάρχει σχέση αιτίας και αποτελέσματος).
- Από αυτή τη συνεργασία αισθήσεων και νου, προκειμένου να αποκτηθεί η γνώση, ο Καντ συμπεραίνει ότι

αυτό που γνωρίζουμε

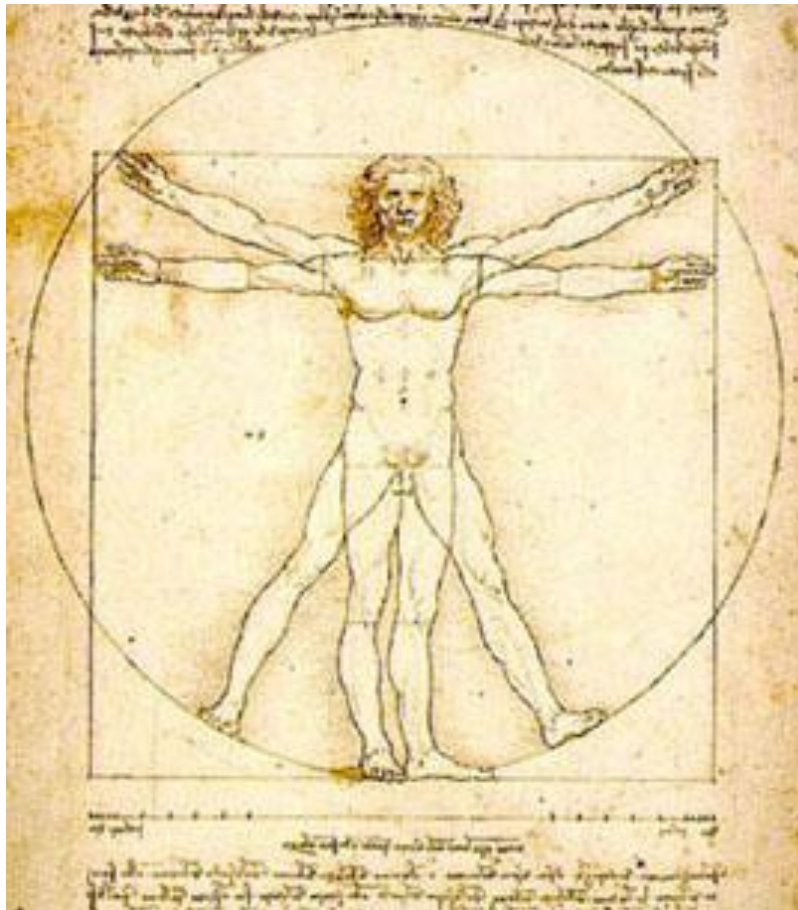
δεν είναι ακριβώς τα

«πράγματα καθεαυτά»

(όπως δηλαδή είναι ανεξάρτητα από εμάς και από την αντιληπτική ικανότητα και τον νου μας) □

- Γνωρίζουμε τα **φαινόμενα**, τα πράγματα δηλαδή όπως αυτά οργανώνονται από τον νου μας.
- Έτσι, τελικά δεν μπορούμε να έχουμε θεωρητική γνώση για τη βαθύτερη υφή του κόσμου (για το πώς είναι ο κόσμος σε ένα βαθύτερο επίπεδο), δεν μπορούμε να απαντήσουμε θεωρητικά σε ερωτήματα όπως η ύπαρξη του Θεού ή η αθανασία της ψυχής. Η ανθρώπινη γνώση έχει κάποια όρια.
- Η συνεργασία εμπειρίας και ορθού λόγου έχει εξασφαλιστεί ακριβώς επειδή οι *εποπτείες* είναι πλέον προσιτές στη διαχείριση των νοητικών μας λειτουργιών.
- Τις βασικές αυτές λειτουργίες εκφράζουν “καθαρές”, αφηρημένες έννοιες, που ο Καντ αποκαλεί **κατηγορίες** της νόησης.
- Πρόκειται για τις καθαρές έννοιες της ποσότητας, της ποιότητας, της σχέσης και του τρόπου (όπως η ουσία, η αιτία, η ενότητα κτλ.)
- Αυτές λειτουργούν ως “θυρίδες” στις οποίες εντάσσονται οι εποπτείες ανάλογα με την απόδοση χαρακτηριστικών στα πράγματα που παρατηρούμε μέσα στον χώρο και τον χρόνο.
- Η “συμπληρωματικότητα” αυτή εποπτειών και κατηγοριών σφραγίζει την καντιανή σύνθεση ορθολογισμού και εμπειρισμού. Θα μπορούσαμε να τονίσουμε την αναγκαιότητά της χαρακτηρίζοντας, μεταφορικά,

Βλέπε αρχή της ενότητας...

Το γνωσιοθεωρητικό ερώτημα είναι ενωμένο με το οντολογικό

- ✍ Αν το καλοσκεφτούμε, το γνωσιοθεωρητικό ερώτημα, που ως τώρα είδαμε ότι αναλύεται σε επιμέρους ερωτήματα (είναι η γνώση δυνατή; ποια είναι η πηγή της γνώσης;) είναι δεμένο με το οντολογικό: τι είναι και πώς είναι η πραγματικότητα, ποια είναι η ουσία της;
- ✍ Σε αυτό το ερώτημα δίνονται απαντήσεις που συνήθως τις κατατάσσουμε στα αντίθετα «στρατόπεδα» του «ιδεαλισμού» (η βαθύτερη ουσία της πραγματικότητας είναι πνευματική) και του «υλισμού» (η βαθύτερη ουσία της πραγματικότητας είναι υλική). Ορισμένοι όμως δεν μιλούν ακριβώς για «υλισμό», αλλά για «**ρεαλισμό**» (τα πράγματα υπάρχουν έξω και ανεξάρτητα από τον άνθρωπο, που τα αντιλαμβάνεται και τα σκέπτεται).

Μπορούμε να δούμε πώς οι γνωσιοθεωρητικές απόψεις που εξετάσαμε ως τώρα συνδέονται και με μια άποψη για το οντολογικό ερώτημα.

- ✍ Ο Ντεκάρτ είδαμε ότι θεώρησε ως θεμελιακή βέβαιη γνώση το «σκέπτομαι άρα υπάρχω». Έτσι, παρότι ο ίδιος ήταν ρεαλιστής, μπορούμε να πούμε ότι άνοιξε τον δρόμο για τον «υποκειμενικό ιδεαλισμό» (την άποψη ότι η ύπαρξη και η υφή της πραγματικότητας εξαρτώνται από τον νου των υποκειμένων που την γνωρίζουν), και την ακραία μορφή του, τον «σολιψισμό» (μπορώ να είμαι βέβαιος μόνο για τη δική μου ύπαρξη).
- ✍ Τον ίδιο δρόμο ανοίγει και ο εμπειρισμός του Λοκ, και αυτό το είδαμε κυρίως στην περίπτωση του Μπέρκλεϋ.
- ✍ Ο Καντ, τέλος, περηφανευόταν για τη δική του θεωρία, επειδή θεωρούσε ότι είναι μια κριτική στάση, που αποφεύγει και τον δογματισμό και τον σκεπτικισμό όλων των προηγούμενων φιλοσόφων, ορθολογιστών και εμπειριστών. Είδαμε όμως, ότι τελικά δεχόταν πως δεν μπορούμε να γνωρίσουμε τα πράγματα όπως είναι καθεαυτά, αλλά μόνο όπως φαίνονται μέσα από τις αισθήσεις και τον νου μας. Εφόσον, λοιπόν, ο Καντ αναγνωρίζει ότι τα πράγματα υπάρχουν ανεξάρτητα από τον νου του ανθρώπινου υποκειμένου, μπορεί να θεωρηθεί ρεαλιστής □ ωστόσο, στον βαθμό που υποστηρίζει ότι το υλικό που παρέχεται στις αισθήσεις διαμορφώνεται από τα «καλούπια» του νου, μπορεί να χαρακτηριστεί και ιδεαλιστής.
- ✍ Πολλοί θεωρούν ότι είναι πιο γόνιμο να δεχτούμε αυτό το «μείγμα», δηλαδή τελικά τη θέση ότι η ύπαρξη του εξωτερικού κόσμου είναι ανεξάρτητη από εμάς, αλλά η μορφή του εξαρτάται από εμάς.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

ΤΥΠΙΚΗ ΚΑΙ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΗ ΟΡΘΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΣΚΕΨΗΣ

Όταν η σκέψη υπακούει σε κάποιους **λογικούς κανόνες**, τότε λέμε ότι είναι ορθή (σωστή) στη μορφή, ή είναι **τυπικά σωστή**. Ένας τέτοιος βασικός λογικός κανόνας είναι να μην πέφτουμε σε αντιφάσεις.

Όμως, δεν μας ενδιαφέρει μόνο το πώς συνδέονται μεταξύ τους διάφορες ιδέες, αλλά εάν το περιεχόμενο αυτών των ιδεών είναι **αληθινό**, εάν δηλαδή αυτές ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα. Τότε μιλάμε για **ουσιαστική ορθότητα** της σκέψης.

Για να έχουμε γνώση, χρειάζεται να έχουμε **και τυπική και ουσιαστική ορθότητα** της σκέψης.

ΤΙ ΣΗΜΑΙΝΕΙ «ΓΝΩΡΙΖΩ»

Στην καθημερινή μας ζωή χρησιμοποιούμε τη λέξη «γνωρίζω» ή «ξέρω» με διάφορες σημασίες. Σε γενικές γραμμές, άλλοτε μιλάμε για **πρακτική γνώση**, π.χ. ξέρω να κάνω κατι (π.χ. να κολυμπάω), και άλλοτε για **θεωρητική γνώση** (γνωρίζω ότι...).

Όμως, στην καθημερινή μας ζωή γενικά δεν αναρωτιόμαστε τι σημαίνει ακριβώς «γνωρίζω». Αντίθετα, οι φιλόσοφοι

- ✦ προσπαθούν να κατανοήσουν και να ορίσουν τις σημαντικότερες μορφές γνώσης
- ✦ έχουν κριτική στάση απέναντι στις περισσότερες καθημερινές πεποιθήσεις μας, που συνήθως τις δεχόμαστε χωρίς να τις ελέγξουμε, και προσπαθούν να εξετάσουν αν αυτές αποτελούν γνώση
- ✦ επιδιώκουν να βρουν **ασφαλή κριτήρια** με βάση τα οποία μπορούμε να πούμε ότι γνωρίζουμε κάτι πραγματικά.

Οι φιλόσοφοι δεν ασχολούνται και τόσο με την πρακτική γνώση, αλλά τους ενδιαφέρει περισσότερο η θεωρητική ή προτασιακή γνώση, δηλαδή η γνώση που αναλύεται σε προτάσεις.

Ο κλάδος της φιλοσοφίας που ασχολείται με το πρόβλημα της γνώσης ονομάζεται «**γνωσιολογία**».

Βασικά ερωτήματα που απασχολούν αυτόν τον κλάδο είναι: «**είναι δυνατή η γνώση;**». Με άλλα λόγια, «μπορούμε να έχουμε γνώση;»

Και εάν είναι δυνατή, «**ποια είναι η πηγή της;**». Και, «**ποιο είναι το αντικείμενό της;**»

ΕΙΝΑΙ Η ΓΝΩΣΗ ΔΥΝΑΤΗ;

Αυτό είναι ένα βασικό ερώτημα της γνωσιολογίας: μπορούμε πραγματικά να έχουμε γνώση της πραγματικότητας;

- Μια απάντηση στο ερώτημα αυτό δίνεται από θεωρίες που έχουν πάρει το όνομα «**δογματισμός**» (να προσέξουμε ότι εδώ η λέξη σημαίνει κάτι **αρκετά διαφορετικό από τις άλλες σημασίες** που έχει: είτε κάτι σχετικό με τη θεολογία, είτε το να δέχομαι κάτι τυφλά, με την πίστη, χωρίς δηλαδή να το κρίνω).

Με τη λέξη «δογματισμός» εδώ εννοούμε τις θεωρίες που απαντούν στο πιο πάνω ερώτημα ως εξής: ναι, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η γνώση είναι δυνατή, και μάλιστα δεν υπάρχουν όρια στη γνώση.

Η άποψη αυτή **έρχεται πρώτη χρονικά** από την άλλη που, όπως θα δούμε, διατυπώνει αμφιβολίες για το κατά πόσο είναι δυνατή η γνώση.

Στην άποψη αυτή ανήκουν όλοι οι μεγάλοι φιλόσοφοι της αρχαιότητας αλλά και πολλοί από τους νεότερους χρόνους.

- Ο «**σκεπτικισμός**», που είναι η αντίθετη άποψη, υποστηρίζει ότι οι πεποιθήσεις μας έχουν **σχετικό** και **υποκειμενικό** χαρακτήρα, ή μπορεί και να μην **ανταποκρίνονται καν στην πραγματικότητα**, άρα να μην αποτελούν πραγματική γνώση. Οι βασικές πηγές της γνώσης, λένε, δηλαδή οι αισθήσεις και ο νους, μας εξαπατούν. (Πάλι εδώ θα πρέπει να πούμε ότι εδώ χρησιμοποιούμε τη λέξη «σκεπτικισμός» με μια **ειδική σημασία**, και όχι με αυτή που έχει στην καθημερινή μας ζωή: το να είμαστε διστακτικοί απέναντι σε κάτι, να είμαστε δύσπιστοι κλπ.)

Υπάρχουν διάφορες μορφές σκεπτικισμού, ανάλογα με τον τρόπο με τον οποίο εκδηλώνεται η αμφιβολία απέναντι στη δυνατότητα της γνώσης.

- Μπορεί η αμφιβολία να είναι **μερική** (δηλαδή για ορισμένα μόνο θέματα, όπως π.χ. το πρόβλημα του Θεού),
- αλλά μπορεί να είναι και **καθολική** (για όλα τα θέματα).
- Επίσης, μπορούμε να μιλήσουμε για **ασθενή** αμφιβολία, όταν αυτό που αμφισβητείται είναι η βεβαιότητα για τη σύλληψη της γνώσης, χωρίς όμως να αποκλείεται η πιθανότητα να την πλησιάσουμε. Και για **ισχυρή** αμφιβολία, όταν απορρίπτεται ακόμη και η πιθανότητα να πλησιάσουμε τη γνώση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΟ ΝΟΥ

ΕΝΟΤΗΤΑ 1^Η: ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ

1. Τι σημαίνει ο όρος «μεταφυσική»

☞ Βλ. βιβλίο, σελ.116, την ενότητα «ο όρος `μεταφυσική` και η έννοιά του» Τελικά:

Με τον όρο **μεταφυσική** εννοούμε κάθε στοχαστική –με την έννοια της φιλοσοφικής αναζήτησης- προσπάθεια του ανθρώπου να εξιχνιάσει την ουσία και να ανακαλύψει το νόημα του κόσμου και της ζωής. Ο κλάδος αυτός της φιλοσοφίας ασχολείται με ερωτήματα που βρίσκονται πέραν των ορίων της φυσικής.

«Αν δεν υπάρχει άλλη ουσία από αυτές που βρίσκονται ήδη στη φύση, τότε η φυσική θα ήταν η πρώτη επιστήμη. Αν όμως υπάρχει κάποια ουσία αμετάβλητη, η επιστήμη της θα προηγείται και θα είναι η πρώτη φιλοσοφία.»

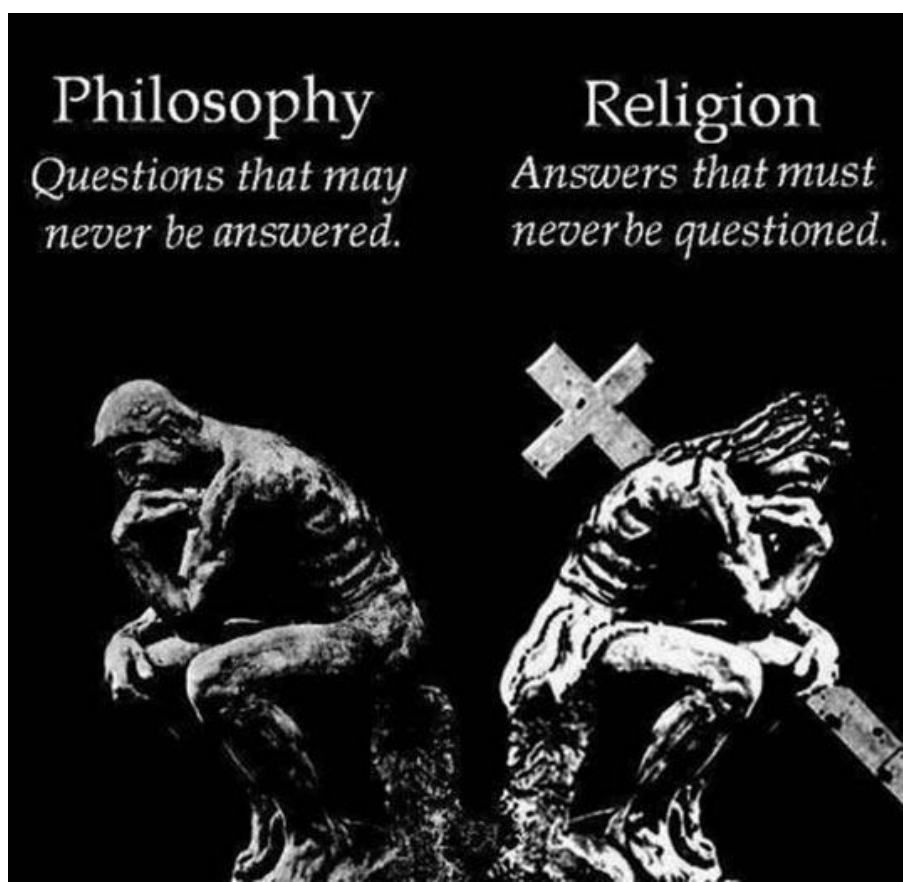
Αριστοτέλης, Μετά τα Φυσικά, Ε, 1026α, 23-32

2. Μεταφυσική και γνωσιολογία

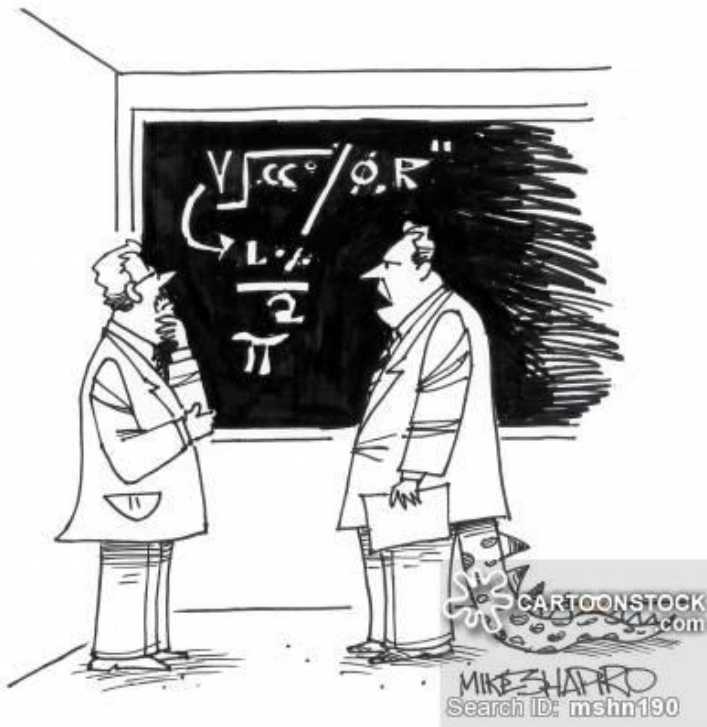
Αν η μεταφυσική ασχολείται με το ερώτημα «τι είναι το ον;», τότε είναι πολύ στενά συνδεδεμένη, **αλληλένδετη, με τη γνωσιολογία**, η οποία ασχολείται με τη γνώση μας για το ον.

3. Τι σημαίνει να θέτει κανείς ερωτήματα για το «τι είναι το ον;»

Από την ίδια την καθημερινή ζωή μας μπορούμε να σκεφτούμε περιπτώσεις όπου ουσιαστικά αρχίζουμε να θέτουμε μεταφυσικά –οντολογικά ερωτήματα. Όταν για παράδειγμα φεύγουμε από το επίπεδο των απτών, άμεσα εμπειρικών όντων (όπως είναι π.χ. ένα τραπέζι) και αναρωτιόμαστε για «πράγματα» όπως τα έθνη: αυτά έχουν ύπαρξη πέρα και πάνω από τις επιθυμίες και τις πράξεις των ατόμων που τα αποτελούν; Ο άνθρωπος έχει μόνο σώμα ή και πνεύμα, και πώς συνδέονται αυτά τα δύο; Διαθέτουμε ελευθερία βούλησης ή οι πράξεις μας καθορίζονται αναγκαστικά από αυστηρούς φυσικούς νόμους; Πρέπει άραγε να αναζητούμε μια βαθύτερη ουσία στα πράγματα πέρα από τις παροδικές τους ιδιότητες; Υπάρχει Θεός, και πώς σχετίζεται με τον κόσμο;

4. Μεταφυσική και επιστήμη

"Remember, Stevens, things are rarely what they appear to be."

αποδεικνύονται με περίπλοκες μαθηματικές μεθόδους περισσότερο παρά πειραματικά.

☞ Η πρώτη φιλοσοφία ήταν στο σύνολό της μεταφυσική [προσωκρατικοί φιλόσοφοι], με την έννοια ότι, ξεπερνώντας τους μύθους, αναζήτησε με διανοητική διεργασία την ουσία του ατόμου σε φυσικά στοιχεία: τον αέρα, το νερό, τη φωτιά, τα μόρια ή τα άτομα. Η μεταφυσική εκείνη, όπως εμπλουτίστηκε από τη Μεταφυσική του Αριστοτέλη, αποτέλεσε τη ρίζα για να βλαστήσουν οι επιμέρους επιστήμες οι οποίες, μετά την αυτονόμησή τους από τη φιλοσοφία, έφτασαν μέχρι το σύγχρονο επιστημονικό «θαύμα».

☞ Η επιστήμη έχει πάντοτε έντονα τα γνωρίσματα της φιλοσοφικής αναζήτησης, οι επιστήμονες δηλαδή αναζητούσαν και αναζητούν γενικές θεωρίες και νόμους με καθολική ισχύ που μπορούν να ερμηνεύουν τον κόσμο σε όλο το τεράστιο ταξίδι της εξέλιξής του.

☞ Σήμερα, ακόμη περισσότερο ισχύει αυτό γιατί η επιστήμη δεν στηρίζεται πλέον στις αρχές του εμπειρισμού αλλά σε θεωρητικές συλλήψεις που

Γενικά ερωτήματα θέτει βεβαίως και η επιστήμη, και πρώτη από όλες η φυσική επιστήμη. Μερικοί πιστεύουν ότι η επιστήμη μπορεί να απαντήσει σε όλα τα γενικά ερωτήματα.

Αν είναι έτσι, όμως, τότε τι μένει για τη μεταφυσική;

☞ Μια απάντηση θα ήταν ότι η μεταφυσική προσπαθεί να συλλάβει τη **βαθύτερη, πιο ουσιαστική διάσταση της πραγματικότητας**, η οποία υπάρχει πέρα από την εμπειρία. Μερικοί θεωρούν ότι αυτό θα σήμαινε ότι αυτή η βαθύτερη διάσταση της πραγματικότητας είναι πνευματική, έχει δηλαδή την ίδια φύση με τη σκέψη μας, η οποία προσπαθεί να συλλάβει την πραγματικότητα. Αυτό το λένε οι **ιδεαλιστές** φιλόσοφοι όπως ο Πλάτωνας.

☞ Θα μπορούσαμε ίσως να πούμε ότι τα προβλήματα που αφορούν τα όντα και δεν μπορούν να επιλυθούν από την επιστήμη, με τις μεθόδους της επιστήμης, είναι μεταφυσικά. Τέτοια προβλήματα είναι –εκτός από όσα αναφέραμε πιο πάνω– προβλήματα όπως εκείνο της διαίρεσης των όντων σε υλικά και σε μη υλικά κλπ.

☞ Η μεταφυσική, όπως έχουν πει κάποιοι φιλόσοφοι, επιδιώκει **μια συνολική θεώρηση της πραγματικότητας**, «**υπό το πρίσμα (την οπτική γωνία) της αιωνιότητας**». Υπάρχουν βέβαια και μερικοί που θεωρούν ότι μια τέτοια θεώρηση είναι ανέφικτη και ότι η προσπάθεια είναι μάταιη. Τα μεταφυσικά προβλήματα, λένε, δεν είναι πραγματικά προβλήματα, αλλά προβλήματα που γεννιούνται από τον λανθασμένο τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούμε καμιά φορά τις λέξεις. Ωστόσο, άλλοι αντιλέγουν ότι μια τέτοια άποψη κατά της μεταφυσικής είναι η ίδια μεταφυσική, δηλαδή εκφράζει και αυτή μια συνολική θεώρηση της πραγματικότητας...

ΕΝΟΤΗΤΑ 2^Η: ΝΟΥΣ ΚΑΙ ΣΩΜΑ - ΔΥΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ

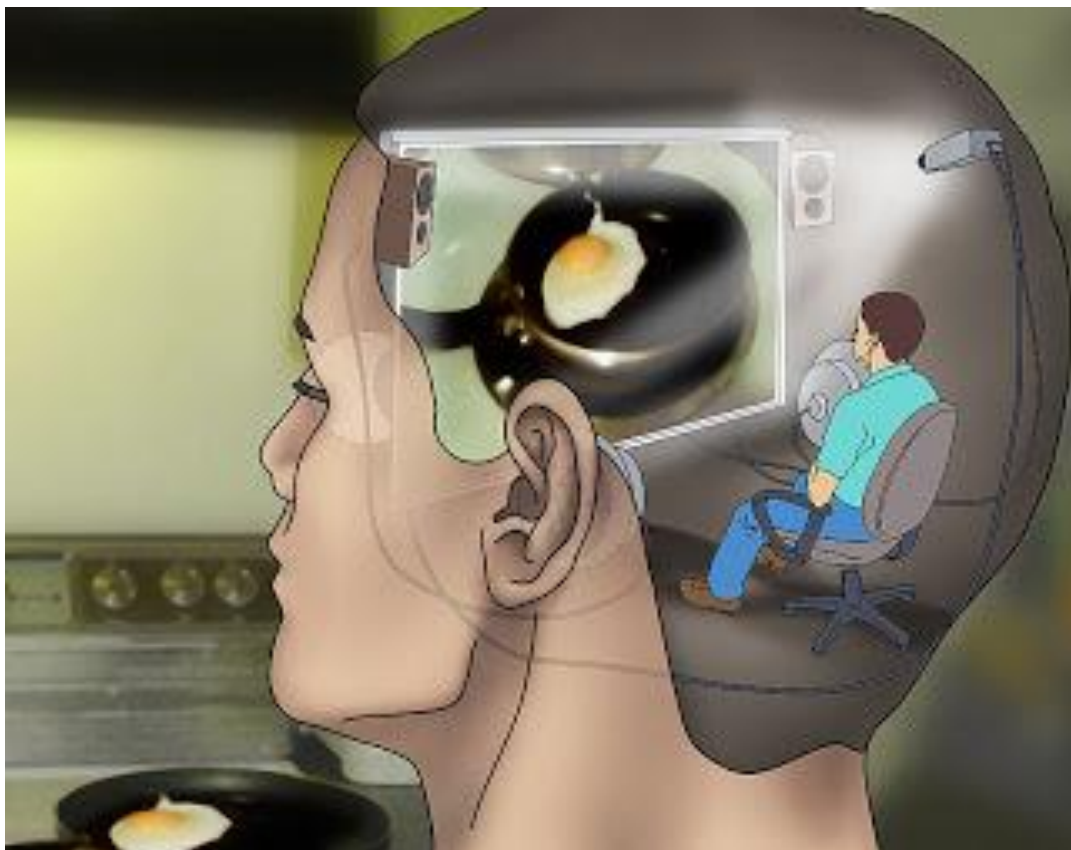
1. Τι σημαίνει να έχει κανείς νου και συνειδητή εμπειρία;;;

Έχουμε συχνά την εντύπωση ότι ο νους μας αποτελεί κάτι πολύ διαφορετικό από το σώμα μας. Όταν σκεφτόμαστε ή αισθανόμαστε κάτι, είναι εύκολο να νομίσουμε ότι η σκέψη ή τα συναισθήματά μας δεν εντοπίζονται σε κάποιο συγκεκριμένο σημείο του σώματος μας. Έτσι, μας δημιουργείται η εντύπωση ότι αυτό που καταλαβαίνουμε είναι «νους» μέσα μας, έχει κάτι το ιδιαίτερο, κάτι που μας κάνει να ξεχωρίζουμε από τον υπόλοιπο φυσικό κόσμο.

Δεν είναι τυχαίο ότι οι περισσότερες θρησκείες, καθώς και πολλοί φιλόσοφοι, από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, δέχονται την ύπαρξη της **ψυχής**, την οποία θεωρούν ως το πνευματικό στοιχείο που μπορεί να επιβιώσει αναλλοίωτο (=χωρίς να αλλάζει) και μετά τον θάνατο του σώματος.

Είναι όμως απολύτως αιτιολογημένες

- ✦ η πίστη στην ύπαρξη ενός πνεύματος που «εμψυχώνει», όπως λέμε, το σώμα και
- ✦ η εντύπωση ότι αυτό (δηλαδή το πνεύμα) είναι κάτι ιδιαίτερο και **ξεχωριστό από το σώμα;**
- ✦ Και, εάν η ψυχή και ο νους δεν υπάρχουν ανεξάρτητα από κάποιο υλικό σώμα, τι είναι τελικά η προσωπική ταυτότητα του υποκειμένου που αισθάνεται ότι σκέπτεται; Τι κάνει, δηλαδή, έναν άνθρωπο που αλλάζει μεγαλώνοντας να είναι το ίδιο πρόσωπο;

2. Το πρόβλημα της σχέσης νου και σώματος Δυισμός –θεωρία αλληλεπίδρασης

Οι δυιστικές θεωρίες που αφορούν τη σχέση ψυχής και σώματος υποστηρίζουν ότι ο νους βασίζεται σε μια **οντότητα εντελώς αλλιώτικη από το σώμα**. Η οντότητα αυτή, που συνήθως ονομάζουμε «ψυχή» ή «πνεύμα», υποτίθεται ότι είναι

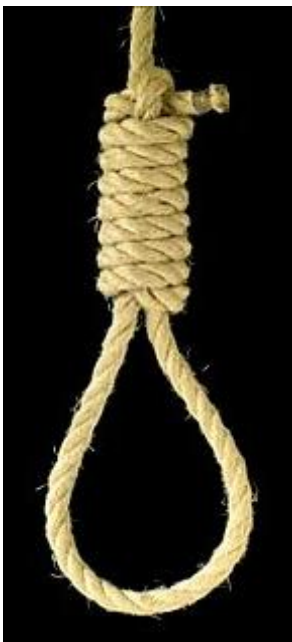
- ✦ φορέας ικανοτήτων,
- ✦ συνειδητών, και ίσως υποσυνειδητών, λειτουργιών και καταστάσεων που δεν περιλαμβάνουν μόνο τη σκέψη, αλλά και τη
- ✦ βούληση, τις επιθυμίες, τα αισθήματα (π.χ. της ζέστης) και τα συναισθήματα (π.χ. χαρά).

[γιατί χρησιμοποιούμε τον όρο **νους** και όχι τον όρο **ψυχή**;]

Μεγάλοι φιλόσοφοι, από την αρχαιότητα μέχρι και τους νεότερους χρόνους, όπως ο **Πλάτωνας** και ο **Ντεκάρτ**, ανέπτυξαν τα κυριότερα επιχειρήματα για την ύπαρξη της ψυχής και για την ανεξαρτησία της από το σώμα.

Ο **Ντεκάρτ**, μάλιστα, έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στη βεβαιότητα που πίστευε ότι του έδινε το επιχείρημα «σκέπτομαι, άρα υπάρχω». Σύμφωνα με τη θεωρία του, που χαρακτηρίζεται ως **δυισμός και ως θεωρία αλληλεπίδρασης**, κάθε άνθρωπος αποτελείται από δύο οντότητες:

- ✦ από το πνεύμα, του οποίου **η ουσία είναι η σκέψη**, και
- ✦ από το υλικό σώμα, του οποίου **η ουσία είναι η έκταση**.
- ✦ Το πνεύμα αλληλεπιδρά με το σώμα μέσω ενός αδένου στο κέντρο του εγκεφάλου (την **επίφυση**). Μέσω αυτού του αδένου πάνε προς το πνεύμα τα ερεθίσματα που δέχεται το σώμα μας από το εξωτερικό περιβάλλον, και αντιστρόφως, μέσω αυτού του αδένου πηγαίνουν προς το σώμα οι εντολές που δίνουν ο νους και η βούλησή μας, για να κινηθούν τα μέλη μας.

ΚΡΙΤΙΚΗ

Δυστυχώς, όμως, αυτή η εξήγηση του Ντεκάρτ δεν θεωρείται ικανοποιητική. Δεν είναι εύκολο να εξηγήσουμε πώς δύο τελείως διαφορετικές ουσίες, μία υλική και η άλλη πνευματική, μπορούν να επιδράσουν η μια στην άλλη. Η αναφορά στη επίφυση, η οποία μάλιστα δεν έχει επιστημονική βάση, δεν λύνει το πρόβλημα.

Ο Ντεκάρτ έχει κατηγορηθεί ότι το μοντέλο του περιγράφει κάποιο «**φάντασμα μέσα σε μια μηχανή**»...

Κάποιοι φιλόσοφοι της εποχής του είπαν ότι κάθε στιγμή **παρεμβαίνει ο Θεός** και καθιστά δυνατή την αλληλεπίδραση των δύο οντοτήτων, αλλά η πλειονότητα των μεταγενέστερων στοχαστών φαινόταν πιο λογικό να δεχτεί ότι είναι λανθασμένη από τη βάση της η δυιστική θεωρία.

ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΡΙΤΗ ΝΟΥΣ ΚΑΙ ΣΩΜΑ-ΜΟΝΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ

Οι αντίπαλες θεωρίες σε αυτές του δυισμού ως προς τη σχέση νου και σώματος είναι οι θεωρίες που τους δίνουμε το όνομα «μονισμός». Πρόκειται για τη θέση ότι δεν έχουμε να κάνουμε με δύο διαφορετικά και ανεξάρτητα μεταξύ τους είδη οντοτήτων, αλλά **ένα**. Μπορούμε να διακρίνουμε δύο είδη μονισμού: **τον ιδεαλιστικό και τον υλιστικό μονισμό**.

1. Ιδεαλισμός [Ιδεαλιστικός μονισμός]

- Η ύλη δεν μπορεί να γίνει αντιληπτή, αν δεν αναφέρεται στο ανθρώπινο πνεύμα. Οτιδήποτε υπάρχει είναι στην ουσία πνευματικό.
- Δε χρειάζεται να μας απασχολεί η σχέση μεταξύ του νου και των υλικών σωμάτων, εφόσον η βαθύτερη υφή των τελευταίων είναι πνευματική.
- Η θεωρία βασίζεται στις γνωσιολογικές θεωρίες που υποστηρίζουν ότι η γνώση βασίζεται στην ψυχή του ανθρώπου, που είτε διαθέτει εκ των προτέρων τις ιδέες [ορθολογισμός], είτε τις διαμορφώνει μέσω των αισθήσεων [εμπειρισμός]. Κάποιοι απαξιώνουν εντελώς την ύλη [Πλάτωνας] ενώ κάποιοι άλλοι θεωρούν ανώτερό της το πνεύμα [Ντεκάρτ].

2. Υλισμός (διάφορες παραλλαγές) [Υλιστικός μονισμός]

- Περισσότερο αποδεκτή στην εποχή μας είναι η άποψη πως οτιδήποτε υπάρχει είναι υλικό, δηλαδή δεν έχει, στην αρχική μορφή του και στη βαθύτερη ουσία του, τα χαρακτηριστικά της συνειδητής εμπειρίας. Αυτή την άποψη μπορούμε να την βρούμε στην αρχαιότητα, στους ατομικούς φιλοσόφους, του επικούρειους κλπ.
- Αυτή η θέση ενισχύθηκε στον 20^ο αιώνα με την **αποδυνάμωση της θρησκευτικής πίστης** και την κυριαρχία της επιστήμης. Έτσι, φαίνεται το πρόβλημα της σχέσης νου και σώματος να λύνεται, υποστηρίζοντας ότι ο νους είναι υλικός και αποσυντίθεται (=διαλύεται) με τον θάνατο του σώματος.
- Εξακολουθεί όμως να είναι δύσκολο να εξηγηθεί πώς οι νοητικές ή ψυχικές ιδιότητες αναδύονται (=βγαίνουν) μέσα από την ύλη.

Έτσι, στη θέση του υλισμού μπορούμε να διακρίνουμε διάφορες **παραλλαγές**.

1. Υπάρχει η **πιο ακραία μορφή υλισμού**, που συχνά ονομάζεται **φυσικαλισμός**. Αυτός υποστηρίζει ότι κάθε νοητό φαινόμενο **ταυτίζεται απόλυτα** με ένα φυσικό φαινόμενο, το οποίο οι φυσικές επιστήμες –και ειδικότερα η νευροφυσιολογία –μπορούν να εντοπίσουν στον εγκέφαλό μας. Έτσι, οι σκέψεις, τα συναισθήματα κλπ. γίνονται αποκλειστικά και μόνο ζήτημα κατάστασης ή κίνησης των νευρώνων μας.
1. Όταν ισχυριζόμαστε ότι έχουμε ψυχή, νου ή πνεύμα ή ότι έχουμε κάποια νοητική εμπειρία, ότι πιστεύουμε κάτι ή θέλουμε κάτι, δεν εννοούμε τίποτα άλλο από το ότι τείνουμε να πράξουμε κατά έναν συγκεκριμένο τρόπο.

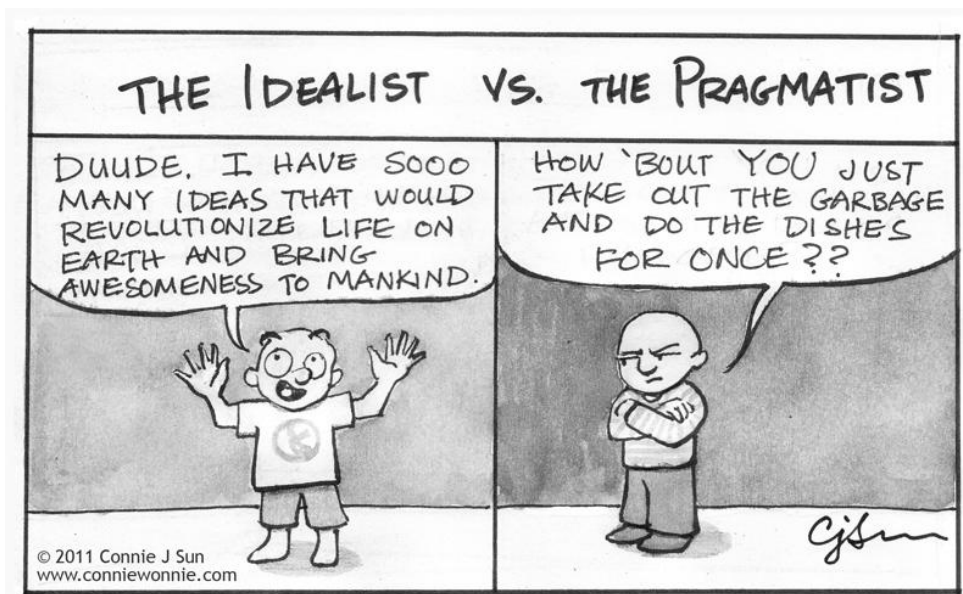
Η θεωρία αυτή ανάγει το πνευματικό στοιχείο στην εξωτερική συμπεριφορά ή, καλύτερα, στην τάση μας προς μια συμπεριφορική αντίδραση >> **συμπεριφορισμός** (ή μπιχεβιορισμός).

ΚΡΙΤΙΚΗ

Πολλοί θεωρούν ότι αυτή η άποψη είναι απλουστευτική, και προσπαθούν να αναπτύξουν **πιο εκλεπτυσμένες μορφές υλισμού**, όπου να αναγνωρίζεται ότι το νοητικό ή ψυχικό στοιχείο **συνδέεται μεν, αλλά δεν ταυτίζεται**, με το υλικό.

ΠΡΟΒΛΗΜΑ

πώς η υλική βάση αλλά και οι συνδυασμοί ή οι μετασχηματισμοί τους μέσα από τη φυσική εξέλιξη και την κοινωνική συνύπαρξη των ανθρώπων μπορεί να γεννήσει αυτό που λέμε πνεύμα; πώς καταλήξαμε να έχουμε ικανότητες και νοητικά περιεχόμενα τόσο διαφορετικού επιπέδου από εκείνο των ενστικτωδών αντιδράσεων των άλλων ζώων, όπως είναι, για παράδειγμα, οι προθέσεις και οι πεποιθήσεις μας για το τι είναι σωστό και τι εσφαλμένο στη σκέψη και στην πράξη;

2. Ορισμένοι φιλόσοφοι, ακολουθώντας τον Σπινόζα, μεγάλο φιλόσοφο του 17^{ου} αιώνα, υποστηρίζουν ότι θα έπρεπε να υιοθετήσουμε μια **θεωρία «δύο όψεων»**. Λένε: να δεχτούμε ότι υπάρχει μόνο ένα είδος φυσικών οντοτήτων, αλλά η ουσία τους έχει δύο είδη ιδιοτήτων: τις υλικές και τις πνευματικές. Αυτές είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένες μεταξύ τους καθώς μοιάζουν με τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος.

ΠΡΟΣΟΧΗ: η νοητική διάσταση του ανθρώπου δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς τη σωματική.

3. Ορισμένοι άλλοι, βασίζόμενοι και στις εξελίξεις γύρω από την ανάπτυξη των ηλεκτρονικών υπολογιστών και της τεχνητής νοημοσύνης, λένε ότι μπορούμε να δούμε το θέμα ως εξής:

- η συνείδηση μοιάζει με το λογισμικό ενός υπολογιστή (**software**)
- το σώμα μοιάζει με το υλικό από το οποίο είναι φτιαγμένος ο υπολογιστής (**hardware**).

Η συνείδηση είναι, με άλλα λόγια, κάτι σαν το σύνολο των λειτουργιών που μπορούν να επιτελεστούν ακριβώς επειδή υπάρχει ένα σώμα. Μάλιστα, κάποιοι υποστηρίζουν ότι συνείδηση μπορούν να «παραγάγουν» όχι μόνο τα ανθρώπινα κύτταρα και η οργανική ύλη, αλλά και τα ηλεκτρονικά κυκλώματα ενός ρομπότ. [;!]

ΚΡΙΤΙΚΗ

Ωστόσο, πολλά προβλήματα παραμένουν ανοιχτά στην προσπάθεια να εξηγηθεί **πώς γίνεται αυτή η «παραγωγή» του νου μέσα από την ύλη, και πώς ακριβώς σχετίζονται τα δύο**, διατηρώντας τη μεταξύ τους διαφορετικότητα. Τα προβλήματα αυτά αφορούν και το ερώτημα της ενδεχόμενης συνείδησης μορφών ζωής διαφορετικών από την ανθρώπινη (ζώων, μηχανών, ίσως εξωγήινων όντων).

Άλλες απόψεις

- Ορισμένοι φιλόσοφοι πιστεύουν ότι το ερώτημα της σχέσης νου και σώματος ξεπερνάει τα όρια των γνωστικών και νοητικών μας ικανοτήτων.
- Άλλοι πιστεύουν ότι μας ξεγελάνε οι αντιλήψεις και έννοιες που έχουμε κληρονομήσει από τον Ντεκάρτ, δηλαδή του νου και του σώματος ως ξεχωριστών ικανοτήτων.
- **ΝΑ ΘΥΜΑΜΑΙ!!!**

Σε κάθε περίπτωση, η αποδοχή του υλισμού έχει τον αντίκτυπό της και στο πώς αντιλαμβανόμαστε γενικότερα τη θέση μας μέσα στον κόσμο και στο ποια θα είναι η τοποθέτησή μας απέναντι σε άλλα μεγάλα μεταφυσικά προβλήματα. Οπωσδήποτε το θέμα αυτό συνδέεται και με άλλα ερωτήματα, όπως το εάν και κατά πόσο διαθέτουμε **ελευθερία της βούλησης** μέσα σε ένα υλικό σύμπαν που διέπεται (=κυβερνάται) μόνο από φυσικούς νόμους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο ΑΞΙΟΛΟΓΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΠΡΑΞΗ

ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΡΩΤΗ: ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΚΡΙΤΗΡΙΟΥ ΗΘΙΚΗΣ ΟΡΘΟΤΗΤΑΣ

1. Πρέπει να μας απασχολούν οι συνέπειες των πράξεών μας στη ζωή τη δική μας αλλά και των άλλων ανθρώπων;

(ΩΦΕΛΙΜΙΣΜΟΣ)

Όταν μιλάμε για ηθική, μιλάμε για αυτό που μας κάνει να διακρίνουμε σκέψεις, καταστάσεις, πράξεις, σε καλές και κακές, σωστές και λάθος □ μιλάμε εν τέλει για **αξίες**.

Βασικό ερώτημα της ηθικής φιλοσοφίας: ποιο είναι το **κριτήριο για να αποφασίσουμε** εάν μια πράξη είναι ορθή, **σωστή από ηθική άποψη**;

- Μια πρώτη απάντηση που μπορεί να δοθεί σε αυτό το ερώτημα είναι: **οι συνέπειες, ή τα αποτελέσματα** της πράξης.

Έτσι, μια πράξη θεωρείται ηθικά ορθή εάν τα αποτελέσματά της είναι καλύτερα από εκείνα εναλλακτικών πράξεων, για όσο το δυνατό μεγαλύτερο αριθμό ανθρώπων. Γενικότερα, θα λέγαμε, ένας κανόνας βάσει του οποίου πράττουμε, (π.χ. να μην κλέβουμε) είναι ηθικά ορθός, εάν η εφαρμογή του οδηγεί σε συγκριτικά καλύτερα αποτελέσματα από οποιονδήποτε άλλον.

- Οι φιλόσοφοι που μας καλούν να προσέξουμε τις συνέπειες των πράξεών μας –και επομένως και των κανόνων που τις διέπουν (=τις χαρακτηρίζουν) μιλούν συχνά για το **ποσό της ωφέλειας** που είναι αποτέλεσμα της συμπεριφοράς μας.

Η θεωρία αυτών των φιλοσόφων έχει ονομαστεί **«ωφελιμισμός»**. Σύμφωνα με τον ωφελιμισμό (εκπρόσωποί του είναι οι **Μπένθαμ και Μιλλ**, φιλόσοφοι του 19^{ου} αιώνα),

σκοπός των πράξεών μας πρέπει να είναι η **μεγαλύτερη, όσο είναι δυνατόν, ωφέλεια για τον μεγαλύτερο, όσο είναι δυνατόν, αριθμό ανθρώπων**.

Και λέγοντας «ωφέλεια», οι περισσότεροι από αυτούς τους φιλοσόφους έχουν στο μυαλό τους την **ευτυχία**, ή έστω την **ικανοποίηση**, αυτών που θα επηρεαστούν από τα αποτελέσματα των πράξεών μας. Βέβαια, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η λέξη «ωφελιμισμός» εδώ έχει διαφορετική σημασία από αυτή που έχει αποκτήσει η λέξη στην καθημερινή μας ζωή, όπου σημαίνει μάλλον την εγωιστική επιδίωξη του ατομικού συμφέροντος.

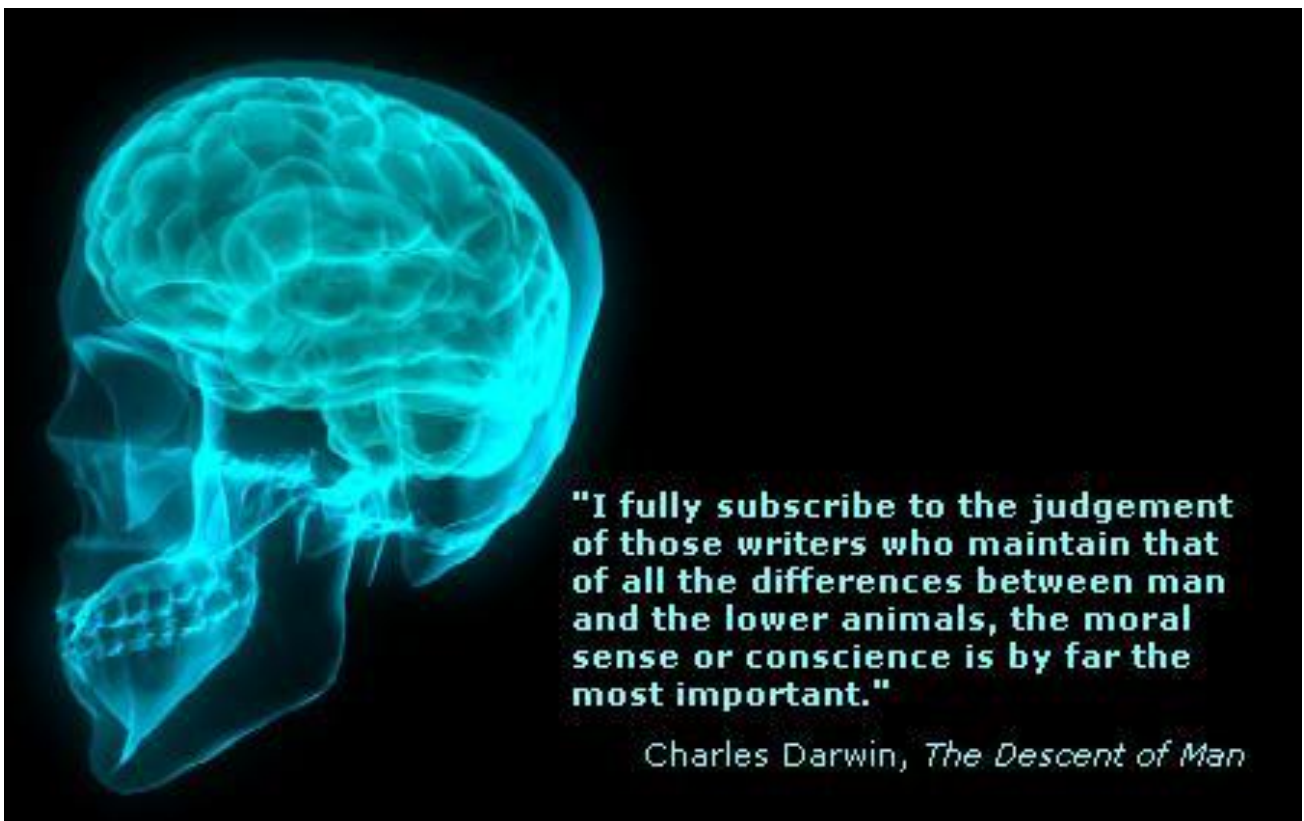

ΚΡΙΤΙΚΗ

Ωστόσο, έχει ασκηθεί κριτική από διάφορες πλευρές, και για διάφορους λόγους, σε αυτή τη θεωρία.

- Πρώτον, δεν είναι βέβαιο ότι μπορούμε πάντα να προβλέψουμε με ασφάλεια τα αποτελέσματα των πράξεών μας, ώστε να αποφασίσουμε αναλόγως τι είναι ηθικά σωστό να πράξουμε.
- Δεύτερον, δεν είναι σαφές εάν και πώς μπορούμε να «μετρήσουμε» την ωφέλεια που μπορεί να προκύψει (=να παραχθεί, να βγει) από τις πράξεις μας, και μάλιστα για όλους τους ανθρώπους. Δεν συμφωνούν όλοι για το τι είναι η ευτυχία, ή έστω η ικανοποίηση, ακόμα και εάν πούμε ότι αυτή έχει να κάνει με την ευχαρίστηση και την αποφυγή του πόνου ή της δυστυχίας.
- Τρίτον, το θέμα δεν είναι μόνο ποσοτικό, αλλά και ποιοτικό, αφού υπάρχουν πολλών ειδών ηδονές (=ευχαριστήσεις) και λύπες, για την αξία των οποίων οι γνώμες διαφέρουν.
- Τέταρτον, πολλοί λένε ότι αυτή η θεωρία παραβλέπει (=δεν παίρνει υπόψη της) ότι οι κοινωνίες αποτελούνται από ομάδες ανθρώπων με αντικρουόμενα συμφέροντα και επιθυμίες.
- Τέλος, ακόμα και εάν όλοι συμφωνήσουν για το πώς ακριβώς νοείται ο στόχος, η συνολική ωφέλεια, μπορεί στην προσπάθειά μας να την μεγιστοποιήσουμε (=να την κάνουμε όσο γίνεται μεγαλύτερη), να μην δώσουμε αρκετή βαρύτητα στα μέσα που θα χρησιμοποιήσουμε για να την πετύχουμε. Ή μπορεί να μην νοιαστούμε για τη δίκαιη κατανομή της. Κάποιοι ωφελμιστές τονίζουν ότι σκεφτόμαστε ηθικά όταν υπολογίζουμε εξίσου το μερίδιο του κάθε ανθρώπου στην ευτυχία, αλλά συχνά ξεχνούν ότι μεγαλύτερη σημασία δεν έχει η ικανοποίηση της πλειονότητας, αλλά ο απόλυτος σεβασμός των δικαιωμάτων και των πιο ασθενών μειονοτήτων.

Γενικά, δίνεται η εντύπωση ότι η αποτίμηση (=η αξιολόγηση) των πράξεων με βάση τις συνέπειές τους μπορεί εν τέλει να καταλήξει στην αποδοχή της επικίνδυνης αρχής ότι «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα».

2. Υπάρχουν κάποιες θεμελιώδεις αρχές που μας επιτρέπουν να στηρίξουμε απόλυτους κανόνες των πράξεών μας, ανεξάρτητα από συγκεκριμένους στόχους και συνέπειες;

(KANT)

Μια άποψη που διαφοροποιείται από τον ωφελιμισμό λέει ότι δεν πρέπει να αναζητούμε το κριτήριο της ηθικής ορθότητας στα αποτελέσματα των πράξεών μας, αλλά

στον τρόπο με τον οποίον σκεπτόμαστε όταν αποφασίζουμε πώς πρέπει να πράξουμε.

Σημασία δηλαδή για να πούμε ότι μια πράξη είναι ηθικά σωστή δεν είναι να δούμε ποια θα είναι τα αποτελέσματά της, αλλά πώς σκέπτεται αυτός που αποφασίζει να την κάνει.

Σε αυτή την άποψη ανήκει η ηθική θεωρία του Καντ (18^{ος} αιώνας).

Σύμφωνα με τον Καντ, αυτό που πρέπει βασικά να μας ενδιαφέρει είναι

- ➔ να έχουν οι ηθικές κρίσεις μας **καθολικό χαρακτήρα**, να ισχύουν δηλαδή όχι για μια συγκεκριμένη περίπτωση, αλλά για κάθε παρόμοια περίπτωση κατά την οποία πράττει ένας άνθρωπος. Υπάρχει ένας **ηθικός νόμος**, που έχει μια κεντρική αρχή. Αυτήν την ονομάζει «**κατηγορική προσταγή**», δηλαδή λέει ότι είναι μια εντολή που έχει **απόλυτο**, και όχι υποθετικό, χαρακτήρα - δεν εξαρτάται, με άλλα λόγια, από τις διάφορες συγκεκριμένες περιπτώσεις. Η κεντρική αυτή αρχή είναι:

αυτός που πράττει πρέπει να θέλει ο κανόνας της πράξης του να ισχύει ως καθολικός κανόνας ή νόμος

Αν, για παράδειγμα, αναρωτιέμαι αν είναι ηθικό να κλέψω, πρέπει να σκεφτώ: τι θα γινόταν εάν όλοι κλέβαμε;

- ➔ Αυτό που τονίζει ο Καντ είναι ότι, ανεξάρτητα από τα αποτελέσματα της κάθε πράξης, αυτή θα είναι ηθικά λάθος όταν δεν μπορεί να θεωρηθεί **ορθολογική**: δεν μπορεί κάποιος που λέει ότι είναι ορθολογικός (έχει μια λογική, μια σκέψη που ακολουθεί κανόνες) να θέλει να ζει σε μια κοινωνία όπου όλοι, για παράδειγμα, κλέβουν.
- ➔ Μάλιστα, κατά τον Καντ, ο ηθικός νόμος εξασφαλίζει, όχι μόνο την ικανότητά μας να συμβιώνουμε αρμονικά ως λογικά όντα, αλλά επίσης την **ελευθερία** μας. Γιατί, σύμφωνα με αυτόν, ελευθερία δεν σημαίνει να μπορεί να κάνει ο καθένας ό,τι θέλει (ασυδοσία): ελευθερία σημαίνει μάλλον αυτοδέσμευση (να δεσμευόμαστε από μόνοι μας, επειδή οι ίδιοι το θέλουμε), σε κάποιους κανόνες οι οποίοι εν τέλει αναγνωρίζουν σε όλους τους ανθρώπους τα ίδια δικαιώματα με εμάς.
- ➔ Γι' αυτό και σε μια άλλη προσπάθεια να πει ποια είναι η «κατηγορική προσταγή», ο Καντ λέει:

πρέπει κάθε άνθρωπος να πράττει έτσι ώστε να μεταχειρίζεται πάντοτε όλους τους άλλους ανθρώπους -όπως και τον εαυτό του- ως σκοπούς και όχι ως μέσα

Αυτό σημαίνει ότι μπορεί να έχουμε κάποιους επιμέρους, «μικρούς» στόχους, που για να τους καταφέρουμε μας είναι χρήσιμοι οι άλλοι άνθρωποι π.χ. ζητάω τη βοήθεια ενός ανθρώπου για να πετύχω κάτι. Όμως, πρέπει πάντα να σεβόμαστε την ελευθερία και την αξιοπρέπειά τους και να αντιμετωπίζουμε τα δικαιώματά τους ως ισότιμα με τα δικά μας. Κάποτε, μπορεί να χρησιμοποιούμε και τον ίδιο τον εαυτό μας ως “μέσο” και όχι ως “σκοπό”, όταν δεν αναγνωρίζουμε την αξία του και σε δύσκολες περιστάσεις της ζωής μας καταφεύγουμε στην αυτοκτονία.

ΚΡΙΤΙΚΗ

Πολλοί θεωρούν ότι αυτή η αντίληψη του ηθικού νόμου μας επιτρέπει να αποφύγουμε τα προβλήματα που γεννάει η ωφελμιστική θεωρία. Όμως, υπάρχουν αντιρρήσεις και για τη θεωρία του Καντ.

- Καταρχάς, υπάρχει πρόβλημα με το πώς ακριβώς πρέπει να καταλάβουμε το «ορθολογικό», στο οποίο δίνει τόση σημασία ο Καντ. Είδαμε ότι μιλάει για έναν «ορθολογικό» άνθρωπο που δεν μπορεί να θέλει να ζει σε μια κοινωνία όπου όλοι κλέβουν. Κι αν ακόμα υποθέσουμε ότι εδώ έχει δίκιο, τι γίνεται με τις **θετικές, και όχι μόνο τις αρνητικές,** υποχρεώσεις που έχουμε απέναντι στους άλλους; Μπορούμε εξίσου να πούμε ότι είναι βέβαιο ότι ένας ορθολογικός άνθρωπος δεν μπορεί παρά να θέλει να βοηθάει τους άλλους;
- Επίσης, και το βασικότερο, η κατηγορική προσταγή, ειδικά στον πρώτο τρόπο με τον οποίο τη διατύπωσε ο Καντ, φαίνεται **υπερβολικά απόλυτη.** Ας πούμε, μπορούμε να λέμε ότι πρέπει να ισχύει απόλυτα το: δεν λέω ψέματα; Κι αν είναι να σώσω έναν αθώο; (Ο Καντ απαντά ότι δεν πρέπει να λέμε ψέματα ούτε και σε αυτή την περίπτωση).
- Σε αυτό μάλιστα μπορούμε να προσθέσουμε ότι ο Καντ θεωρεί ότι στην ηθική αυτό που μετράει είναι μόνο ο ορθός λόγος (η λογική και οι κανόνες της).
- Αν μπλέξουμε τα συναισθήματα, ακόμα και τα θετικά, όπως η αγάπη, τότε δεν μπορούμε να μιλήσουμε με βεβαιότητα για ορθή ηθική κρίση... Η αγάπη, σύμφωνα με τον Καντ, όταν δεν ελέγχεται από τον ηθικό νόμο, μπορεί να μας οδηγήσει σε μεροληπτική στάση απέναντι σε κάποια άτομα και σε αδικία απέναντι σε άλλα...

3. Ποια μπορεί να είναι η σημασία του χαρακτήρα για την επίτευξη της ορθότητας της πράξης; Ποιος ο ρόλος των ηθικών αρετών; (Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ ΚΑΙ ΤΩΝ ΗΘΙΚΩΝ ΑΡΕΤΩΝ-ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ)

Μια άλλη απάντηση στο ερώτημα: ποιο είναι το κριτήριο για τις ηθικά σωστές πράξεις; είναι η άποψη:

δεν είναι θέμα να βρούμε μια γενική, αφηρημένη αρχή με βάση την οποία πρέπει να πράττουμε, αλλά θα πρέπει να εξετάσουμε τι είδους **χαρακτήρα** χρειάζεται να έχουμε, για να πράττουμε σωστά.

Επομένως, για να καταλάβουμε πότε συμπεριφερόμαστε ηθικά, οφείλουμε να απαντήσουμε σε γενικότερα ερωτήματα, όπως: «**πώς θα έπρεπε να ζω;**», ή «**τι άνθρωπος θα έπρεπε να είμαι;**».

- ⇒ Οι θεωρίες που υποστηρίζουν μια τέτοια άποψη μιλούν για τον ηθικό χαρακτήρα ως ένα σύνολο σταθερών ιδιοτήτων που βοηθούν τους ανθρώπους να παίρνουν τις σωστές αποφάσεις και να κάνουν τις σωστές πράξεις. Αυτές τις σταθερές ιδιότητες τις ονομάζουμε **ηθικές αρετές**.

Η έννοια της αρετής έχει κεντρική θέση σε μια μακρά παράδοση που ξεκινά από την αρχαία ελληνική σκέψη, και κυρίως από το έργο του **Αριστοτέλη**.

- ⇒ Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η ηθική αρετή βασίζεται πάνω σε φυσικές μας προδιαθέσεις, αλλά χρειάζεται να καλλιεργηθεί με την **κατάλληλη εκπαίδευση**.
- ⇒ Ουσιαστικά πρόκειται για μια ιδιότητα η οποία μας επιτρέπει να πετύχουμε τη σωστή **μεσότητα**, δηλαδή έναν μεσαίο δρόμο (μια «μέση οδό») ανάμεσα σε δύο άκρα, που το ένα είναι η **υπερβολή** (=το πολύ) και το άλλο είναι η **έλλειψη** (=το λίγο).
- ⇒ Η ηθική αρετή χαρακτηρίζει έναν άνθρωπο ο οποίος έχει επιπλέον αναπτύξει την απαραίτητη διανοητική αρετή της **φρόνησης**. Αυτή είναι η ικανότητα να αναγνωρίζει το καλό για τον ίδιο αλλά και για τους συνανθρώπους του, και να σταθμίζει (=να ζυγίζει) το πώς θα πράξει ελέγχοντας τα συναισθήματά του. Παράδειγμα ηθικών αρετών είναι το θάρρος και η γενναιοδωρία. Και, όταν κάποιος διαθέτει θάρρος, αυτό σημαίνει ότι αποφεύγει και τη δειλία και την παράτολμη ρισκοκινδύνευση. Ή, όταν κάποιος είναι γενναιοδωρος, δεν είναι ούτε τσιγκούνης ούτε σπάταλος κλπ.
- ⇒ Επιπλέον, για τον Αριστοτέλη, οι αρετές αποτελούν συστατικά στοιχεία (=είναι δηλαδή μέρη) ενός βίου που επιτυγχάνει (=καταφέρει) την «**ευδαιμονία**». Θα πρέπει όμως να προσέξουμε ότι όταν μιλούσε για «ευδαιμονία», ο Αριστοτέλης εννοούσε
 - ♣ την πλήρη άνθιση της ανθρώπινης προσωπικότητας,
 - ♣ την ολόπλευρη ενεργοποίηση των βασικότερων ανθρώπινων δυνατοτήτων
 - ♣ εννοούσε δηλαδή κάτι διαφορετικό από αυτό που σήμερα εννοούμε όταν λέμε «ευτυχία», δηλαδή κάποια, λιγότερο ή περισσότερο, παροδική (=προσωρινή) και υποκειμενική ψυχική κατάσταση ευφορίας (=να αισθάνεται κανείς καλά).

ΚΡΙΤΙΚΗ

- Πολλοί θεωρούν ότι η έμφαση στον χαρακτήρα του δρώντος προσώπου (=του προσώπου που δρα, που πράττει) είναι σωστότερη προσέγγιση του προβλήματος απ' ό,τι είναι ο ωφελιμισμός, ή η συμμόρφωση με τον ηθικό νόμο, που μας προτείνει ο Καντ.
- Όμως, μια **ένσταση** (=αντίρρηση) σε αυτή τη θεωρία είναι ότι σήμερα μας είναι δύσκολο να κατανοήσουμε το ιδεώδες (=το ιδανικό) των αρχαιοελληνικών αρετών, που συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με το πρότυπο του «καλού και αγαθού» πολίτη της αρχαιοελληνικής κοινωνίας, και ειδικά της Αθήνας της κλασικής εποχής. Με άλλα λόγια, δεν είναι καθόλου βέβαιο εάν οι αρετές για τις οποίες μιλούν ο Σωκράτης, ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης μπορούν να καλλιεργηθούν στις σύγχρονες κοινωνίες, στις οποίες είναι πολύ διαφορετικές οι συνθήκες ζωής και φαίνεται να έχει χαθεί το συλλογικό, κοινωνικό ήθος, που χαρακτήριζε τους αρχαίους.

- Είναι άλλωστε χαρακτηριστικό ότι το νόημα της λέξης «ευδαιμονία», δηλαδή της λέξης που σήμαινε το ιδανικό της ζωής όπως το έβλεπε ο Αριστοτέλης, και γενικότερα οι αρχαίοι, έχει αλλάξει πολύ σήμερα. Και πολλοί λένε ότι δεν μπορεί να αποτελεί ένα ιδανικό κατάλληλο για τις δικές μας μέρες.
- Το ηθικό μοντέλο του συνετού και ενάρετου ανθρώπου μπορεί να μας φαίνεται κάπως αριστοκρατικό και περιοριστικό, αφού δεν είναι δυνατόν να επιτευχθεί από μεγάλο αριθμό ανθρώπων. Μπορούμε μάλιστα να παρατηρήσουμε ότι, σύμφωνα πάντα με την αρχική αριστοτελική θεώρηση, το μοντέλο αυτό δεν μπορούσε να πραγματοποιηθεί απόλυτα από τις γυναίκες και από εκείνους που από τη φύση τους ήταν προορισμένοι για δούλοι.
- Ίσως θα μπορούσαμε να πούμε συμπερασματικά, **ότι οι αρετές δεν επαρκούν για να ορίσουμε τι είναι ηθικό, αλλά πρέπει να θεωρηθούν ότι συμπληρώνουν τις γενικές αρχές.** Κάποιοι λένε, θυμίζοντας μια φράση του Καντ για άλλο θέμα:

οι αρετές χωρίς αρχές είναι τυφλές, ενώ οι αρχές χωρίς αρετές είναι αδρανείς
(=δεν μπορούν να κάνουν τίποτα).

**ΕΝΟΤΗΤΑ ΔΕΥΤΕΡΗ: ΑΠΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΕΝΣΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ
ΗΘΙΚΗΣ ΣΚΕΨΗΣ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗΣ
[ΕΙΝΑΙ ΔΥΝΑΤΗ Η ΗΘΙΚΗ ΣΚΕΨΗ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗ;]**

Έως τώρα μιλήσαμε για διαφορετικές θεωρίες που απαντούν στο ερώτημα: ποιο είναι το κριτήριο για να μπορούμε να μιλάμε για ηθικά ορθή πράξη;

Πολλοί ωστόσο αναρωτιούνται για το πιο βασικά θέματα όσον αφορά την ηθική.

- Για παράδειγμα, μερικοί λένε ότι στην ηθική δεν μπορούμε να μιλάμε για αντικειμενικότητα (όπως, ας πούμε, όταν μιλάμε για γνώση και επιστήμη), αλλά το να λέμε ότι κάτι είναι ηθικό είναι καθαρά θέμα **υποκειμενικής, συναισθηματικής αντίδρασης.**
- Άλλοι λένε ότι επιπλέον, αν ψάχνουμε για κάποιο κριτήριο, **αυτό δεν μπορεί να είναι κοινό για όλους τους ανθρώπους και για όλες τις εποχές:** οι ηθικές κρίσεις ποικίλλουν ριζικά ανάλογα με την εποχή, την κοινωνία ή τον πολιτισμό στον οποίο ανήκει κάποιος.
- Άλλοι λένε ότι οι άνθρωποι είναι **από τη φύση τους εγωιστικά όντα**, και άρα δεν μπορούν να συμπεριφερθούν ηθικά σωστά. Συνεπώς, η ηθική είναι κάτι σχεδόν αφύσικο γι' αυτούς, κάτι που τους επιβάλλεται.
- Κάποιοι άλλοι ισχυρίζονται ότι **δεν είμαστε πραγματικά ελεύθεροι, άρα και ηθικά υπεύθυνοι** για τις αποφάσεις και τις πράξεις μας. Αυτές καθορίζονται από βαθύτερα αίτια, που εμείς δεν μπορούμε να ελέγξουμε.
- Τέλος, μερικοί ρωτάνε: **και γιατί, σε τελευταία ανάλυση, να είναι κανείς ηθικός;** Πιο συγκεκριμένα, γιατί να συμπεριφέρεται κανείς ηθικά –ακόμα και εάν δεχτούμε ότι υπάρχει κάποιο κοινό αποδεκτό κριτήριο ηθικής ορθότητας- όταν πιστεύει ότι μπορεί να αποφύγει την τιμωρία κατά τη διάρκεια της ζωής του, ίσως και σε κάποια μεταθανάτια ζωή;

1. Μήπως οι ηθικές κρίσεις δεν είναι τίποτε περισσότερο από απλές εκδηλώσεις υποκειμενικών συναισθημάτων επιδοκιμασίας ή αποδοκιμασίας και προτροπές υιοθέτησης κάποιας συγκεκριμένης μορφής συμπεριφοράς;

Το να θεωρεί κανείς κάτι τέτοιο, είναι σαν να λέει: όταν λέω «είναι κακό να κλέβεις» είναι ίδιο πράγμα με το να λέω: «αποδοκιμάζω (=δεν εγκρίνω) την κλοπή». Αυτές, με άλλα λόγια, είναι προτάσεις που προσπαθούν να μας αποτρέψουν (=εμποδίσουν) από το να κάνουμε κάτι, ή να μας προτρέψουν (=παρακινήσουν) να κάνουμε κάτι.

- Το πρόβλημα με αυτή την ιδέα είναι ότι φαίνεται να **ταυτίζει τις ηθικές κρίσεις με κρίσεις καθαρά υποκειμενικές και σχετικές**, όπως ας πούμε είναι οι κρίσεις γούστου (π.χ. δεν μου αρέσει η ροκ). Αυτές είναι κρίσεις που εκφράζουν προσωπικά συναισθήματα και δεν μπορούν να **ελεγχθούν και να υποστηριχθούν ορθολογικά. Έτσι, η ηθική καταντά προσωπική υπόθεση καθώς τα συναισθήματα των ανθρώπων ποικίλλουν και δεν μπορούμε να αποφασίσουμε τίνος η ηθική είναι ανώτερη.**
- Ορισμένοι απαντούν σε αυτή τη θεωρία ότι στην πράξη, στην καθημερινή μας ζωή, δεν αντιλαμβανόμαστε με αυτό τον τρόπο τις ηθικές κρίσεις μας, και δίνουμε μεγάλες μάχες επιχειρημάτων για να πείσουμε ότι η δική μας άποψη για το τι είναι ηθικό και τι όχι είναι σωστή ή «αντικειμενική».
- Άλλοι πάλι λένε ότι είναι άλλο να λέω ότι οι ηθικές κρίσεις εκφράζουν συναισθήματα, και άλλο ότι είναι υποκειμενικές και σχετικές. Κι αυτό γιατί, λένε, η συναισθηματική βάση της ηθικής σκέψης μας δεν είναι τελικά τόσο υποκειμενική όσο φαίνεται. Μήπως υπάρχει μια στοιχειώδης [ηθική] ευαισθησία που μας επιτρέπει να συμφωνούμε ότι κάτι είναι ηθικά απαράδεκτο;;
- Ο Χιούμ, ας πούμε, θεωρούσε ότι οι άνθρωποι έχουν **ένα συναίσθημα συμπάθειας για τους συνανθρώπους τους**, που εκδηλώνεται όταν βρίσκονται σε φυσιολογική ψυχική κατάσταση.

2. Υπάρχουν άραγε κοινά ηθικά κριτήρια για όλους τους ανθρώπους και σε όλες τις εποχές;

Πολλές από τις βασικές ηθικές πεποιθήσεις **διαφέρουν ανάλογα με την εποχή** και **ανάλογα με την κοινωνία ή τη θρησκευτική και πολιτισμική κοινότητα** όπου ανήκει κανείς [σκέψου τις ανθρωποθυσίες, τους σαμουράι ή τη βεντέτα...].

Παρατηρώντας αυτή την ποικιλία των ηθικών θεωρήσεων, θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι πρέπει να δεχτούμε την αλήθεια του **ηθικού σχετικισμού**, της θέσης δηλαδή ότι δεν μπορούν να υπάρξουν αξίες και αρχές που να ισχύουν καθολικά, ανεξάρτητα από την εποχή και τον τόπο εφαρμογής τους.

ΚΡΙΤΙΚΗ

- Καταρχάς, κάποιοι λένε ότι, εάν προσέξουμε καλύτερα, δεν διαφέρουν τόσο ριζικά αυτές οι θεωρήσεις, γιατί **όλες οι απόψεις**, όσο αντιτιθέμενες και εάν είναι (π.χ. αυτές που λένε ότι είναι αποδεκτές οι ανθρωποθυσίες και αυτές που λένε ότι η ανθρώπινη ζωή είναι υπέρτατη αξία) **βασίζονται σε παρόμοιες αρχές**, όπως αρχές που αποσκοπούν στην ωφέλεια του συνόλου.
- Έστω ότι, όποιος λέει ότι οι ηθικές κρίσεις διαφέρουν ριζικά, περιγράφει σωστά μια κατάσταση. Αλλά, **η ηθική δεν ενδιαφέρεται κυρίως για το τι συμβαίνει, αλλά για το τι θα έπρεπε –και θα μπορούσε- να συμβαίνει.** Έτσι, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι

υπάρχει ένα ιδανικό που μπορεί να ρυθμίζει τη σκέψη και την πράξη μας: να υπάρξουν στο μέλλον κάποια ορθολογικά και συνειδητοποιημένα άτομα που θα καταλάβουν την ανωτερότητα κάποιων ηθικών αρχών.

- Τέλος, το βέβαιο είναι ότι ο ηθικός σχετικισμός, αν θέλει να είναι συνεπής, δεν μπορεί να διατυπώνει μια δεοντολογική αρχή (=αρχή που λέει τι πρέπει να γίνει) η οποία να απαιτεί να έχει **καθολική ισχύ**, γιατί τότε **αυτο-αναιρείται**. Με άλλα λόγια, δεν μπορεί να υποστηρίζει για παράδειγμα, ότι **«επειδή οι ηθικές αντιλήψεις διαφέρουν από κοινωνία σε κοινωνία, δεν πρέπει οι κοινωνίες να παρεμβαίνουν η μια στην άλλη προσπαθώντας να επιβάλουν τις αρχές και τις αξίες τους»**. Αν η άποψη αυτή θέλει να έχει απόλυτο κύρος (=ισχύ, δύναμη), τότε πάει κόντρα σε αυτά που λέει ο ίδιος ο σχετικισμός, αφού υποστηρίζει ότι όλα είναι σχετικά και ότι καμία πρόταση δεν μπορεί να διεκδικήσει ανωτερότητα και αντικειμενικότητα... [σκέψου την ηθική των επεμβάσεων στο όνομα της ...ηθικής, σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο]

3. Είναι τελικά τα κίνητρα της ανθρώπινης συμπεριφοράς καθαρά εγωιστικά;

Διάβασε αυτή την ενότητα από το βιβλίο, χρησιμοποιώντας τις παρακάτω βοηθητικές ερωτήσεις:

- ✓ Τι συμβαίνει στην περίπτωση που οι αρχές και οι αξίες προς τις οποίες έχουμε αρχίσει να συγκλίνουμε είναι καταδικασμένες να μείνουν ανεφάρμοστες διότι είμαστε από τη φύση μας εγωιστικά όντα;
- ✓ Ποιο είναι το βαθύτερο κίνητρο κάθε πράξης μας ;
- ✓ Τι μας ωθεί σε μια αλτρουιστική πράξη;
- ✓ Είναι το εγωιστικό στοιχείο το κυρίαρχο και αποκλείει οπωσδήποτε τη δυνατότητα ηθικής πράξης;
- ✓ Τι δεν πάει καλά με αυτήν την πρόταση του βιβλίου; «Δεν πρέπει επομένως να μας απασχολεί να ενδεχόμενο βαθύτερο εγωιστικό κίνητρο, γιατί στην κοινωνική συμβίωση μετρούν οι φανερές πράξεις και οι προθέσεις μας, που εκδηλώνονται μέσα από τις επιλογές μας.»
- ✓ Με βάση τη γνωστή ευαγγελική προτροπή «αγάπα τον πλησίον σου ως σεαυτόν», πόσο απαραίτητη θεωρείς την αγάπη προς τον εαυτό για να αγαπήσεις και τον πλησίον σου; Σε τι θα σε βοηθήσει ή πώς δυσκολεύεις τις σχέσεις σου όταν δεν αγαπάς τον εαυτό σου;

4. Είμαστε πραγματικά ελεύθεροι και ηθικά υπεύθυνοι για τις πράξεις μας;

Για μια ηθική πορεία...

- I. γνώση των περιστάσεων και των παραγόντων που θα καθορίσουν τις αποφάσεις μας, καθώς και την απουσία εξωτερικών εμποδίων και καταναγκασμών
- II. ελευθερία ενεργειών
- III. ανάληψη της ευθύνης των πράξεών μας.

ΚΡΙΤΙΚΗ

- Δεν είμαστε ποτέ αληθινά ελεύθεροι (άρα και υπεύθυνοι), διότι σε βαθύτερο επίπεδο οι ενέργειές μας καθορίζονται από δυνάμεις που δεν μπορούμε να ελέγξουμε. Όσοι πιστεύουν κάτι τέτοιο θεωρούν ότι όλα τα συμβάντα στον κόσμο μας καθορίζονται αυστηρά από προηγούμενα συμβάντα, σύμφωνα με κάποιους (φυσικούς, βιολογικούς, ψυχολογικούς, κοινωνικούς, ιστορικούς ή άλλους) **αιτιακούς νόμους**, και ότι οι πράξεις μας δεν αποτελούν εξαίρεση.
- Αναιρείται έτσι η δυνατότητα που έχουμε να κρίνουμε την ηθική ποιότητα των αποφάσεων και των πράξεών μας;

ΝΤΕΤΕΡΜΙΝΙΣΜΟΣ

Αιτιοκρατία: ποικίλοι παράγοντες καθορίζουν τα συμβάντα της ζωής μας, άρα δεν έχουμε έλεγχο της βούλησής μας.

ΙΝΤΕΤΕΡΜΙΝΙΣΜΟΣ

Απουσιάζει πλήρως ο αιτιακός καθορισμός της βούλησης, άρα το άτομο είναι έρμαιο τυχαίων συμβάντων.

Τελικά...

Το μόνο ίσως που έχει σημασία για τον καταλογισμό ευθύνης σε κάποιο άτομο είναι αν υπάρχουν ή όχι εξωτερικά εμπόδια ή άλλοι παράγοντες που επηρεάζουν σαφώς τη γνώση και τη βούλησή του και που είναι φανερό ότι δεν μπορεί να ελέγξει (βία, εξαπάτηση, πλύση εγκεφάλου κτλ.).

ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΡΙΤΗ Η ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΑΣΗΣ ΖΩΗΣ

1. Γιατί να είναι κανείς ηθικός;

Το βασικό ερώτημα:

- ➔ Αν κάποιος καταφέρει να ωφεληθεί σημαντικά εξαπατώντας, αδικώντας ή βλάπτοντας τους άλλους χωρίς να γίνει αντιληπτός, και επομένως χωρίς να υποστεί οποιαδήποτε συνέπεια, γιατί να μην το κάνει;
- **Πολιτεία του Πλάτωνα:** ο άδικος άνθρωπος θα πρέπει να σκέπτεται το σοβαρό ενδεχόμενο της τιμωρίας που τον περιμένει μετά τον θάνατό του. [Ωστόσο: **Ντοστογιέφσκι**, “αν δεν υπάρχει Θεός, όλα επιτρέπονται”...]
- Η ηθική στάση ζωής εκφράζει την καλύτερη κατά το δυνατόν **ψυχική υγεία**, μια μορφή αρμονίας που επιτυγχάνεται όταν ακολουθούμε τις εντολές του ορθού λόγου, ελέγχουμε τα πάθη και τις επιθυμίες μας και φροντίζουμε να μην αδικούμε τους άλλους.
- **Αριστοτέλης:** Η καλλιέργεια των αρετών συντελεί στην πραγμάτωση της ευδαιμονίας, στην τέλεια κατάσταση ανάπτυξης των ψυχικών δυνάμεων.
- **Καντ:** Δίνει έμφαση στην αξία της ορθολογικότητας, συσχετίζοντάς τη με τη δυνατότητα της αυτονομίας, και θεωρεί ανορθόλογη την ηθικά εσφαλμένη συμπεριφορά.
- **Νίτσε:** Η ψυχική υγεία επιτυγχάνεται με την ελεύθερη και απεριόριστη ικανοποίηση της θέλησής μας για δύναμη και με την ανάπτυξη των δημιουργικών μας ικανοτήτων μέσα από την τέχνη.

- Σύμφωνα με σχετικούς φιλοσόφους, η ηθική είναι ένας υποκριτικός θεσμός κατασκευασμένος από την πλειονότητα των αδύνατων, φθονερών και συμπλεγματικών ατόμων, που προσπαθούν να εμποδίσουν τη φυσική κυριαρχία των ισχυρών.

Πώς υποστηρίζεται λοιπόν το κύρος και η σημασία των ηθικών αρχών και αξιών;

Ένα επιχείρημα: ο ρόλος αυτών των αρχών για τη διατήρηση της συνοχής των ανθρώπινων κοινωνιών.

Κι ένα ακόμη: σε ατομικό επίπεδο, παρά τις συχνά καταστροφικές τάσεις επιβολής πάνω στους άλλους και τη διάθεση εγωιστικής διεκδίκησης των συμφερόντων μας, έχουμε έμφυτη την τάση να αναγνωρίζουμε την ανάγκη σεβασμού των συνανθρώπων μας, να ευαισθητοποιούμαστε απέναντι στον πόνο τους και να εκτιμούμε τα πλεονεκτήματα της συνεργασίας μαζί τους.

Ίσως τελικά η λύση απάντηση να κρύβεται στα θετικά συναισθήματα συμπόνιας, συμπάθειας και αγάπης προς τους άλλους, που δεν είναι τόσο σπάνια...

2. Τα χαρακτηριστικά της ηθικής στάσης ζωής: Αξίες και αρχές τις οποίες υπαγορεύει η υιοθέτησή της

Ποια είναι η πρακτική αντίληψη που πρέπει να υιοθετήσει κανείς για να είναι ηθικός;

α) να αναγνωρίζουμε ότι οι κρίσεις μας σε αυτόν τον τομέα έχουν πρακτικό χαρακτήρα, δηλαδή μας λένε τι πρέπει να κάνουμε ή να μην κάνουμε, και τούτο σημαίνει ότι μπορούν και πρέπει να επηρεάζουν

τις αποφάσεις μας για το πώς θα ενεργήσουμε

β) να είμαστε διατεθειμένοι να καθολικεύσουμε τις κρίσεις αυτές, να έχουμε δηλαδή συνείδηση ότι ισχύουν εξίσου σε όλες τις παρόμοιες περιστάσεις και για όλους τους ανθρώπους με παρόμοια

χαρακτηριστικά

γ) να παίρνουμε σοβαρά υπόψη μας τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των άλλων ανθρώπων - πέρα από τα δικά μας- και να εξετάζουμε τις σοβαρές επιπτώσεις της συμπεριφοράς μας στη ζωή τους.

Και μια μικρή αναφορά σε κάποιες αξίες

† αμεροληψία και ισότιμη μεταχείριση, νοούμενες ως βασικά συστατικά της δικαιοσύνης

† σεβασμός στα στοιχειώδη ατομικά δικαιώματα και ελευθερίες

† καλλιέργεια των αρετών που θα μας επιτρέψει να ενεργούμε όπως πρέπει

ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΕΤΑΡΤΗ:

ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΤΟΥ ΗΘΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΥ

Οι ηθικές αξίες και αρχές δεν παραμένουν μόνο στο επίπεδο της αφηρημένης θεωρητικής ανάλυσης.

Τα τελευταία χρόνια απασχολούν όλο και περισσότερο και το πεδίο της εφαρμοσμένης ηθικής.

Έτσι, δίνεται η δυνατότητα να συζητηθούν και να φωτιστούν, αν όχι και να επιλυθούν, δύσκολα διλήμματα στον χώρο, μεταξύ άλλων, της ηθικής του περιβάλλοντος, της ηθικής των επιχειρήσεων και ιδιαίτερα της ιατρικής ηθικής και της βιοηθικής, όπου η ραγδαία ανάπτυξη της επιστήμης και της τεχνολογίας μας υποχρεώνει να αντιμετωπίσουμε νέες καταστάσεις, στις οποίες φαίνεται να αλληλοσυγκρούονται αξίες όπως η ωφέλεια του συνόλου, η δικαιοσύνη και η αυτονομία.

📖 Στις σελίδες 163-165, θα βρεις ένα παράδειγμα διαφορετικών προσεγγίσεων από διάφορες θεωρίες πάνω στο ζήτημα της ευθανασίας, που εξετάζεται υπό το πρίσμα της χριστιανικής ηθικής, της ηθικής θεωρίας του Καντ και του ωφελιμισμού.

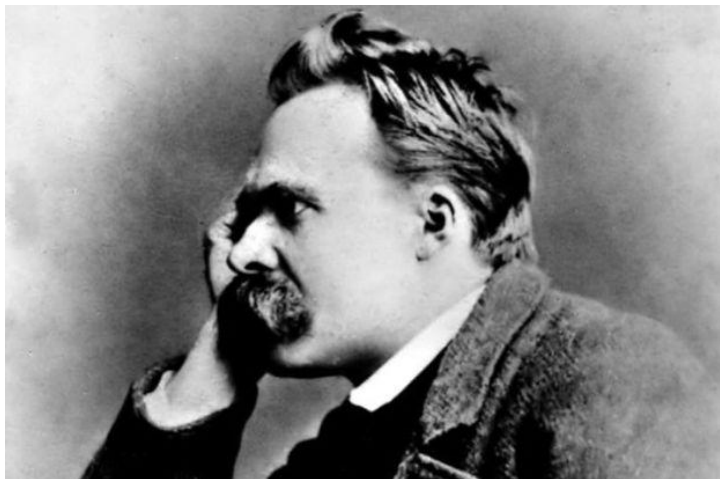
📖 Μπορείς, αφού το διαβάσεις, να σκεφτείς με ανάλογο τρόπο για το ζήτημα της έκτρωσης, της κλωνοποίησης ή της θανατικής ποινής, όπως προτείνει και το θέμα για συζήτηση στη σελίδα 165.

«Δεν έχετε ακούσει για 'κείνον τον τρελό, που άναψε ένα φανάρι στις λαμπρές ώρες του πρωινού, έτρεξε στην αγορά φωνάζοντας "Αναζητώ το Θεό!"... πολλοί που δεν πίστευαν στο Θεό, στέκονταν γύρω εκείνη τη στιγμή... -Έχει χαθεί; ρώτησε ένας... κρύβεται; φοβάται; - ...φώναζαν και γέλαγαν.

Κι ο τρελός είπε: «Πού είναι ο Θεός; ...Θα σας πω. Τον έχουμε σκοτώσει - εσείς κι εγώ! Όλοι είμαστε οι δολοφόνοι του!... Πώς το κάναμε αυτό; ...Προς τα πού κινούμαστε; Μακριά από όλους τους ήλιους; ...Δεν ακούμε τίποτα εκτός από το θόρυβο των νεκροθαφτών... θάβουν το Θεό; Δεν μυρίζουμε τίποτα... μόνο τη θεία αποσύνθεση;

Ο Θεός είναι νεκρός!... παραμένει νεκρός!... τον έχουμε σκοτώσει! Πώς θα παρηγορηθούμε, οι δολοφόνοι όλων των δολοφόνων; Ό,τι ήταν ιερότερο και τρανότερο στον κόσμο πέθανε ματωμένο από τα μαχαίρια μας. Ποιος θα σκουπίσει αυτό το αίμα από πάνω μας; ...Δεν είναι το μεγαλείο αυτής της πράξης πολύ μεγάλο για μας; Δεν πρέπει εμείς οι ίδιοι να γίνουμε Θεοί, ώστε να φανούμε αντάξιοι;»

1882

Ο ΝΙΤΣΕ ΚΙ ΕΣΥ...

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

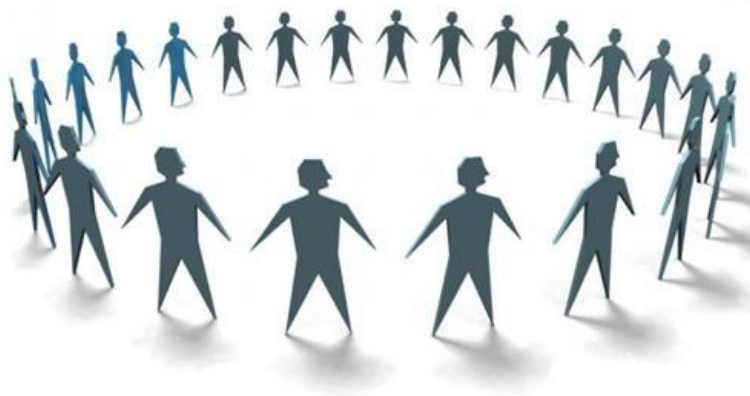
ΟΡΙΖΟΝΤΑΣ ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΡΩΤΗ: ΜΟΡΦΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΩΝ

Ανάτρεξε και στο σχολικό βιβλίο!

1. Η ανάγκη συγκρότησης οργανωμένων κοινωνιών

- Από την αρχαία εποχή οι φιλόσοφοι περιγράφουν τον **άνθρωπο** ως “ζώο κοινωνικό”.
- Η ίδια η επιβίωση του ατόμου δε θα ήταν δυνατή, αν δε συγκροτούνταν κοινωνίες οι οποίες επιτρέπουν την αποτελεσματική αντιμετώπιση βασικών αναγκών.
- Με την πάροδο του χρόνου διαμορφώνονται βαθμιαία **σταθερές οργανωτικές δομές** που αποτελούν τους πυρήνες ανάπτυξης των πρώτων πόλεων και των πρώτων μορφών κράτους.
- Ιδιαίτερα το εμπόριο, η ανταλλαγή και η διακίνηση αγαθών, δίνει αποφασιστική ώθηση στην εξέλιξη των αστικών κέντρων των διάφορων πολιτισμών της Ασίας, της Μέσης Ανατολής και ιδιαίτερα της Αρχαίας Ελλάδας.
- Οι άνθρωποι **απαρτίζουν κοινωνικές ομάδες**, που συνεργάζονται, αλλά και συγκρούονται μεταξύ τους, και σιγά σιγά δημιουργούν **θεσμούς**, που αντανάκλουν τις βασικές ηθικές τους αντιλήψεις και καθιστούν δυνατή τη διακυβέρνησή τους και τη συστηματική επιδίωξη των στόχων τους.
- Ο σημαντικότερος ίσως από αυτούς τους θεσμούς είναι το **δίκαιο**, το σύνολο των κανόνων οι οποίοι ρυθμίζουν με τρόπο υποχρεωτικό τις σχέσεις των μελών *μιας οργανωμένης κοινωνίας*.
- Από τις πρώτες φάσεις της οργανωμένης κοινωνικής συμβίωσης τίθεται **το πρόβλημα της εξουσίας**, της επιβολής κάποιων ατόμων ή ομάδων πάνω σε άλλους.

Χρονικά στον ευρωπαϊκό πολιτισμό:

- θεωρητικές αναζητήσεις των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων. Αντίστροφα, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η εμφάνιση των πρώτων δημοκρατικών θεσμών στην αρχαία Αθήνα συμβάλλει στη γέννηση και την πρόοδο της ίδιας της φιλοσοφικής σκέψης.
- Κατά τον Μεσαίωνα ο πολιτικός στοχασμός προάγεται μέσα από συζητήσεις που αφορούν τη δυνατότητα συγκρότησης μιας χριστιανικής πολιτείας, η οποία θα προετοιμάσει την έλευση της βασιλείας του Θεού πάνω στη γη.
- Ωστόσο, η πολιτική φιλοσοφία, όπως την ξέρουμε σήμερα, στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στις έννοιες που αναπτύχθηκαν κατά τους νεότερους χρόνους (16ος-18ος αιώνας) και οι οποίες συνδέονται με τη διαμόρφωση των ευρωπαϊκών εθνικών κρατών και των κυριότερων θεσμών τους.

2. Αναζήτηση της ιδανικής πολιτείας - Ουτοπικά πρότυπα πολιτικής οργάνωσης

πολιτική επιστήμη

- περιγράφει την πολιτική πραγματικότητα, μας λέει δηλαδή πώς έχουν τα πράγματα σε σχέση με την πολιτική οργάνωση των ανθρώπινων κοινωνιών.

πολιτική φιλοσοφία

- κάνει αξιολογήσεις και μας λέει ποιες θα πρέπει να είναι οι μορφές της πολιτικής οργάνωσης.
- διατυπώνει θεωρίες για το πώς θα έπρεπε να είναι τα πράγματα στην πολιτική πραγματικότητα, και σε πολλές περιπτώσεις διαμορφώνει **ουτοπίες**.

ΟΥΤΟΠΙΑ

Η λέξη αυτή (ου-τόπος) σημαίνει τελικά ένα **ιδανικό μοντέλο**, που δεν έχει θέση μέσα στην πραγματικότητα: δεν υπήρξε και δεν μπορεί να υπάρξει. Καταλήγει να είναι συνώνυμο του ανέφικτου, ή και της χίμαιρας (κατι σαν φάντασμα).

2 ΣΗΜΑΝΤΙΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΟΥΤΟΠΙΑΣ

- **Τόμας Μορ** [τίτλος του βιβλίου του που εκδόθηκε το 1516]: περιγράφει ένα φανταστικό νησί στο οποίο έχει επιτευχθεί η ανθρώπινη ευτυχία. Πρόκειται για την περιγραφή μιας ιδανικής κοινωνίας ισότητας, κοινοκτημοσύνης, θρησκευτικής ανοχής (υπό περιορισμούς όμως), όπου η εργασία θα είναι εξάωρη και δεν θα υπάρχουν χρήμα, δικηγόροι και εκμετάλλευση. Αυτή η ιδανική σοσιαλιστική κοινωνία είναι και μια κριτική της αγγλικής κοινωνίας της εποχής του Μορ, που ισχύει βέβαια καθολικά μέχρι σήμερα. Αλλά ο ίδιος ο συγγραφέας διατυπώνει τις επιφυλάξεις του για το κατά πόσον είναι δυνατή η αφθονία αγαθών χωρίς την ύπαρξη κινήτρων και για την αδιαφορία των οκνηρών που θα επιβαρύνει τους εργατικούς. Τελικά μεταθέτει την πραγμάτωση της ουτοπίας του στο απώτερο μέλλον «όταν όλοι οι άνθρωποι θα είναι καλοί».
- **Πλάτωνας**, Πολιτεία: περιγράφει με λεπτομέρειες ένα μεγαλειώδες όραμα αρμονικής και δίκαιης συνύπαρξης των πολιτών μέσα σε μια κοινωνία όπου “οι φιλόσοφοι κυβερνούν” ή “οι κυβερνήτες φιλοσοφούν”. Δυστυχώς, η απόπειρα του συγγραφέα της Πολιτείας να βάλει σε εφαρμογή τις ιδέες του, εκπαιδευοντας κατάλληλα τον Διονύσιο τον Νεότερο, ηγεμόνα των Συρακουσών, κατέληξε σε παταγώδη αποτυχία και έθεσε σε άμεσο κίνδυνο τη ζωή και την ελευθερία του.

ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΞΙΑ ΤΗΣ ΟΥΤΟΠΙΑΣ

Πολλοί υποστηρίζουν την αξία της ουτοπικής σκέψης, δηλαδή της σκέψης γύρω από την ουτοπία, με το εξής επιχείρημα: όταν προβάλλουμε ένα κοινωνικό-πολιτικό όραμα, δεν εκφράζουμε μόνο μια ευχή ή μια προσδοκία. Το όραμα αυτό δίνει και ένα **απόλυτο μέτρο και σημείο αναφοράς** για την κριτική της παρούσας κατάστασης, και έτσι η ουτοπία δεν είναι το τίποτα, μόνο κάτι νεφελώδες, αλλά μπορεί να γίνει **κινήτρια δύναμη για την ιστορική πρόοδο**, μπορεί δηλαδή να δώσει αποτελέσματα για τη σημερινή πραγματικότητα. Αν δεν μπορούσαμε να σκεφτούμε τη λογική δυνατότητα μιας πραγματικά δίκαιης κοινωνίας, δεν θα κάναμε τίποτα για να βελτιωθούν τα πράγματα και θα απορρίπταμε εκ των προτέρων κάθε σκέψη για επαναστατική αλλαγή.

Προσθέτουν δε ότι είναι πάγιος τρόπος αντίδρασης κάθε συντηρητικού τρόπου σκέψης, κάθε σκέψης δηλαδή που θέλει να διατηρήσει το status quo, την κατεστημένη τάξη πραγμάτων, το να βαφτίζει ως «ουτοπία» κάθε σκέψη για ριζοσπαστική αλλαγή, για να την αποδυναμώσει και να την εξουδετερώσει.

Από την άλλη πλευρά, χρειάζεται να υπάρχει η **επίγνωση** ότι μπορεί να είναι αφελές, ή ακόμα και επικίνδυνο, να επιδιώκεται η ανγκαστική και βίαιη συμμόρφωση των πραγμάτων με καταστάσεις που δεν είναι δυνατό να πραγματοποιηθούν. Χρειάζεται δηλαδή ένας **συνδυασμός της ουτοπικής σκέψης με τη ρεαλιστική ανάλυση της πραγματικότητας**.

ΕΝΟΤΗΤΑ ΔΕΥΤΕΡΗ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΣΥΜΒΟΛΑΙΟ ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ

1. Η έννοια του κοινωνικού συμβολαίου - Δημοκρατική νομιμοποίηση των πολιτικών θεσμών

Η ιδέα::

ένα υποθετικό **συμβόλαιο** -υποθετική ή νοερή συμφωνία και συγκατάθεση- μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας

>>

Οι άνθρωποι φαίνεται ότι μπορούν να συμφωνήσουν να ζουν μαζί ακολουθώντας αρχές τις οποίες κανένα ορθολογικό άτομο δε θα απέρριπτε, υπό τον όρο να συμμορφώνονται με αυτές τις αρχές και όλοι οι άλλοι.

Παράδειγμα 1

Τόμας Χομπς, Αγγλία

Ο μόνος τρόπος να προστατευτούμε από την ανεξέλεγκτη επιδίωξη της ικανοποίησης εγωιστικών συμφερόντων σε βάρος των άλλων -επιδίωξη που χαρακτηρίζει όλους τους ανθρώπους- είναι να εκχωρήσουμε την εξουσία της διακυβέρνησης σε μια κεντρική αρχή η οποία θα επιβάλλει την τάξη και θα ρυθμίζει τις σχέσεις μας έτσι, ώστε να αποφεύγονται οι συγκρούσεις και να ικανοποιούνται οι βασικές μας ανάγκες.

Παράδειγμα 2

Ζαν Ζακ Ρουσό, Γαλλία

σε τελευταία ανάλυση κυρίαρχη είναι η γενική βούληση, που εκφράζεται μέσα από τη συμφωνία για τη μορφή διακυβέρνησης.

Κατά τον Ρουσό υπερβαίνει τις ατομικές βουλήσεις των μελών της κοινωνίας

Αυτή η γενική βούληση διασφαλίζει πάντοτε όλα τα δικαιώματα των πολιτών, όπως τα αντιλαμβανόμαστε σήμερα

- ☞ Η αναφορά στη συναίνεση της πλειονότητας των πολιτών υποδεικνύει την προοδευτική επικράτηση και δικαιολόγηση δημοκρατικών αντιλήψεων.

ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ!

Κι αν ακόμη δεχτεί κανείς την αναπόφευκτη επιβολή της εξουσίας ενός μονάρχη ή ηγεμόνα πάνω στους άλλους, η εξουσία αυτή δεν εκπηγάει από κάποια θεϊκή αυθεντία, όπως πιστευόταν τον Μεσαίωνα, αλλά από τη βούληση του ίδιου του λαού - και η εξουσία αυτή έχει όρια..

2. Χαρακτηριστικά γνωρίσματα της φιλελεύθερης δημοκρατικής πολιτείας Άλλες ιδεολογίες και εναλλακτικά συστήματα πολιτικής οργάνωσης

Χαρακτηριστικά [αντιπροσωπευτικές και όχι άμεσες δημοκρατίες, σήμερα...]

- κατ' αρχήν λαϊκή κυριαρχία
 - -σε αντιπαράθεση με την πολιτική δομή μοναρχικών και ολιγαρχικών καθεστώτων-
- αρχή της πλειοψηφίας
- ισότιμος σεβασμός των βασικών ατομικών δικαιωμάτων όλων των πολιτών
- κατανόηση αυτής της κυριαρχίας και η υλοποίηση της εφαρμογής της φαίνεται, σύμφωνα με τις νεότερες αντιλήψεις, να υπαγορεύουν όχι μόνο την, αλλά και τον.
- *διάκριση των εξουσιών*, η οποία συνεπάγεται την πλήρη ανεξαρτησία της δικαιοσύνης από την εκτελεστική και τη νομοθετική εξουσία
- *ισοπολιτεία* και *ισονομία*
- ανοχή μιας μεγάλης ποικιλίας θρησκευτικών και φιλοσοφικών απόψεων για το πώς θα έπρεπε να ζει κανείς.
- Τα άτομα συμφωνούν οπωσδήποτε να σέβονται το Σύνταγμα - τις δημοκρατικές διαδικασίες διακυβέρνησης και τους νόμους.
- Στη θέσπιση των νόμων μπορούν και οι ίδιοι να συμβάλουν με την ψήφο τους ή με την εκλογή τους ως μελών του νομοθετικού σώματος.

Εξετάζουμε το πολίτευμα φιλελεύθερη δημοκρατία:

- οι εκλεγμένοι άρχοντες δε δεσμεύονται μόνο από την εντολή που έλαβαν από τους ψηφοφόρους τους, αλλά και από τις διατάξεις του υπάρχοντος Συντάγματος.
- οφείλουν να σέβονται τον χάρτη δικαιωμάτων που είναι ενσωματωμένος σε κάθε σύγχρονο Σύνταγμα και να μεριμνούν για τη σωστή εφαρμογή του.
- συνδυάζει την αρχή της πλειοψηφίας με τον σεβασμό των δικαιωμάτων που παραδοσιακά προστατεύουν κάθε πολίτη από την αυθαιρεσία των αρχών.

ΚΡΙΤΙΚΗ

Αδυναμίες της φιλελεύθερης δημοκρατίας

- αποτυχία του περιορισμού των ηθικά προβληματικών μορφών ανισότητας και ατομικισμού
- αδυναμία αποτελεσματικής διασφάλισης των δικαιωμάτων όλων των πολιτών
- ανεπαρκής αντίσταση στη δημαγωγία κάποιων πολιτικών ηγετών.

ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ

α) Οι κοσμοθεωρίες θρησκευτικής προέλευσης, που επιβιώνουν σε θεοκρατικά - καθεστώτα, όπως οι διάφορες ισλαμικές δημοκρατίες, αμφισβητούν τις θεμελιώδεις αρχές του σύγχρονου δυτικού πολιτισμού.

➔ άθεες και ανήθικες.

Τα τελευταία χρόνια τέτοιου είδους καθεστώτα έχουν αποκτήσει αρκετή ισχύ λόγω της απήχησης φονταμενταλιστικών θρησκευτικών αντιλήψεων σε διάφορες χώρες κυρίως της Ασίας και της Αφρικής.

β) ο φασισμός, ο εθνικοσοσιαλισμός και άλλες μορφές φασιστικής ιδεολογίας

- ➔ Ρατσιστικές και εθνικιστικές αντιλήψεις
- ➔ Η φιλελεύθερη δημοκρατία απορρίπτεται
- ➔ Προβάλλεται μια ρομαντική θεώρηση της κοινωνίας, και κυρίως του κράτους, ως ενός ζωντανού οργανισμού με ιδιαίτερα φυλετικά ή εθνοπολιτισμικά γνωρίσματα
- ➔ Αυτά πρέπει όχι μόνο να διαφυλαχθούν, αλλά και να αναδειχθούν σε αξίες πολύ σημαντικότερες από τα υποτιθέμενα τεχνητά και απρόσωπα ανθρώπινα δικαιώματα.
- ➔ Το δημοκρατικό ιδεώδες της λαϊκής κυριαρχίας και της ισότιμης συμμετοχής των πολιτών στη διακυβέρνηση του κράτους ελέγχεται από τη φασιστική ιδεολογία.

γ) Η επαναστατική ιδεολογία που επιδιώκει τον ριζικό σοσιαλιστικό μετασχηματισμό της κοινωνίας.

Η σοσιαλιστική θεώρηση

- ➔ **Θεωρία:** φιλοσοφία του Καρλ Μαρξ (19ος αιώνας) // πολιτική σκέψη του ηγέτη της ρωσικής επανάστασης Βλαντιμίρ Ίλιτς Λένιν
- ➔ Γεννιέται μέσα από την παράδοση του Διαφωτισμού,
- ➔ συνδέεται με τα ουτοπικά οράματα του 19ου αιώνα,
- ➔ τοποθετείται στα “αριστερά” της φιλελεύθερης ιδεολογίας, καθώς επαγγέλλεται την περαιτέρω διεύρυνση και εμπάθυνση της δημοκρατίας με την πραγμάτωση της ουσιαστικής οικονομικής ισότητας των πολιτών,
- ➔ υποδεικνύει την υπέρβαση ορισμένων από τις θεμελιώδεις αρχές της θεωρούμενης ως ανεπαρκούς, περιορισμένης και υποκριτικής “αστικής”, φιλελεύθερης δημοκρατίας, όπως είναι ο σεβασμός των ατομικών δικαιωμάτων (ιδιαίτερα του δικαιώματος της ιδιοκτησίας),
- ➔ προβάλλεται η ανάγκη της εξουσίας της εργατικής τάξης (της “δικτατορίας του προλεταριάτου”) και της κρατικής ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής, με σκοπό την επίτευξη της ουσιαστικής ισότητας των πολιτών,
- ➔ αμφισβητεί τη σημασία των θεωρούμενων τυπικών ελευθεριών της αστικής δημοκρατίας,
- ➔ Τελικός στόχος των περισσότερων κομμουνιστικών κομμάτων είναι η ανατροπή του καπιταλιστικού οικονομικού συστήματος, η οποία θα επιτρέψει την προώθηση βασικών αιτημάτων κοινωνικής δικαιοσύνης με την κατάργηση κάθε εκμετάλλευσης σε μια αταξική κοινωνία.
- ➔ **Σύμφωνα με το όραμα του Μαρξ**, στην κομμουνιστική κοινωνία του μέλλοντος τα αγαθά θα παράγονται “από τον καθένα ανάλογα με τις ικανότητές του” και θα διανέμονται “στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του”.
- ➔ Ωστόσο, στην εποχή μας, οι περισσότεροι θεωρητικοί του μαρξισμού πιστεύουν πως η ικανοποίηση αυτών των αιτημάτων μπορεί και πρέπει να επιδιωχθεί σε σημαντικό βαθμό μέσα στο πλαίσιο της λειτουργίας του δημοκρατικού πολιτεύματος.

ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΡΙΤΗ: ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΕΣ ΑΞΙΕΣ ΣΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ

1. Ελευθερία και ισότητα - Δημοκρατία και ανθρώπινα δικαιώματα

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι δύο αρχές-αξίες οι οποίες βρίσκονται στα **θεμέλια κάθε δημοκρατικού πολιτεύματος** αξίες της Γαλλικής Επανάστασης: η ελευθερία και η ισότητα (η άλλη είναι η αδελφότητα).

Το πρόβλημα όμως είναι ότι σε μια πρώτη ματιά οι δύο αυτές αρχές μοιάζουν να είναι **ασύμβατες** μεταξύ τους (=σαν η μία να ακυρώνει, να αναιρεί την άλλη).

Πολλοί υποστηρίζουν ότι εάν επιδιώξουμε τον μεγαλύτερο βαθμό ισότητας για όλους τους πολίτες, αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα τον περιορισμό της ελευθερίας του καθενός, και αντίστροφα.

Οι έννοιες:

- Συνηθίζουμε να μιλάμε για δύο τρόπους με τους οποίους μπορούμε να κατανοήσουμε την έννοια της ελευθερίας. Αυτή μπορεί να έχει **αρνητική** σημασία, δηλαδή να δηλώνει απλώς την απουσία εμποδίων ή καταναγκασμού, έτσι ώστε να μπορεί να κάνει κανείς ό,τι επιθυμεί. Ωστόσο, μπορεί να έχει και **θετική** σημασία: να σημαίνει τη δυνατότητα του ανθρώπου να εξασφαλίσει τα μέσα που θα του επιτρέπουν να καθορίζει τη ζωή του αυτόνομα.
- **Αντίστοιχα** μπορούμε να πούμε και για την έννοια των **δικαιωμάτων**: αυτά μπορεί να θεωρούνται είτε με αρνητικό τρόπο, άρα να αναφέρονται στην υποχρέωση του καθενός να μην παρεμβαίνει στη ζωή, την ιδιοκτησία και τις δραστηριότητες του άλλου. Μπορεί όμως να θεωρούνται και με θετικό τρόπο, άρα να αναφέρονται στο καθήκον του καθενός να βοηθήσει στην ικανοποίηση των αναγκών του άλλου και στην καλύτερη, όσο γίνεται, ανάδειξη των ικανοτήτων του.

Ατομιστική, φιλελεύθερη αντίληψη:

- Δίνεται σχεδόν αποκλειστικά έμφαση στην αρνητική σημασία της ελευθερίας και των δικαιωμάτων. Σύμφωνα με το γνωστό αξίωμα “η ελευθερία του ενός τελειώνει εκεί όπου αρχίζει η ελευθερία του άλλου”, το κράτος πρέπει να διασφαλίζει το κατάλληλο νομικό πλαίσιο για την προστασία των “αρνητικών” δικαιωμάτων και ελευθεριών, παρεμβαίνοντας δηλαδή όσο το δυνατόν λιγότερο στην οικονομία της αγοράς.
- Η ισότητα νοείται κυρίως ως ισότιμη, ακριβοδίκαιη αντιμετώπιση από τον νόμο όλων των πολιτών και ως διασφάλιση ίσων ευκαιριών πρόσβασης σε δημόσια αξιώματα.

Μια διαφορετική αντίληψη της δημοκρατίας, πλησιέστερη στη σοσιαλιστική προοπτική:

- Τονίζει τη θετική σημασία των δικαιωμάτων και ελευθεριών, αναγνωρίζοντας την ανάγκη ανάδειξης και ανάπτυξης των ανθρώπινων ικανοτήτων, με στόχο ένα ανώτερο επίπεδο αυτοδιάθεσης, μέσα από τη συμμετοχή στη συλλογική δραστηριότητα της κοινότητας. Το κράτος έχει την υποχρέωση να παρεμβαίνει, όσο χρειάζεται, για να συντελεί στην ενδυνάμωση των “θετικών” ελευθεριών, με την οικονομική στήριξη για την αντιμετώπιση βασικών αναγκών, την κοινωνική πρόνοια και την παροχή δωρεάν υγειονομικής περίθαλψης και εκπαίδευσης σε όλους τους πολίτες.
- Πραγματική δημοκρατία δε νοείται χωρίς τη διόρθωση των μεγάλων ανισοτήτων και χωρίς την επιδίωξη μιας ουσιαστικότερης οικονομικής ισότητας, η οποία αποτελεί προϋπόθεση της γνήσιας ισότητας ευκαιριών. Φυσικά, κάτι τέτοιο σημαίνει κρατική παρέμβαση για την αναδιανομή των εισοδημάτων μέσα από τη φορολογία, περιορισμό της ανεξέλεγκτης οικονομίας της αγοράς.

συμφιλίωση αυτών των δύο αξιών

Η ισότητα, η οποία εκφράζει ένα βαθύ ηθικό αίτημα και αποτελεί ένα βασικό στοιχείο της δικαιοσύνης, **δεν σημαίνει ισοπέδωση** και η επιδίωξή της δεν μπορεί να απειλεί τις βασικές ελευθερίες και την αξιοκρατία.

Η αλτρουιστική φροντίδα για τα ασθενέστερα μέλη μιας κοινωνίας μπορεί να ενταχθεί στο πλαίσιο μιας δημοκρατικής κοινωνικής πολιτικής.

Τέλος, για πολλούς το στοίχημα μιας καλύτερης κοινωνίας παίζεται στον συνδυασμό της ελευθερίας και της ισότητας. Αν εγκαταλειφθεί η μία, κινδυνεύει και η άλλη.

2. Η διεθνής κοινότητα στην εποχή της παγκοσμιοποίησης

Τα ζητήματα ισότητας, ανθρωπίνων δικαιωμάτων, πολιτικής εξουσίας, η αναζήτηση της καλύτερης οργάνωσης της κοινωνικής συνύπαρξης λαμβάνουν χώρα και τίθενται πλέον σε διεθνή κλίμακα.

Ενδεικτικά:

- Οι δύο παγκόσμιοι πόλεμοι με τα εκατομμύρια θύματα,
- τα στρατόπεδα συγκέντρωσης και οι πρακτικές γενοκτονίας,
- η ρίψη ατομικής βόμβας στη Χιροσίμα
- ο κίνδυνος του πυρηνικού ολέθρου,
- η έξαρση των εθνικισμών και του θρησκευτικού φανατισμού, μετά την πτώση των καθεστώτων του “υπαρκτού” σοσιαλισμού
- η προφανής αντίθεση μεταξύ του πλούτου της Δύσης και των άθλιων συνθηκών διαβίωσης στον Τρίτο Κόσμο,
- η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας,
- η ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας κατά τον 20ό αιώνα που δεν οδήγησε στην επικράτηση της ειρήνης και στην επίλυση των οξύτερων πολιτικών προβλημάτων,
- τα νέα οικολογικά προβλήματα τα οποία προκάλεσε

Όλ’ αυτά αποτελούν προκλήσεις για τον ηθικό και τον πολιτικό στοχασμό.

Η πρακτική φιλοσοφία έχει πια αποκτήσει σαφή κοσμοπολιτική διάσταση.

Οι αναλύσεις των εννοιών της δικαιοσύνης και της ισότητας αφορούν άμεσα την παγκόσμια κοινότητα των κρατών και των λαών τους και επηρεάζουν τη διαμόρφωση του διεθνούς δικαίου.

1^η άποψη ορισμένων φιλοσόφων που ακολουθούν τον Καντ και την αντίληψη για έναν απόλυτο ηθικό νόμο:

- Η επίτευξη μιας οικουμενικής ειρηνικής τάξης πραγμάτων που δε θα βασίζεται στην επιβολή της εξουσίας κάποιας πανίσχυρης υπερδύναμης, αποτελεί ρεαλιστική ουτοπία, δηλαδή ουτοπία που ελπίζουμε ότι θα πραγματοποιηθεί.
- Γι’ αυτόν τον λόγο, εφόσον οι φιλελεύθερες δημοκρατίες δεν πολεμούν μεταξύ τους, αλλά και επειδή όλες οι κοινωνίες που σέβονται κάποιες βασικές αρχές δικαίου μπορούν να αντιληφθούν ότι είναι προς το συμφέρον τους να ενεργούν στο πλαίσιο μιας ειρηνικής διεθνούς κοινότητας, ίσως δεν είναι παράλογο να πιστέψουμε πως μπορεί τελικά να επιτευχθεί η εγκαθίδρυση και διατήρηση μιας τέτοιας κοινότητας.

2^η άποψη, αντίθετη:

- είναι αφελές να ελπίζει κανείς πως θα κυριαρχήσει το “δίκαιο των λαών”, πως θα εξαλειφθεί η βία και πως θα σταματήσει η εκμετάλλευση των αδύναμων από τους ισχυρούς.

Σκέψου!.....

Τα πλούσια κράτη εξακολουθούν να αδιαφορούν σκανδαλωδώς για τις ανάγκες κρατών των οποίων οι κάτοικοι αντιμετωπίζουν πρόβλημα επιβίωσης,

Δε διστάζουν να εισβάλουν σε ασθενέστερες χώρες, με διάφορα προσχήματα, αν κρίνουν ότι αυτό εξυπηρετεί περιστασιακά τα συμφέροντά τους.

Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών δεν κατορθώνει να κινητοποιήσει τα πλουσιότερα κράτη στον βαθμό που θα χρειαζόταν, προκειμένου να αντιμετωπιστούν στοιχειώδεις ανάγκες λαών του Τρίτου Κόσμου που λιμοκτονούν.

Ενώ όλοι υποτίθεται πως αναγνωρίζουν την υποχρέωση διασφάλισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα δικαιώματα αυτά καταπατούνται σε πολλές χώρες του πλανήτη.

Έτσι, από τυφλά εθνικιστικά και φυλετικά μίσση, από την εμμονή στην ικανοποίηση στενών οικονομικών συμφερόντων, κάποτε από πείσμα και ανοησία, προκαλούνται συχνά πραγματικές ανθρωπιστικές καταστροφές.

Η αναζήτηση μιας δικαιότερης οικουμενικής τάξης πραγμάτων μπορεί:

- να συντελέσει στη θεωρητική στήριξη ενός νομικού καθεστώτος που θα επιτρέπει την παρέμβαση της διεθνούς κοινότητας για την αποτροπή σοβαρών και μαζικών παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων
- να συμβάλλει στην επιδίωξη της ειρηνικής συνύπαρξης των λαών και την προσπάθεια διασφάλισης βασικών δικαιωμάτων των ανθρώπων σε όλο τον πλανήτη
- στην ευαισθητοποίηση των κατοίκων των κρατών που ευημερούν και στην έμπρακτη έκφραση αλληλεγγύης τους προς τους λαούς που δοκιμάζονται από την πείνα.
- να βοηθήσει τους ανθρώπους να κατανικήσουν σε κάποιον βαθμό τις εγωιστικές τους τάσεις και τις αξιώσεις επιβολής ισχύος,
- να ωθήσει τους ανθρώπους να επανορθώσουν καταφανείς αδικίες και να υπερβούν τις διαφορές που τους χωρίζουν, όχι μόνο στο εσωτερικό των σύγχρονων πολυπολιτισμικών κοινωνιών αλλά και σε παγκόσμιο επίπεδο.

ΕΡΩΤΗΜΑ

Πόσο σημαντική είναι η πρόοδος του ανθρώπινου είδους, όσον αφορά την πραγμάτωση των πολιτικών ιδεωδών που διέπουν το δημοκρατικό πρότυπο κοινωνικής συνύπαρξης;

Είναι δυνατή πλέον η εξασφάλιση ενός στοιχειώδους επιπέδου ευημερίας για όλους, μόνο μέσα στα σύνορα ενός κράτους;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΩΟ:ΘΑΥΜΑΖΟΝΤΑΣ ΤΟ ΩΡΑΙΟ

ΕΝΟΤΗΤΑ ΔΕΥΤΕΡΗ: ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΕΧΝΗ

1. Η τέχνη ως μίμηση ή αναπαράσταση της φύσης και της ζωής

⇒ Η πρώτη χρονικά: η τέχνη ως **μίμηση ή αναπαράσταση** καταστάσεων του φυσικού κόσμου και της ανθρώπινης ζωής.

Όσο πιο **πιστή** είναι μια αναπαράσταση, τόσο πιο ωραίο είναι και το έργο τέχνης □ και είναι ωραίο επειδή κατορθώνει να συλλάβει και να αποδώσει τη μορφή του αντικειμένου που απεικονίζει, ή της πράξης ή της κατάστασης που περιγράφει.

Την άποψη αυτή για την τέχνη την συναντάμε στον Πλάτωνα και στον Αριστοτέλη, αλλά και πολύ αργότερα, στην κλασική τέχνη της εποχής της Αναγέννησης και στην αναζήτηση του «**ρεαλισμού**» στα μυθιστορήματα του 19ου αιώνα (π.χ. Εμίλ Ζολά), όπου επιδιώκεται η όσο το δυνατό πιο πιστή περιγραφή των κοινωνικών καταστάσεων.

ΚΡΙΤΙΚΗ

Η ίδια η έννοια της πιστής αναπαράστασης **παρουσιάζει προβλήματα**. Ένα θέμα είναι ότι το ανθρώπινο μάτι δεν είναι ένας απλός φωτογραφικός φακός, που μπορεί να συλλαμβάνει την πραγματικότητα «όπως είναι», ανεξάρτητα από τη σκοπιά από την οποία την παρατηρούμε. Ο τρόπος παρατήρησης, η οπτική γωνία, ο φωτισμός, ακόμα και οι διαθέσεις και τα συναισθήματα του παρατηρητή επηρεάζουν το πώς περιγράφουμε το ίδιο πράγμα.

Ο ανθρώπινος νους δεν είναι ένας παθητικός δέκτης εντυπώσεων, αλλά επεξεργάζεται τα στοιχεία που προσλαμβάνει από τις αισθήσεις, συμβάλλοντας σημαντικά στην ίδια την απεικόνιση του εξωτερικού κόσμου

2. Η τέχνη ως αποκάλυψη μιας βαθύτερης πραγματικότητας

Η πραγματική καλλιτεχνική δραστηριότητα δεν έχει ως σκοπό της την αναπαράσταση του κόσμου που μας περιβάλλει,
αλλά την **αποκάλυψη μιας βαθύτερης ή ανώτερης πνευματικής πραγματικότητας**.

Αυτή η προσέγγιση της τέχνης φαίνεται πως επηρεάζεται από **θρησκευτικές αντιλήψεις**.

Έτσι, κατά την περίοδο του Μεαίωνα, στη Δυτική Ευρώπη αλλά και στο Βυζάντιο, ήταν διαδεδομένη η άποψη ότι ο δημιουργός ενός πίνακα ή ενός ποιήματος έπρεπε να συμμορφώνεται με τα διδάγματα της χριστιανικής διδασκαλίας. Πέρα, όμως, από τις θεολογικές πεποιθήσεις, που κατευθύνουν τη θρησκευτική τέχνη, είναι αρκετά διαδεδομένη η άποψη και η αίσθηση πως κάθε μεγάλος καλλιτέχνης έχει την ικανότητα να διεισδύει (=να περνάει) **πίσω από τα φαινόμενα και να αποτυπώνει τις μορφές ενός ιδεατού κόσμου**. Μάλιστα , μέχρι και σήμερα, σε πολλές αναλύσεις γύρω από την τέχνη μπορεί να δει κανείς την πίστη στις **ιδιαίτερες πνευματικές ικανότητες του δημιουργού**.

Παραδείγματα: οι Βυζαντινοί αγιογράφοι//οι αρχιτέκτονες ενός γοθτικού ή ενός βυζαντινού ναού//η μουσική του Γιόχαν Σεμπάστιαν Μπαχ

3. Η τέχνη ως έκφραση των συναισθημάτων του δημιουργού

Μια ανάλυση της καλλιτεχνικής δημιουργίας, η οποία εμφανίζεται κυρίως στους νεότερους χρόνους, δίνει έμφαση στην έκφραση των συναισθημάτων.

Αυτή την άποψη τη συναντάμε κυρίως στο **ρομαντικό κίνημα**, που αναπτύχθηκε στα τέλη του 18^{ου} αιώνα και στις αρχές του 19^{ου} αιώνα (Γερμανία, Αγγλία, Γαλλία). Σύμφωνα με τους ρομαντικούς, το κριτήριο της αισθητικής αξίας των έργων τέχνης βρίσκεται στο κατά πόσο αυτά καταφέρνουν να αποτυπώσουν τα ανθρώπινα πάθη και συναισθήματα. Όσο πιο αυθεντική και ζωνηρή είναι αυτή η αποτύπωση, τόσο πιο πετυχημένο είναι το έργο τέχνης και ο αναγνώστης, θεατής, ή ακροατής, νοιώθει μέσα του κάτι ανάλογο με εκείνο που αισθανόταν ο καλλιτέχνης. Στο κίνημα αυτό συναντάμε καλλιτέχνες όπως, ο Ουγκό, ο Ντελακρουά, ο Μπετόβεν. Ο άνθρωπος εξερευνά τον ψυχικό του κόσμο και αναζητά και στη φύση αντιστοιχίες και μέσα για να εκφράσει τις ψυχικές του καταστάσεις (μελαγχολία, ενθουσιασμός, λύπη, χαρά, οργή).

Πρέπει όμως να σημειώσουμε ότι και στη φύση και στην τέχνη αυτό που τραβά την προσοχή δεν είναι μόνο το αρμονικό, ή αυτό που συνήθως θεωρούμε ωραίο, αλλά και καταστάσεις που **χαρακτηρίζονται από ένταση και που προκαλούν δέος**.

Για να χαρακτηρίσουμε αυτές τις καταστάσεις, **χρησιμοποιούμε αντί για την έννοια του «ωραίου», εκείνη του «υψηλού» ή του «υπέροχου»**, αυτού που μας συγκινεί με το να μας εντυπωσιάζει, ακόμα και με το να μας τρομάζει. Οι ρομαντικοί καλλιτέχνες επιμένουν συχνά στην αποτύπωση συναισθημάτων που συνδέονται με αυτή την εμπειρία.

4. Η τέχνη ως ελεύθερο παιχνίδι της φαντασίας

Το βασικό στην τέχνη δεν είναι τα συναισθήματα, αλλά η φαντασία. Αυτή η νοητική δύναμη του ανθρώπου μας δίνει την ικανότητα να ξεπεράσουμε την απλή αναπαραγωγή της πραγματικότητας και να δημιουργήσουμε κάτι καινούριο.

Αυτό βεβαίως δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν κάποιοι κανόνες στους οποίους χρειάζεται να πειθαρχήσει ο δημιουργός.

Αυτό που κυρίως τονίζεται σε αυτή την άποψη είναι ότι η τέχνη αποτελεί μια **αυτόνομη δραστηριότητα**, αφού διαφοροποιείται και από την επιδίωξη της γνώσης και από την εξυπηρέτηση των πρακτικών αναγκών της καθημερινής ζωής. Έτσι, η καλλιτεχνική εθουαισθησία μας διδάσκει να διακρίνουμε το **ωραίο ως ξεχωριστή αξία** που μπορεί να ανιχνευθεί στον κόσμο που μας περιβάλλει, όταν τον κοιτάζουμε με τον κατάλληλο τρόπο.

Αυτό, με άλλα λόγια, σημαίνει ότι ο δημιουργός έχει στόχο του να μας συγκινήσει αισθητικά, πέρα από οποιονδήποτε γνωστικό, ηθικό ή πολιτικό στόχο. Όπως παρατηρεί ο Καντ, η καλλιτεχνική δημιουργία, αλλά και η εμπειρία που προσφέρει η αισθητική στάση απέναντι στα πράγματα εκφράζουν μια **«σκοπιμότητα χωρίς σκοπό»**. Κατ' αυτόν τον τρόπο μπορούμε να αναγνωρίσουμε την αξία της τέχνης στην αυτονομία της και στη δυνατότητά της να μας παρέχει τη χαρά της ελεύθερης δημιουργίας, **μια απόλαυση παρόμοια με εκείνη ενός παιχνιδιού που δεν έχει κανέναν αιώτερο στόχο, πέρα από την ευχαρίστηση τη συμμετοχής σε αυτό**.

Μερικοί μάλιστα καλλιτέχνες φτάνουν στο να υιοθετήσουν το αξίωμα **«η τέχνη για την τέχνη»**, προκειμένου να τονίσουν την ανάγκη να εξετάζουμε την καλλιτεχνική δημιουργία ως αυτόνομη δραστηριότητα, ανεξάρτητα από οποιαδήποτε ευρύτερη κοινωνική λειτουργία της.

5. Η μοντέρνα τέχνη ως αναφορά της τέχνης στον ίδιο της τον εαυτό - Στοχασμός πάνω στο νόημα της καλλιτεχνικής δραστηριότητας

Τον 20^ο αιώνα οι **παραδοσιακές αντιλήψεις για την καλλιτεχνική δημιουργία** και τις αισθητικές αξίες φάνηκε να **αμφισβητούνται και να ανατρέπονται στην πράξη**, μέσα από τα διάφορα κινήματα της λεγόμενης «μοντέρνας τέχνης».

Παραδείγματα από διάφορες τέχνες είναι τα εξής:

- Στη ζωγραφική και τη γλυπτική, έχουμε την αμφισβήτηση της παλιάς ιδέας ότι ο καλλιτέχνης πρέπει να επιδιώκει κάποια πιστή απεικόνιση των μορφών.
- Στην ποίηση έχουμε αμφισβήτηση παλιών αρχών, όπως το μέτρο, ή η ομοιοκαταληξία, ή η λογική αλληλουχία.
- Το ίδιο και στην πεζογραφία, όπου εγκαταλείπεται η ενότητα και η συνέχεια της αφήγησης.
- Πολλοί υποστηρίζουν όλες αυτές τις επαναστατικές αλλαγές στην τέχνη και θεωρούν ότι έτσι αυτή μπόρεσε να συμβάλει στη διεύρυνση των πνευματικών οριζόντων των ανθρώπων, όπως, για παράδειγμα, με την ανάδειξη της σημασίας του **υποσυνείδητου (υπερρεαλισμός)**.
- Άλλοι, όμως, θεωρούν ότι κάτι πάει στραβά με τη μοντέρνα τέχνη, και ότι αυτή έχει μπει σε μια περίοδο σοβαρής κρίσης, η οποία μάλιστα αντανακλά τα αδιέξοδα του λεγόμενου «δυτικού» πολιτισμού.
- . Επίσης, κάποιοι φιλόσοφοι μιλάνε ακόμα και για το **τέλος της τέχνης**, δηλαδή το τέλος του ιδιαίτερου χαρακτήρα της ως πνευματικής δραστηριότητας.

Αυτό που πάντως είναι αδιαμφισβήτητο είναι ότι τα περισσότερα είδη τέχνης τα χαρακτηρίζει μια τάση

«αυτο-αναφορικότητας».

Η μοντέρνα, δηλαδή, καλλιτεχνική δημιουργία όλο και περισσότερο επιλέγει ως θέμα της, όχι πια τον φυσικό ή τον κοινωνικό ή τον ψυχικό, ή τον υπερβατικό κόσμο, αλλά τον ίδιο τον εαυτό της.

Η άποψη που συνοδεύει αυτή την κατάσταση είναι ότι τα έργα τέχνης μας παρέχουν αισθητική απόλαυση με το να μας κάνουν να αναρωτηθούμε πάνω στον τρόπο με τον οποίον διαλύουν τις παλιότερες μορφές τέχνης, αλλά και πάνω στη δυνατότητα αξιοποίησης κοινών, καθημερινών καταστάσεων και αντικειμένων, που ποτέ πριν δεν θεωρούνταν αντικείμενα καλλιτεχνικής αξίας. (Δείτε και παραδείγματα στο βιβλίο σελ. 199).

- Ένα μαύρο τετράγωνο (Καζιμίρ Μάλεβιτς),
- η πορσελάνινη λεκάνη ενός ουρητηρίου (Μαρσέλ Ντυσάν),
- ένα διήγημα που έχει τη μορφή δοκιμίου (Χόρχε Λουίς Μπόρχες, Νάσος Βαγενάς),
- μια κινηματογραφική ταινία που δεν έχει σαφή πλοκή, αλλά είναι γεμάτη από εντυπωσιακές εικόνες σχολιασμένες με στίχους ποιημάτων (Στάλκερ του Αντρέι Ταρκόφσκι),
- ένα κουτί απορρυπαντικού που παρουσιάζεται σαν γλυπτό ή
- μια φωτογραφία της Μαίριλυν Μονρόε (Άντυ Γουόρχολ)

Η αισθητική αξία αυτών των έργων έχει τελικά να κάνει με την **πρωτοτυπία τους και με το κέντρισμα της σκέψης που προκαλούν.**

Οι πειραματισμοί της σύγχρονης τέχνης φαίνονται συχνά **ακατανόητοι για το ευρύ κοινό** και τα προϊόντα της τελείως ξένα από αυτό που είχαμε συνηθίσει να αποκαλούμε «ωραίο», ενώ πολλοί καταγγέλλουν ορισμένους από αυτούς τους πειραματισμούς ως απλώς και μόνο κινήγι της πρόκλησης, χωρίς κανένα βάθος

Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ

Το έργο τέχνης: μορφή και περιεχόμενο

Ως τώρα ασχοληθήκαμε με τις βασικές αντιλήψεις για την τέχνη. Ας προσπαθήσουμε να αναλύσουμε τα χαρακτηριστικά ενός έργου τέχνης. Συνήθως, όταν αναλύουμε ένα έργο τέχνης, χρησιμοποιούμε τις έννοιες «**μορφή**» και «**περιεχόμενο**».

Σε όλες τις τέχνες μπορούμε να διακρίνουμε αυτό για το οποίο μιλάει ένα έργο, το θέμα του και το τι λέει για αυτό το θέμα («περιεχόμενο»), από τον τρόπο με τον οποίο μιλάει για αυτό («μορφή»). Π.χ. το «τι» παριστάει ένας πίνακας, το «τι» αφηγείται ένα διήγημα, ή το ποια είναι η κεντρική ιδέα ενός ποιήματος, συνήθως το διακρίνουμε από το «πώς» το κάνει αυτό, πώς παρουσιάζει το θέμα και τις ιδέες του για αυτό το θέμα.

Βεβαίως ένα έργο τέχνης διαφέρει από ένα επιστημονικό κείμενο, έναν κατάλογο, ένα θρησκευτικό κείμενο κλπ. Κι αυτό γιατί στο έργο τέχνης μας ενδιαφέρει η μορφή του π.χ. τι είδους λέξεις χρησιμοποιούνται, πώς συνδυάζονται τα χρώματα κλπ. Ίσως σωστότερο είναι να πούμε ότι κυρίως μας ενδιαφέρει ο μοναδικός τρόπος με τον οποίο η μορφή του συνδέεται με το περιεχόμενό του. Αυτή τη σύνδεση παίρνουμε κυρίως υπόψη μας για να αξιολογήσουμε κάθε καλλιτέχνημα.

Η επίδραση του έργου στο κοινό

Συχνά οι άνθρωποι διαφωνούμε για το νόημα και την αξία ενός έργου τέχνης. Το ίδιο συμβαίνει και με τους μελετητές της ιστορίας της τέχνης. Η τέχνη μοιάζει συχνά σαν μια γλώσσα που πρέπει να αποκρυπτογραφήσουμε, αλλά δεν ξέρουμε ποιον κώδικα πρέπει να χρησιμοποιήσουμε για να το καταφέρουμε αυτό.

Έτσι, συχνά βλέπουμε ότι είναι απαραίτητη μια **ερμηνεία** του έργου τέχνης, δηλαδή η προσπάθεια κατανόησης της σημασίας των στοιχείων που το φτιάχνουν, τα οποία τις περισσότερες φορές έχουν συμβολικό και καθόλου προφανή χαρακτήρα.

Η ερμηνεία αυτή δεν μπορεί να βασίζεται στο να βρούμε ποιες ήταν οι αρχικές προθέσεις του δημιουργού, δηλαδή να βρούμε τι ήθελε να πει. Πολλές φορές αυτές δεν μπορούμε να τις ξέρουμε, και εξάλλου σημασία στην τέχνη δεν έχει βασικά το τι ήθελε να πει ο δημιουργός, αλλά τι καταλαβαίνουμε εμείς.

Η ερμηνεία αυτή συνδέεται με τις απόψεις που έχουμε εμείς ως δέκτες ενός έργου τέχνης, με τις ιδέες και την ευαισθησία μας.

Γι' αυτό το θέμα, δηλαδή τι χρειάζεται για να καταλάβει και να απολαύσει κανείς ένα έργο τέχνης, υπάρχουν διάφορες απόψεις. Οι περισσότεροι υποστηρίζουν ότι η ικανότητα να καταλάβει κανείς και να απολαύσει ένα έργο τέχνης, μπορεί να είναι σε μεγάλο βαθμό έμφυτη, αλλά οπωσδήποτε καλλιεργείται και αναπτύσσεται μέσα από την κατάλληλη αισθητική παιδεία.

Βέβαια, η σωστή αισθητική παιδεία δεν είναι εύκολη υπόθεση. Εξάλλου συχνά οι άνθρωποι μένουν δεμένοι σε παλιές αισθητικές αξίες και δεν είναι εύκολο να δεχτούν πρωτοποριακές μορφές τέχνης.

Επίσης, οικονομικοί, κοινωνικοί και πολιτικοί πατάγοντες επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό το καλλιτεχνικό «γούστο». Οπωσδήποτε το γούστο αυτό δεν είναι ίδιο σε όλους τους πολιτισμούς και σε όλες τις εποχές.

ΤΑ «ΚΛΑΣΙΚΑ» ΕΡΓΑ ΤΕΧΝΗΣ

Εάν το «γούστο» της κάθε εποχής επηρεάζει αποφασιστικά την κατανόηση και την αξιολόγηση των έργων τέχνης, εάν ο τρόπος με τον οποίο το κοινό καταλαβαίνει και αξιολογεί τα έργα τέχνης επηρεάζεται από πολιτισμικούς, πολιτικούς, οικονομικούς παράγοντες, είναι φυσικό να αναρωτιέται κανείς: είναι δυνατό να μιλάμε για κάποια κριτήρια του ωραίου που ισχύουν για όλες τις εποχές και τις κοινωνίες; Μήπως η αισθητική εμπειρία είναι κάτι απολύτως σχετικό και υποκειμενικό;

Πολλοί λένε ότι το ερώτημα αυτό μπορεί να απαντηθεί αν σκεφτούμε αυτό που λέγεται «δοκιμασία του χρόνου». Παρόλη την ποικιλία και τη σχετικότητα των αισθητικών αντιλήψεων, παρόλες τις μεγάλες διαφορές στο γούστο που συναντάμε σε διαφορετικούς πολιτισμούς, αισθανόμαστε ότι κάποια «μεγάλα έργα» επιβιώνουν, αντέχουν, μέσα στον χρόνο, και προκαλούν παρόμοιες αισθητικές αντιδράσεις σε διαφορετικές εποχές. (Βλ. παραδείγματα τέτοιων έργων στο βιβλίο σελ. 309). Έτσι μιλάμε για «κλασικά» έργα, τα οποία αντέχουν στη δοκιμασία του χρόνου.

ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ

Η πολύ μεγάλη ανάπτυξη της τεχνολογίας κατά τον 20^ο αιώνα επηρέασε πολύ και με πολλούς τρόπους τις εξελίξεις στον χώρο της τέχνης.

Πρώτα απ' όλα έκανε δυνατή τη δημιουργία καινούριων τεχνών π.χ. κινηματογράφος, ο οποίος συνδθάζει στοιχεία του θεάτρου, της ζωγραφικής, της μουσικής. Έχουμε επίσης νέες μορφές φωτογραφίας, το βίντεο κλπ.

Το πιο σημαντικό όμως είναι ότι αυτή η τεχνολογική ανάπτυξη έφερε αλλαγές στον τρόπο με τον οποίο βλέπουμε τα έργα τέχνης.

Πράγματι, η αντιμετώπιση του έργου τέχνης αλλάζει κατά πολύ, αφού το έργο τέχνης μπορεί πια να αναπαραχθεί εύκολα και να διαδοθεί παντού μέσα από τις νέες τεχνολογίες π.χ. πόστερ, φωτοτυπίες, ψηφιακοί δίσκοι κλπ. Έτσι, τα σπουδαιότερα κλασικά αλλά και τα σύγχρονα έργα «βγαίνουν» από τα μουσεία και τις ιδιωτικές συλλογές και μπορεί να τα έχει ο καθένας μέσα στο σπίτι του.

Ορισμένοι καλλιτέχνες και θεωρητικοί της τέχνης έχουν πει ότι με αυτόν τον τρόπο ίσως χάνεται ο σεβασμός στη μοναδικότητα του έργου τέχνης. Είναι σαν αυτό να χάνει την αίγλη, την υψηλή θέση, που είχε παλιά. Άλλοι είπαν ότι έτσι γεννιέται η «μαζική τέχνη», η οποία σημαίνει τέχνη κατώτερου επιπέδου, η οποία μοιάζει πια σαν οποιοδήποτε εμπόρευμα.

Πολλοί λένε, από την άλλη πλευρά, ότι αυτή η εξέλιξη είναι κάτι θετικό. Βλέπουν ότι έτσι η καλή τέχνη «δημοκρατικοποιείται», φτάνει στον καθένα, που μπορεί πια να την απολαύσει. Συνέπεια είναι όλοι οι άνθρωποι να αποκτούν αισθητική παιδεία, αλλά και περισσότεροι άνθρωποι να έχουν τη δυνατότητα να δημιουργήσουν οι ίδιοι έργα τέχνης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9: ΜΙΑΩΝΤΑΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ

Ο άνθρωπος έχει πολλά χαρακτηριστικά γνωρίσματα που τον κάνουν να διαφέρει από τα ζώα. Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό του είναι ότι δημιουργεί πολιτισμό. Μπορούμε να διακρίνουμε τρεις διαφορετικές αντιλήψεις για τον πολιτισμό: α) την ιδεατή, β) την περιγραφική και γ) την κοινωνική-ανθρωπολογική.

- Ένας πολιτισμός γίνεται καλύτερα κατανοητός με τους δικούς του όρους, "από μέσα". Τότε όμως γεννιέται το πρόβλημα της κατανόησης άλλων πολιτισμών και της σύγκρισης των πολιτισμών μεταξύ τους. Οι πολιτισμοί δεν είναι στατικοί, αλλά εξελίσσονται. Στη σύγχρονη εποχή οδηγούμαστε όλο και περισσότερο σε πολυπολιτισμικές κοινωνίες.

- Κοινωνίες και πολιτισμοί εξελίσσονται, αλλά δεν είναι βέβαιο αν προοδεύουν. Ο Διαφωτισμός πίστεψε πολύ στην ιδέα μιας διαρκούς προόδου της ανθρωπότητας. Σ' αυτό συνέτεινε και η ανάπτυξη της επιστήμης, της τεχνολογίας και της οικονομίας κατά τους τρεις τελευταίους αιώνες. Σήμερα όμως η πίστη στην "αγαθοποιό" επίδραση της επιστήμης και της τεχνολογίας έχει αμφισβητηθεί σημαντικά.

- Η σύγχρονη κοινωνία αντιμετωπίζει μια άνευ προηγουμένου οικολογική κρίση, με κίνδυνο ακόμα και τη μελλοντική επιβίωση των ανθρώπων πάνω στη Γη. Σε σχέση με αυτό το πρόβλημα δύο βασικές τάσεις έχουν διαμορφωθεί: η τάση της "ρηχής" και η τάση της "βαθιάς" οικολογίας. Το θεωρητικό ερώτημα που τίθεται είναι αν, πέρα από τα πρακτικά μέτρα αντιμετώπισης του προβλήματος, έχουμε ανάγκη από μια νέα φιλοσοφία και από νέες αξίες τόσο στις σχέσεις ανθρώπου-φύσης όσο και στις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων.

ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΕΤΑΡΤΗ: ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

1. Το πρόβλημα - "Ρηχή" και "βαθιά" οικολογία

Οικολογική κρίση >> Παραδείγματα:

- ✓ Η καταστροφή του όζοντος της ατμόσφαιρας
- ✓ Το φαινόμενο του θερμοκηπίου, που αυξάνει τη μέση θερμοκρασία της Γης λόγω της αύξησης της περιεκτικότητας του διοξειδίου του άνθρακα στην ατμόσφαιρα
- ✓ Η ρύπανση του περιβάλλοντος στον αέρα, στη θάλασσα και στη στεριά έχει άμεσες επιπτώσεις στον αέρα που αναπνέουμε, στο νερό που πίνουμε και στα αγροτικά προϊόντα που καταναλώνουμε.
- ✓ Η συνεχής εξαφάνιση φυτικών και ζωικών ειδών.
- ✓ η εξάντληση των φυσικών πόρων, όπως τα δάση, το πετρέλαιο και τα διάφορα ορυκτά, λόγω της υπερεκμετάλλευσής τους.

Συνειδητοποιώντας σήμερα το πρόβλημα, πρέπει να παραδεχτούμε ότι έχουμε άμεση ανάγκη από μια **πολιτική επιβίωσης** πάνω στον πλανήτη, ότι πρέπει δηλαδή να χαράξουμε μια πολιτική που να στοχεύει στο να κληροδοτήσουμε στις μεταγενέστερες γενιές έναν βιώσιμο πλανήτη.

? Διαφωνία υπάρχει στην έκταση του προβλήματος και στον τρόπο με τον οποίο θα επεξεργαστούμε μια νέα πολιτική σε σχέση με το περιβάλλον.

Ο Νορβηγός φιλόσοφος Νάες πρότεινε πρώτος μια διάκριση ανάμεσα στη “ρηχή” και στη “βαθιά” οικολογία.

Η “ρηχή” οικολογία

- μείωση της ρύπανσης
- συγκράτηση της αύξησης του πληθυσμού της Γης
- συντηρητική εκμετάλλευση των φυσικών πόρων προστασία των έμβιων ειδών, καθόσον όλα αυτά συνδέονται με την ανθρώπινη υγεία.

Θεωρεί δηλαδή ότι τα προβλήματα μπορούν να αντιμετωπιστούν με διορθωτικές κινήσεις μέσα στο πλαίσιο του υπάρχοντος μοντέλου ανάπτυξης.

Η “βαθιά” οικολογία

- ζητά επιπλέον μια νέα φιλοσοφία (μεταφυσική και ηθική) στις σχέσεις ανθρώπου- φύσης και μια, λίγο ως πολύ, ριζική αλλαγή του κοινωνικοοικονομικού μας συστήματος.
- Η λογική της είναι η εξής: η οικονομία μας είναι μια οικονομία διαρκούς ανάπτυξης. Είναι όμως αδύνατον να έχουμε απεριόριστη οικονομική ανάπτυξη, όταν ζούμε σε έναν περιορισμένο πλανήτη, με περιορισμένους φυσικούς πόρους.
- Επιπλέον, η οικονομική και η τεχνολογική μας ανάπτυξη γίνεται με έναν γραμμικό τρόπο, που έρχεται σε αντίθεση με την κυκλική λειτουργία της φύσης.

Δεν είναι λοιπόν δυνατόν μια οικονομία “δυτικού” τύπου να αντιμετωπίσει δραστικά το πρόβλημα του περιβάλλοντος.

ΤΑΣΕΙΣ της «βαθιάς» οικολογίας

I. Μια ακραία, αλλά αρκετά δημοφιλής (κυρίως στην Αμερική) τάση της

- απορρίπτει ως καταστροφικό όλο σχεδόν τον δυτικό ορθολογικό πολιτισμό και
- στρέφεται στον ανορθολογισμό, στον μυστικισμό, στις ανατολικές “θεοσοφικές” θεωρίες και, σε μερικές ακόμη πιο ακραίες περιπτώσεις, στον πρωτογονισμό.

Η **λογική** αυτής της οικολογικής τάσης είναι η εξής:

Ο σημερινός δυτικός βιομηχανικός πολιτισμός ευνοεί (ή και επιβάλλει) μια καταστροφική ανθρώπινη συμπεριφορά πάνω στη φύση.

Το πολιτισμικό αυτό μοντέλο στηρίζεται σε μια μεταφυσική και σε αξίες που θεωρούν τον άνθρωπο αφέντη, “ιδιοκτήτη” της φύσης, και τη φύση απλό μέσο για την εκπλήρωση των σκοπών του ανθρώπου>>

- ⇒ Η σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία δυτικού τύπου έχει αποδειχτεί καταστροφική για το φυσικό περιβάλλον.
- ⇒ Μια αρμονική συμβίωσή μας με τη φύση προϋποθέτει **αλλαγή της συμπεριφοράς μας απέναντί της, η οποία με τη σειρά της προϋποθέτει αλλαγή των αξιών μας.** Οι νέες αξίες και η νέα μεταφυσική, όσον αφορά τις σχέσεις ανθρώπου- φύσης, πρέπει να μην είναι **ανθρωποκεντρικές** και να **αναζητηθούν έξω από το πλαίσιο του σύγχρονου δυτικού πολιτισμού, κυρίως σε προβιομηχανικά και μη δυτικά πολιτισμικά πρότυπα.**

II. Ενδιαφέρουσα είναι και μια **φεμινιστική** τάση που διαμορφώθηκε μέσα στο ευρύτερο ρεύμα της “βαθιάς” οικολογίας.

Η **λογική** της τάσης αυτής είναι η εξής:

οι **αξίες** που χαρακτηρίζουν τη σύγχρονη κοινωνία, είναι από τη φύση τους **ανδροκρατικές ή πατριαρχικές**

επιθετικότητα,

βία,

ανταγωνισμός

τάση για κυριαρχία και επικράτηση τόσο απέναντι σε άλλους ανθρώπους όσο και απέναντι στη φύση.

κοινωνία με πληθώρα διάσπαρτων πυρηνικών όπλων

βία και πόλεμος, που μπορούν να οδηγήσουν σε γενική καταστροφή.

Παρομοίως, η επιθετική στάση μας απέναντι στη φύση μπορεί να οδηγήσει σε οικολογική καταστροφή.

? Μήπως λοιπόν, για να ξεπεράσουμε τη σημερινή κρίση, έχουμε ανάγκη από αλλαγή των παραπάνω “ανδροκρατικών” (ή “πατριαρχικών”) αξιών; Αν είναι έτσι, θα πρέπει να στραφούμε σε εκ διαμέτρου αντίθετες αξίες, που οι οικοφεμινίστριες ονομάζουν “**γυναικείες**”

ηπιότητα

συνεργασία,

ευαισθησία,

ισορροπία,

ανάπτυξη των εσωτερικών ανθρώπινων ιδιοτήτων,

φροντίδα,

αγάπη.

Έτσι, μέσα από το ίδιο αξιολογικό πρίσμα, βλέπουν τη λύση τόσο του προβλήματος των σχέσεων ανθρώπου-φύσης όσο και αυτού της ισότητας των φύλων.

2. Ανθρώπινες αξίες και περιβάλλον

Από τον Ντεκάρτ και μετά κυριάρχησε η αντίληψη ότι η φύση είναι ένα απλό μέσο για την εξυπηρέτηση του ανθρώπου. Έτσι, έχει διατυπωθεί η άποψη πως η σημαντικότερη πηγή του κακού είναι ότι η ηθική μας διαπνέεται από **ανθρωποκεντρισμό** και πως θα πρέπει να διαμορφώσουμε **μια νέα ηθική που θα επεκτείνεται στα ζώα και ίσως σε όλο τον πλανήτη**.

Παρότι η κλασική αντίληψη περί ηθικής είναι ότι αυτή αφορά μόνο τις σχέσεις μεταξύ ανθρώπων, καθώς στη φύση δεν υπάρχουν ηθικές αξίες, τα τελευταία χρόνια παρατηρούμε μια τάση για επέκταση της ηθικής πέρα από τις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων, ώστε αυτή να αγκαλιάσει και τις σχέσεις ανθρώπου-φύσης. Έτσι,

- ένα κίνημα για τα δικαιώματα των ζώων, που όλο και διευρύνεται παγκοσμίως, θεωρεί ότι η βαναυσότητα απέναντι στα ζώα είναι κάτι αφ' εαυτού κακό.
- Παρομοίως, η βαναυσότητα απέναντι στη φύση (ρύπανση μιας λίμνης, καταστροφή ενός τοπίου από σκουπίδια κτλ.) θεωρείται πολλές φορές βανδαλισμός, κάτι που, σύμφωνα με την κλασική αντίληψη, αφορά μόνο τα ανθρώπινα δημιουργήματα (συνήθως έργα τέχνης). Με τη νέα λοιπόν τάση οδηγούμαστε σε μια **ανθρωποποίηση της φύσης**.

Συμπερασματικά:

υπάρχουν δυναμικές τάσεις που προωθούν νέες αντιλήψεις περί ηθικής. Πάντως, ακόμα και χωρίς την επέκταση της ηθικής στη φύση, μπορούμε να έχουμε αλλαγή της συμπεριφοράς μας απέναντί της, μέσα από τη συνειδητοποίηση ότι η καταστροφή της φύσης είναι επιζήμια για τον άνθρωπο.

Έτσι, η προστασία της φύσης γίνεται χάριν του ανθρώπου, και τότε

το πρόβλημα μετατρέπεται πάλι σε ηθικό πρόβλημα σχέσεων μεταξύ ανθρώπων.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Πολλοί είναι οι άνθρωποι που αμφισβητούν την αξία της φιλοσοφίας, γιατί πιστεύουν ότι αυτή είναι **άσκοπη αναζήτηση** (ψάξιμο) σε προβλήματα που δεν έχουν απάντηση. Έτσι, συχνά συμβαίνει να κοροϊδεύουν και να ειρωνεύονται τους φιλοσόφους.

Επίσης συχνά συμβαίνει να θεωρούν τη φιλοσοφία **επικίνδυνη**, επειδή η φιλοσοφία καλεί τους ανθρώπους να έχουν **κριτική στάση**, δηλαδή να αμφιβάλλουν και να κρίνουν τις διάφορες ιδέες. Έτσι, πολλοί λένε ότι η φιλοσοφία κλονίζει τις βεβαιότητες που έχουν οι άνθρωποι, όπως την πίστη στη θρησκεία, στις παραδόσεις και στους πολιτικούς θεσμούς μιας κοινωνίας. Γι' αυτό, από τα αρχαία χρόνια μέχρι σήμερα έχουμε πολλά παραδείγματα όπου οι φιλόσοφοι κυνηγήθηκαν και τιμωρήθηκαν, με πρώτο παράδειγμα τον Σωκράτη. Ο Πλάτωνας έχει ένα μύθο, που λέει ότι οι άνθρωποι ζουν σε μια σπηλιά και βλέπουν σκιές, και νομίζουν ότι αυτές είναι η πραγματικότητα. Ο φιλόσοφος είναι ένας άνθρωπος που καταφέρνει να βγει από τη σπηλιά και να δει το φως του ήλιου. Όταν γυρίζει στη σπηλιά, προσπαθεί να διδάξει την αλήθεια σε αυτούς που είναι ακόμα μέσα στη σπηλιά, αλλά εκείνοι δεν τον πιστεύουν και προτιμούν να μείνουν στην άγνοιά τους, ενώ απειλούν να σκοτώσουν τον φιλόσοφο.

Από την άλλη πλευρά πολλοί λένε ότι η φιλοσοφία είναι χρήσιμη και απαραίτητη αν οι άνθρωποι θέλουν να έχουν κριτική στάση απέναντι στα πράγματα, να μην είναι **δογματικοί** και να μην έχουν **προκαταλήψεις**. Μπορεί τα μεγάλα φιλοσοφικά ερωτήματα να μην έχουν μία και μοναδική απάντηση, αλλά το σημαντικό είναι ότι οι άνθρωποι μαθαίνουν να ρωτάνε, να αμφιβάλλουν, να κρίνουν, να αιτιολογούν τις απόψεις τους. Έτσι μαθαίνουν καλύτερα τους ίδιους τους εαυτούς τους, αποκτούν **αυτογνωσία** (Ο Σωκράτης έλεγε «γνώρισε τον εαυτό σου»). Και παράλληλα γίνονται ενεργοί πολίτες, πράγμα που σημαίνει ότι η φιλοσοφία είναι κάτι που πάει μαζί με την **ελευθερία** και τη **δημοκρατία**. Άλλωστε, η φιλοσοφία γεννήθηκε στην αρχαία Ελλάδα την ίδια εποχή που γεννήθηκε και η δημοκρατία.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

Τι σχέση έχουν τα φιλοσοφικά ερωτήματα και οι θεωρίες με τη συγκεκριμένη κοινωνία και την εποχή στην οποία εμφανίζονται;

Μερικοί λένε ότι τα ερωτήματα της φιλοσοφίας δεν έχουν σχέση με το τι συμβαίνει σε μια κοινωνία, για παράδειγμα με την οικονομία της, τις επιστήμες, την τέχνη, τις ιδέες που έχουν οι άνθρωποι. Λένε δηλαδή ότι τα ερωτήματα αυτά δεν έχουν χρόνο και τόπο.

Μπορούμε ίσως να το πούμε αυτό για κάποια φιλοσοφικά ερωτήματα, όπως το πρόβλημα της ύπαρξης του Θεού.

Αλλά, από την άλλη πλευρά, οι διάφορες απαντήσεις που έχουν δοθεί σε αυτά τα ερωτήματα επηρεάζονται από την εποχή τους. Αλλιώς, για παράδειγμα, έβλεπε η φιλοσοφία αυτό το ζήτημα σε μια εποχή που δεν είχε ακόμη αναπτυχθεί η επιστήμη, και αλλιώς σε μια εποχή που έχει αναπτυχθεί.

Άλλοι πάλι λένε ότι το τι συμβαίνει σε μια κοινωνία επηρεάζει σε πολύ μεγάλο βαθμό τα ερωτήματα της φιλοσοφίας και τις απαντήσεις που δίνονται σε αυτά. Άλλωστε, η ίδια η φιλοσοφία, όπως έχουμε πει, γεννήθηκε σε μια εποχή και σε μια κοινωνία, στην αρχαία Ελλάδα κατά τον 6^ο αιώνα π.Χ., όπου τον ίδιο καιρό γεννιόταν και το πολίτευμα της δημοκρατίας, και οι άνθρωποι πίστευαν ότι μπορούν να απαντήσουν σε διάφορα ερωτήματα, όπως για παράδειγμα πώς γεννήθηκε ο κόσμος, μέσα από την κριτική των μύθων και τη λογική σκέψη.

Αν προσπαθήσουμε να δούμε ποια ήταν τα βασικά ερωτήματα της φιλοσοφίας σε κάθε ιστορική εποχή, θα δούμε ότι:

-Οι πρώτοι φιλόσοφοι, οι «προσωκρατικοί» (δηλαδή πριν από τον Σωκράτη) (6^{ος} αιώνας π.Χ.) ασχολήθηκαν με μεταφυσικά ή οντολογικά ερωτήματα: ποια είναι η πραγματικότητα, πώς γεννήθηκε ο κόσμος.

-Στην εποχή του Σωκράτη (5^{ος} αιώνας π.Χ.) ασχολήθηκαν πιο πολύ με την πρακτική φιλοσοφία και κυρίως με την ηθική: πώς πρέπει να ζει κανείς για να ζει μια καλή ζωή.

-Κατά τον Μεσαίωνα (11^{ος}–15^{ος} αιώνας μ.Χ.) ασχολούνται με θεολογικά ζητήματα, όπως για παράδειγμα ποια είναι η σχέση μεταξύ γνώσης και πίστης.

-Όταν ξεκινούν οι Νέοι Χρόνοι (17^{ος}–18^{ος} αιώνας μ.Χ.) το βασικό ερώτημα είναι το γνωσιολογικό: πώς αποκτούμε γνώση για τον κόσμο.

-Κατά τον 19^ο αιώνα ασχολούνται πολύ με τη φιλοσοφία της ιστορίας (τι είναι η ιστορία, αν ο άνθρωπος αλλάζει μέσα στην ιστορία, ποια είναι η σχέση μεταξύ της φιλοσοφίας και της κάθε συγκεκριμένης ιστορικής εποχής).

-Στον 20^ο αιώνα η φιλοσοφία ασχολείται πολύ με τη γλώσσα και με τη λογική.

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΟ-ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΚΟ

(Γνωσιολογικά ερωτήματα)

Πολλές φορές στην καθημερινή μας ζωή χρησιμοποιούμε τους όρους «αντικειμενικό» και «υποκειμενικό».

Λέμε π.χ. «έχω να αντιμετωπίσω αντικειμενικές δυσκολίες, αλλά εκτός από αυτές υπάρχουν και υποκειμενικά προβλήματα».

«Αντικειμενικός» είναι αυτός που έχει σχέση με το αντικείμενο, δηλαδή την πραγματικότητα, άρα είναι ανεξάρτητος από το υποκείμενο, δηλαδή τον άνθρωπο, ή τους ανθρώπους γενικώς, τη γνώση τους, τις ιδέες τους, τη θέλησή τους κλπ.

«Υποκειμενικός» είναι αυτός που έχει σχέση με τον άνθρωπο ή τους ανθρώπους.

Αντικειμενική δυσκολία, συνεπώς, σημαίνει μια δυσκολία η οποία υπάρχει από την πραγματικότητα, δεν ευθυνόμαστε εμείς γι' αυτήν.

Οι σημασίες αυτές των δύο λέξεων που συζητάμε βασίζονται στην ιδέα ότι υπάρχει το **υποκείμενο (ο άνθρωπος)** και απέναντί του είναι το **αντικείμενο (η πραγματικότητα)**.

Έτσι, μιλάμε επίσης για μια ιδέα, κρίση (άποψη), που μπορεί να είναι υποκειμενική. Αυτό σημαίνει ότι δεν εκφράζει την πραγματικότητα αλλά τις ιδέες ενός ανθρώπου, ή μιας μερίδας ανθρώπων.

Από την άλλη μεριά, μιλάμε για αντικειμενικό γεγονός, δηλαδή κάτι που υπάρχει ανεξάρτητα από τις δικές μας ιδέες. Λέμε ας πούμε: το ότι υπάρχει ανεργία είναι αντικειμενικό γεγονός. Το ότι για την ανεργία φταίει π.χ. ένα συγκεκριμένο κόμμα ή σύστημα είναι μια υποκειμενική κρίση.

Λέμε επίσης και υποκειμενικός ή αντικειμενικός παρατηρητής, κριτής, εξεταστής κλπ. Ο υποκειμενικός είναι αυτός που επηρεάζεται από τη δική του κρίση και μόνο, ή που είναι και προκατειλημμένος, ενώ ο αντικειμενικός είναι αυτός που προσπαθεί να βγει από τις δικές του κρίσεις για τα πράγματα, ή και από τις προσκαταλήψεις του, και να δει την πραγματικότητα όπως είναι. Γι' αυτό και λέμε ότι ένας καθηγητής όταν βαθμολογεί, ή ένας δικαστής όταν δικάζει, πρέπει να είναι αντικειμενικός. Με άλλα λόγια, πρέπει να είναι **αμερόληπτος**, να μην παίρνει μόνο ένα μέρος υπόψη του, να μην επηρεάζεται από τις ιδέες που έχει στο κεφάλι του, αλλά να προσπαθεί να δει όλες τις πλευρές της πραγματικότητας.

Αλλά, **το φιλοσοφικό ερώτημα** είναι: πώς βρίσκουμε το αντικειμενικό; Πώς μπορούμε να βρούμε από τις ιδέες που έχουμε από το κεφάλι μας, για να δούμε το αντικείμενο, την πραγματικότητα, αφού πάντα όταν προσπαθούμε να καταλάβουμε την πραγματικότητα έχουμε ως μέσο κάποιες ιδέες; Τι μας λέει ότι κάποιες ιδέες, κάποια κατανόηση είναι αντικειμενική, κοντά στην πραγματικότητα, ενώ κάποιες άλλες ιδέες είναι υποκειμενικές, είναι δικές μας μόνο γνώμες, και δεν εκφράζουν ακριβώς την πραγματικότητα;

Σε τελική ανάλυση, αυτό είναι το **γνωσιολογικό ερώτημα**: τι κριτήριο έχουμε για να ξεχωρίσουμε την απλή **γνώμη** από τη **γνώση**, δηλαδή από ιδέες που αποτελούν αλήθειες, ή, με άλλα λόγια, έχουν αντικειμενικότητα;

Από τον τρόπο που χρησιμοποιούμε τις λέξεις στην καθημερινή μας ζωή, φαίνεται συχνά ότι έχουμε ένα κριτήριο **ποσότητας**, δηλαδή αν μια ιδέα τη δέχονται όλοι ή οι πολλοί, λέμε ότι είναι αντικειμενική αλήθεια, αλλά όταν μια ιδέα τη δέχεται μόνο ένας ή λίγοι, τότε λέμε ότι είναι «υποκειμενική».

Αλλά η ιστορία των ιδεών δείχνει ότι αυτό το κριτήριο δεν είναι σίγουρο. Ας σκεφτούμε για παράδειγμα ότι για αιώνες οι άνθρωποι πίστευαν ότι η γη είναι το κέντρο του σύμπαντος.

Μερικοί φιλόσοφοι λένε ότι δεν μπορούμε να έχουμε κανένα κριτήριο, δεν μπορούμε να βρούμε ένα σίγουρο τρόπο για να ξεχωρίζουμε την υποκειμενική ιδέα από την αντικειμενική, δηλαδή από μια ιδέα που μπορούμε να την χαρακτηρίσουμε αλλιώς «γνώση» ή «αλήθεια». Αυτοί οι φιλόσοφοι λέγονται **σχετικιστές**. Λένε περίπου: όλα είναι σχετικά, δεν υπάρχει αντικειμενική αλήθεια, αυτό που ονομάζουμε «γνώση» δεν είναι παρά μια γνώμη, μια υποκειμενική ιδέα.

Ένα πρόβλημα όμως που έχει μια τέτοια θεωρία είναι ότι αντιφάσκει με τον ίδιο τον εαυτό της. Θέλει να την πάρουμε ως αληθινή, ή αντικειμενική, αλλά λέει ότι δεν υπάρχει τρόπος να βρούμε την αλήθεια, δεν υπάρχει τρόπος να βρούμε το αντικειμενικό, ούτε να ξεχωρίσουμε το αντικειμενικό από το υποκειμενικό.

Η ΓΛΩΣΣΑ ΕΙΝΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΜΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΩΣ ΟΝΤΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ

Ο Αριστοτέλης είπε ότι ο άνθρωπος δεν είναι ούτε θηρίο ούτε Θεός, είναι ανάμεσά τους, γι' αυτό και ο άνθρωπος είναι κοινωνικό ον:

Το ότι ο άνθρωπος είναι κοινωνικό ον σημαίνει με άλλα λόγια ότι ο άνθρωπος, ο καθένας από εμάς, είναι δημιούργημα (=προϊόν) της κοινωνίας.

Αυτό με τη σειρά του σημαίνει ότι ο άνθρωπος, για να είναι άνθρωπος, επικοινωνεί με άλλους ανθρώπους □ μάλιστα, διαμορφώνεται μέσα από αυτήν την επικοινωνία. Αυτό, αν το καλοσκεφτούμε, σημαίνει ότι δεν φτιάχνεται πρώτα ο εαυτός μας και μετά γνωρίζουμε τους άλλους, αλλά ότι φτιάχνουμε τον εαυτό μας μέσα από τη γνωριμία με άλλους ανθρώπους και μέσα από τη γνώση των άλλων ανθρώπων.

Αλλά κοινωνία δεν είναι μόνο όλοι οι άλλοι άνθρωποι που ζουν πλάι μας, ή και που έζησαν πριν από εμάς. Είναι επίσης η παράδοση, τα έθιμα, οι ιδέες, οι γνώσεις, τα υλικά δημιουργήματα, αλλά και οι θεσμοί (π.χ. κράτος, ο θεσμός του σχολείου κλπ). Αυτό δηλαδή που λέμε «κοινωνία» δεν είναι μόνο ένα σύνολο συγκεκριμένων ατόμων, αλλά και «πράγματα» πολύ πιο αφηρημένα.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι αυτό που φέρνει σε εμάς την κοινωνία όλη, ακόμη και όταν είμαστε μόνοι μας, είναι η γλώσσα. Η γλώσσα δεν είναι μόνο το όργανο που έχουμε για να επικοινωνούμε □ ακόμα και όταν δεν επικοινωνούμε με κάποιον συγκεκριμένο άνθρωπο, το ότι ξέρουμε να μιλάμε μια γλώσσα, σημαίνει ότι ξέρουμε, ότι έχουμε μέσα μας, κάτι που είναι δημιούργημα και εκπρόσωπος της κοινωνίας, κάτι που «κουβαλάει» σε εμάς την «κοινωνία». Από αυτή την άποψη, μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι ο άνθρωπος είναι και δημιουργός της γλώσσας αλλά και δημιούργημά της.

Η ΓΛΩΣΣΑ ΕΙΝΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΜΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΩΣ ΟΝΤΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ (2)

Ο Βιτγκενστάιν είναι ένας από τους φιλοσόφους που τόνισαν τον κοινωνικό χαρακτήρα της γλώσσας. Αυτός είπε μάλιστα ότι δεν είναι δυνατό να υπάρξει «ιδιωτική γλώσσα», μια γλώσσα δηλαδή που έχει φτιάξει και που μιλάει ένας άνθρωπος μόνος του. Όταν χρησιμοποιούμε τη γλώσσα, λέει αυτός ο φιλόσοφος, τηρούμε (ακολουθούμε) κάποιους κανόνες, και δεν γίνεται ένας άνθρωπος μόνος του να φτιάχνει και να ακολουθεί κανόνες. Πού θα ξέρει, χωρίς τον έλεγχο των άλλων ανθρώπων, αν τήρησε σωστά τον κανόνα;

Ένα ακόμα στοιχείο που έρχεται από την εμπειρία, και που δείχνει ότι μαθαίνουμε τη γλώσσα μέσα από την κοινωνική μας επαφή, είναι ότι ορισμένα άτομα που μεγάλωσαν έξω από ανθρώπινες κοινωνίες, όπως παιδιά που εγκαταλείφθηκαν σε δάση και επιβίωσαν κοντά σε άγρια ζώα, δεν μπόρεσαν αργότερα να μάθουν να χρησιμοποιούν την ανθρώπινη γλώσσα. Με βάση όλα τα προηγούμενα, αυτό σημαίνει επίσης ότι δεν έγιναν ποτέ **αληθινοί άνθρωποι**.

Επομένως, το ερώτημα: **πότε εμφανίστηκε για πρώτη φορά η ανθρώπινη γλώσσα** είναι αφελές □ μπορεί να πάρει μόνο την απάντηση: η γλώσσα εμφανίστηκε τη «στιγμή» που το ον με τα βιολογικά γνωρίσματα του ανθρώπου έγινε αληθινός άνθρωπος. Χωρίς αμφιβολία, αυτή η «στιγμή» δεν υπήρξε ποτέ □ ο «εξανθρωπισμός» του ανθρώπου δεν έγινε βεβαίως από τη μια στιγμή στην άλλη, αλλά εδώ μιλάμε για μια αργή εξελικτική διαδικασία.

ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ

Όπως ξέρουμε, διαφορετικές κοινωνίες, ή διαφορετικά εθνικά σύνολα μιλούν διαφορετικές γλώσσες. Όμως ξέρουμε επίσης ότι η κάθε κοινωνία χωρίζεται σε διάφορες ομάδες (ανάλογα π.χ. με το επάγγελμα, την κοινωνική τάξη, την ηλικία κλπ). Άρα μέσα σε κάθε εθνική γλώσσα μπορούμε να ξεχωρίσουμε διάφορες διαλέκτους ή ιδιώματα.

Επίσης, η κάθε εθνική γλώσσα μας λέει πολλά για τα χαρακτηριστικά μιας ορισμένης κοινωνίας, για τις συνθήκες ζωής των ανθρώπων, ή και για τις ιδέες τους π.χ. οι Εσκιμώοι έχουν πολλές λέξεις για την περιγραφή του χιονιού, ή στα αγγλικά έχουμε την ίδια λέξη (interest) να σημαίνει και το «συμφέρον» και το «ενδιαφέρον».

ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΓΛΩΣΣΑΣ ΚΑΙ ΣΚΕΨΗΣ

Τη φιλοσοφία την έχει απασχολήσει πολύ το ερώτημα αυτής της σχέσης.

Μερικοί υποστηρίζουν ότι γλώσσα και σκέψη ταυτίζονται, είναι δηλαδή ακριβώς το ίδιο πράγμα, αλλά απλώς του δίνουμε διαφορετικές ονομασίες.

Άλλοι υποστηρίζουν, αντιθέτως, ότι είναι δύο διαφορετικά πράγματα, διαφορετικές διαδικασίες, και ότι προηγείται η σκέψη, ενώ η γλώσσα έρχεται μετά να την «ντύσει» σαν ένα ρούχο. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, η γλώσσα είναι κάτι εξωτερικό ως προς τη σκέψη, ίσως και κατώτερο από τη σκέψη, κάτι που έρχεται απλώς να την συμπληρώσει, για να μπορέσει αυτή να γίνει φανερή στους άλλους.

Μια άλλη άποψη λέει ότι μπορεί η σκέψη και η γλώσσα να μην ταυτίζονται, αλλά οπωσδήποτε δεν μπορούμε και να τις διαχωρίσουμε τη μια από την άλλη (κάποιος είπε ότι μπορούμε να παρομοιάσουμε τη σχέση τους με τη σχέση που έχουν οι δύο σελίδες σε ένα φύλλο χαρτιού). Αυτό σημαίνει ότι διαμορφώνονται μαζί και ότι επηρεάζει η μια την άλλη. Αν είναι έτσι, τότε ο άνθρωπος δεν **μιλάει** μόνο με τη γλώσσα, αλλά επίσης **σκέπτεται με τη γλώσσα** (π.χ. ο Εσκιμώος δεν έχει μόνο διαφορετικούς τρόπους για να «ονομάσει» το χιόνι, αλλά αυτοί οι τρόποι σημαίνουν ότι καταλαβαίνει, σκέπτεται για το χιόνι με κάπως διαφορετικό τρόπο απ'ό,τι εμείς)

Ερώτηση: στα αρχαία ελληνικά «λόγος» σημαίνει και σκέψη και γλώσσα. Τι μπορούμε να καταλάβουμε από αυτό;

ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΛΟΓΟΣ

Η έννοια «λόγος» έχει πολλές σημασίες. Μία από αυτές τη φέρνει πολύ κοντά στην έννοια «γλώσσα» ή «ομιλία».

Υπάρχει πάντως και μια σημασία της έννοιας «λόγος» πιο στενή, με βάση την οποία δεν είναι «λόγος» ο,τιδήποτε λέμε ή γράφουμε. Για να αποτελεί αυτό «λόγο», θα πρέπει να έχει κάποιο ολοκληρωμένο νόημα, να είναι δομημένο ή συγκροτημένο, να υπακούει δηλαδή σε κάποιους κανόνες, να είναι «λογικό», όπως λέμε. Άρα, η έννοια «λόγος» είναι κάτι που αναφέρεται επίσης στον **κανόνα**, στη **δομή** (ας σκεφτούμε και τη χρήση της έννοιας «λόγος» ως συνωνύμου της «αιτίας»).

Οι **Αρχαίοι Έλληνες** είναι ο πρώτοι που είδαν τη στενή σχέση σκέψης και γλώσσας μέσα από την έννοια «λόγος», η οποία σε αυτούς συνενώνει και τα δύο. Επιπλέον, πρώτοι αυτοί τοποθέτησαν τον λόγο στο κέντρο της πολιτιστικής ζωής τους –άλλωστε, η γέννηση της φιλοσοφίας, που αποτελεί επίτευγμα του ελληνικού πολιτισμού, λέμε ότι είναι πέρασμα από τον «μύθο» στον «λόγο». Η επιστήμη, η φιλοσοφία, η δημοκρατία κλπ. γεννήθηκαν στην Ελλάδα χάρη στον λόγο, δηλαδή χάρη στην προσπάθεια των Ελλήνων να αντιμετωπίσουν με λογικό τρόπο τα μεγάλα πανανθρώπινα προβλήματα και ταυτόχρονα, με τη γλώσσα, να εξωτερικεύσουν και να αντιπαραθέσουν ελεύθερα τις απόψεις τους, ώστε να φωτιστεί η αλήθεια πολύπλευρα.

Στην αρχαία ελληνική σκέψη, η έννοια του λόγου έχει λοιπόν και τη σημασία που είπαμε πιο πάνω, δηλαδή είναι κάτι συνώνυμο της **τάξης, της οργάνωσης, του κανόνα, της κανονικότητας**. Μάλιστα, υπάρχει σε αυτούς και η σκέψη ότι αυτή η τάξη και οργάνωση υπάρχει στο ίδιο το σύμπαν, ρυθμίζει τη λειτουργία του κόσμου. Ο Ηράκλειτος, για παράδειγμα, ένας μεγάλος φιλόσοφος πριν από τον Σωκράτη, έλεγε πως ο λόγος είναι η αρχή που κυβερνάει και τον κόσμο αλλά και την ανθρώπινη σκέψη. Έτσι, το χριστιανικό ευαγγέλιο που λέει «εν αρχή ην ο λόγος» («αυτό που υπήρχε στην αρχή ήταν ο λόγος»), εννοώντας με τη λέξη «λόγο» τον «Θεό», έχει την μακρινή καταγωγή του σε μια θεωρία όπως αυτή του Ηρακλείτου.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΑ ΕΜΠΟΔΙΑ (1)

Ο μαγικός τρόπος σκέψης

Ο μαγικός τρόπος σκέψης, κάτι που επιβιώνει και σήμερα (όχι μόνο γιατί οι άνθρωποι ακόμη μπορεί να πιστεύουν σε μάγους, αλλά μπορούμε να δούμε στοιχεία του ακόμη και σε όνειρα κλπ), κυριαρχούσε στο πολύ μακρινό παρελθόν της ανθρωπότητας.

Ιστορικά, η μαγεία υπήρξε η **πρώτη προσπάθεια του ανθρώπου να επηρεάσει τα φυσικά φαινόμενα** προς όφελός του. Ο πρωτόγονος άνθρωπος αγνοεί τους φυσικούς νόμους και δέχεται την ύπαρξη δυνάμεων που είναι κρυφές σε αυτόν που δεν έχει ακόμη μνηθεί (=δεν έχει μάθει κάποια μυστικά). Επιπλέον, θεωρεί ότι τα φαινόμενα μπορούν να εξηγηθούν με βάση την **αρχή της ομοιότητας**.

Έτσι, έχουμε πρακτικές όπως το να τρυπά κανείς ανθρώπινα ομοιώματα για να σκοτώσει από μακριά τους εχθρούς του. Μια τέτοια πρακτική βασίζεται στην κεντρική για τον μαγικό τρόπο σκέψης ιδέα ότι **εάν κατέχω το ομοίωμα ή το σύμβολο ενός πράγματος, έχω και το ίδιο το πράγμα**.

Υπάρχει μάλιστα η θεωρία ότι η μαγεία αποτελεί μια πηγή της ζωγραφικής. Οι βραχογραφίες και οι σπηλαιογραφίες, όπου απεικονίζονται ζώα και σκηνές κυνηγιού, είχαν πάνω απ' όλα για τον πρωτόγονο άνθρωπο μια πρακτική χρησιμότητα.

Ο ανθρωπομορφισμός

Αυτό το επιστημολογικό εμπόδιο έχει κοινά στοιχεία με τον μαγικό τρόπο σκέψης. Οι πρωτόγονες ερμηνείες των φαινομένων είναι πολύ έντονα ανθρωπομορφικές, γιατί ο άνθρωπος αυθόρμητα προβάλλει τον δικό του ψυχικό κόσμο στη φύση.

Με τον όρο «ανθρωπομορφισμός» εννοούμε την τάση του ανθρώπου να **ανακαλύπτει σε φυσικά στοιχεία ή φαινόμενα ιδιότητες που υπάρχουν μόνο στον ίδιο**. Συγγενής με αυτό είναι και η τάση του να **βλέπει παντού πνεύματα (ανιμισμός)**.

Βλ. παραδείγματα από το βιβλίο, σελ. 140

ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΑ ΕΜΠΟΔΙΑ (2)

Η αναζήτηση τελικών αιτίων

Η επιστήμη είναι μια δραστηριότητα που δεν περιγράφει μόνο τα φαινόμενα, αλλά επίσης αναζητά τα αίτιά τους, προσπαθεί δηλαδή να απαντήσει στο **γιατί** συμβαίνει κάτι. Αυτό σημαίνει ότι **εξηγεί** το φαινόμενο, και επίσης προσπαθεί να κάνει και **πρόβλεψη**, να πει δηλαδή αν μπορεί αυτό να συμβεί στο μέλλον και κάτω από ποιες συνθήκες.

Όταν λέμε όμως «αίτιο», μπορεί να εννοούμε διαφορετικά πράγματα. Αναρωτιόμαστε, για παράδειγμα, γιατί πετάνε τα πουλιά. Δουλειά της επιστήμης είναι να ψάξει να βρει ποιοι λόγοι επιτρέπουν στα πουλιά να πετάνε. Λέει, για παράδειγμα, ότι οι λόγοι αυτοί είναι ότι τα φτερά τους έχουν αυτό το σχήμα, και επίσης έχουν μικρό βάρος κλπ. Αν, όμως, πούμε ότι τα πουλιά έχουν τα φτερά τους **για να** πετάνε, **με σκοπό** να πετάνε, τότε **αντιστρέφουμε** τα πράγματα. Κάνουμε το αποτέλεσμα (το πέταγμα) αίτια και την αιτία (τα φτερά) την κάνουμε αποτέλεσμα. Είναι σαν να λέμε: τα πουλιά έχουν φτερά επειδή πετάνε, και όχι: τα πουλιά πετάνε επειδή έχουν φτερά. Σε αυτή την περίπτωση ψάχνουμε για αυτό που ονομάζεται «**τελικά αίτια**», ψάχνουμε δηλαδή στη φύση σκοπούς.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι έχουμε και εδώ μια περίπτωση **ανθρωπομορφισμού**, αφού η ανθρώπινη συμπεριφορά εξηγείται με βάση σκοπούς. Επειδή στις πράξεις των ανθρώπων μπορούμε να βρούμε σκοπούς, προβάλλουμε αυτή την κατάσταση και στη φύση.

Αυτός ο τρόπος σκέψης είναι χαρακτηριστικός της **θεολογικής αντίληψης** για τη φύση, αφού οι σκοποί είναι κάτι που προφανώς το έχει βάλει μέσα της μια ανώτερη βούληση.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΑ ΕΜΠΟΔΙΑ (3)

Οι αδυναμίες της γλώσσας

Η γλώσσα, που, όπως έχουμε πει, σχετίζεται πολύ στενά με τη σκέψη, θεωρείται και αυτή ένα ακόμα επιστημολογικό εμπόδιο.

Καταρχάς, ευνοεί τον ανθρωπομορφισμό, όπως όταν λέμε π.χ. «η φύση τιμωρεί».

Επιπλέον, προκαλεί συχνά συγχύσεις και παρεξηγήσεις. Συχνά οι ίδιες λέξεις

-αποκτούν μια ειδική σημασία ανάλογα με τα συμφραζόμενα, δηλαδή το πλαίσιο, μέσα στο οποίο βρίσκονται.

-έχουν ταυτόχρονα μεταφορική και κυριολεκτική σημασία π.χ. σθένος, αντίσταση, τιμή, αξία κλπ.

-χρησιμοποιούνται από άτομα ή ομάδες που δεν έχουν ίδια θεωρητική άποψη και ίδιο στόχο, με αποτέλεσμα να μην μπορούν ή να μην θέλουν να τους δώσουν ένα γενικά αποδεκτό εννοιολογικό περιεχόμενο. Συχνά μάλιστα μιλάμε και για σκόπιμη παραποίηση του νοήματος των λέξεων.

Τέλος, συχνά η γλώσσα δεν μπορεί να εκφράσει τα δεδομένα της σύγχρονης επιστήμης. Η νεότερη φυσική, όπου κυριαρχούν ασύλληπτα μεγάλες ταχύτητες και ασύλληπτα μικρές μάζες, δεν μπορεί να εκφραστεί εύκολα με την καθημερινή μας γλώσσα.

Η ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΣΚΕΨΗ ΩΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΩΡΙΜΑΝΣΗ

Έχουμε πει ότι η επιστήμη δεν υπήρχε πάντα. Τον αιώνα που ήταν μεγάλη η πίστη στη δύναμη της επιστήμης, **τον 19^ο αιώνα, ο θετικιστής** φιλόσοφος, και πατέρας της κοινωνιολογίας, ο **Κοντ**, υποστήριξε την ιδέα ότι το ανθρώπινο πνεύμα έχει περάσει από **τρία στάδια** στην ιστορική του πορεία:

-το θεολογικό (οι άνθρωποι πιστεύουν σε θεούς και σε μύθους π.χ. ότι τη βροχή τη φέρνει ο Δίας, όταν ρίχνει τους κεραυνούς)

-το μεταφυσικό, που ισοδυναμεί με την κυριαρχία της φιλοσοφίας

-το επιστημονικό.

Πολλοί λένε ότι αυτή είναι μια σχηματική αντίληψη, και ότι δεν μπορεί να μιλήσει κανείς για «καθαρά» τέτοια στάδια, και προσθέτουν ότι σε κάθε εποχή μπορούμε να μιλήσουμε απλώς για επικρατούσες τάσεις (σήμερα, για παράδειγμα, δεν υπάρχει απλώς και μόνο η επιστήμη).

Επιπλέον, πολλοί **αμφισβητούν** και την απόλυτη πεποίθηση του Κοντ ότι αυτά τα στάδια αποτελούν **μια προοδευτική πορεία**, δηλαδή ότι το τελευταίο είναι ανώτερο από τα άλλα. Μάλιστα, πολλοί αμφισβητούν γενικότερα την ιδέα της προόδου, την ιδέα ότι ο πολιτισμός προχωράει όλο και καλύτερα.

Πολλοί, ωστόσο, λένε ότι ακόμα και αν έχουμε επιφυλάξεις για τη γενικότερη ιδέα της προόδου, τουλάχιστον μπορούμε να δεχτούμε την ιδέα της **σταδιακής πνευματικής ωρίμανσης**, δηλαδή την ιδέα ότι σταδιακά σκεπτόμαστε πιο σωστά σε ορισμένα θέματα. Ωστόσο, μας τονίζουν ότι αυτό δεν είναι κάτι που κατακτήσαμε μια για πάντα, αλλά κάτι για το οποίο συνεχώς πρέπει να προσπαθούμε, ένα ιδεώδες. Άρα, η πνευματική ωρίμανση είναι **διαρκής αγώνας**, ατέλειωτη πορεία.

Κατά τη διάρκειά της ο άνθρωπος θα πρέπει να παλεύει με ορισμένα **«επιστημολογικά εμπόδια»**, δηλαδή εμπόδια που μπαίνουν στον δρόμο της επιστήμης. Αυτά είναι προλήψεις, νοοτροπίες, μορφές σκέψης ή και αντικειμενικές αδυναμίες, που δεν είναι δυνατό να ξεφορτωθούμε μια για πάντα, γιατί ριζώνουν βαθιά στο μυαλό ή και γενικότερα στην ψυχή του ανθρώπου.

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ

Με τον όρο «αισθητική» εννοούμε εκείνο τον κλάδο της φιλοσοφίας που προσπαθεί να απαντήσει στο ερώτημα «τι είναι το ωραίο ή το όμορφο», «τι είναι αυτό που κάνει τα πράγματα ωραία». Με άλλα λόγια, το ερώτημα είναι: ποια είναι τα χαρακτηριστικά της αισθητικής εμπειρίας και από πού προέρχεται η αισθητική αξία. Αν λοιπόν στη γνωσιολογία κεντρική είναι η έννοια του **αληθινού** και στην **ηθική** η έννοια του **καλού**, στην **αισθητική** κεντρική είναι η έννοια του **ωραίου**.

Συνθήως, όταν μιλάμε για αισθητική, πάει το μυαλό μας στην **τέχνη** (όπως όταν μιλάμε για επιστήμη, πάει το μυαλό μας στην αλήθεια). Ένα πρώτο ερώτημα, όμως, είναι γιατί πρέπει να συνδέουμε την αισθητική ειδικά με την τέχνη και όχι με τη φύση.

Όταν μιλάμε για τέχνη πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι στην **αρχαιότητα** ο όρος σήμαινε την απλή κατασκευή, τη δημιουργία κάποιου νεου αντικειμένου, η οποία απαιτούσε κάποια ικανότητα ή δεξιότητα. **Δεν γινόταν δηλαδή τότε διάκριση ανάμεσα στη δραστηριότητα ενός τεχνίτη**, που φτιάχνει αντικείμενα χρήσιμα για την καθημερινή ζωή, και στη δραστηριότητα ενός **καλλιτέχνη**, που ενδιαφέρεται κυρίως για την αισθητική ποιότητα των δημιουργημάτων του –κι ας υπήρχαν και τότε ζωγράφοι, ποιητές κλπ., που σκοπό τους είχαν κυρίως να προκαλέσουν την αισθητική απόλαυση. Η διάκριση αυτή δημιουργήθηκε συνειδητά μόνο τα νεότερα χρόνια, οπότε αναπτύχθηκε η έννοια των **«καλών τεχνών»**. Έτσι, οι καλλιτέχνες άρχισαν να τονίζουν τον αυτόνομο χαρακτήρα της δημιουργίας τους, που διαχωρίστηκε από στόχους με άμεση πρακτική αξία (στους στόχους αυτούς πρέπει επίσης να συμπεριληφθεί και η θρησκεία, με την οποία πάντα θεωρούνταν δεμένη η τέχνη) .

Ένα άλλο ερώτημα είναι εάν η αισθητική είναι καθαρά θέμα «γούστου», όπως λέμε, δηλαδή κάτι **υποκειμενικό**. Σε σύγκριση με τον τομέα της ηθικής, όπου οπωσδήποτε έχει πολλά προβλήματα το να υιοθετεί κανείς σχετικιστικές απόψεις, στην αισθητική είναι πιο εύκολο να δεχτούμε ότι οι κρίσεις για το τι είναι ωραίο ή αισθητικά αξιόλογο διαφέρουν ριζικά απο εποχή σε εποχή, από κοινωνία σε κοινωνία, αλλά και από άνθρωπο σε άνθρωπο. Ωστόσο, αρκετοί φιλόσοφοι και ιστορικοί της τέχνης έχουν προσπαθήσει να βρουν κριτήρια της αισθητικής που έχουν **οικουμενικό και διαχρονικό χαρακτήρα**.

Ποιος φοβάται τη φιλοσοφία; Οι Peter Hallward και Peter Osborne αποβάλλονται από το πανεπιστήμιό τους

Οι καθηγητές Peter Osborne και Peter Hallward, πολιτικοί θεωρητικοί, μεταφραστές, και στοχαστές με πλούσιο έργο επάνω στους Walter Benjamin, Gilles Deleuze, Alain Badiou και άλλους, αποβλήθηκαν από το παν/μιο Middlesex με κατηγορία τη συμμετοχή στις καταλήψεις που γίνονται εξαιτίας της απόφασης του management του Middlesex να κλείσει το Τμήμα Φιλοσοφίας. Τους έχει απαγορευτεί η είσοδος στον χώρο του παν/μιου και η οποιαδήποτε επαφή με φοιτητές χωρίς την άδεια του Κοσμήτορα του παν/μιου.

Το ρεπορτάζ εδώ: <http://savemdxphil.com/2010/05/21/philosophy-students-and-staff-suspended/>

Οι πρώτες επιστολές διαμαρτυρίας από τους φιλοσόφους και πολιτικούς θεωρητικούς John Protevi και Etienne Balibar:

Sirs,
As a scholar and professor who spent a life in the academia, inheriting and transmitting certain traditions of intellectual independence and professional dignity, I must say that I am appalled and ashamed when I learn that the administration of Middlesex University has suspended students and professors because of their protesting the closure of the philosophy department – a decision which, incidentally, was broadly criticized nationally and internationally as absurd and self-destructive on the side of this University. There is no doubt in my eyes that you would act responsibly and honourably in stopping this nonsensical new escalation.
Sincerely,

Etienne Balibar
Professeur émérite, Université de Paris-Nanterre
Distinguished Professor of Humanities, University of California, Irvine

Dear Members of the Board:

The suspension of Professors Osborne and Hallward is shameful! How could you allow the university administration under your supervision to behave this way?

Academic freedom will be defended. This is a gross miscalculation on the part of an out-of-control, panicking, administration. The previous international condemnation of your school will only increase.

Your administrators are at risk of permanently besmirching the reputation of your university. Do you really think that any self-respecting academic in any field will have anything to do with a university utilizing such thuggish tactics? An organized boycott is a real possibility at this point. Do you really want to go down that road?

You must rein in these administrators before they do permanent damage to your school.

John Protevi

Περισσότερα updates για τη μάχη για τη φιλοσοφία στο Middlesex στο: <http://infinithought.cinestatic.com/>

Το συνέδριο Who's Afraid of Philosophy? (Alberto Toscano, Nina Power, Peter Osborne, Alex Callinicos, κα)εδώ: <http://www.ica.org.uk/24781/Talks/Whos-Afraid-of-Philosophy.html>

Το μήνυμα της Nina Power στο twitter:

"Hallward and Osborne were issued with letters announcing their suspension from the University with immediate effect, pending investigation into their involvement in the recent campus occupations. The suspension notice blocks

them from entering University premises or contacting in any way University students and employees without the permission of Dean Ed Esche (e.esche@mdx.ac.uk) or a member of the University's Executive. It's hard not to feel that this is a test-case in good and evil, or right and wrong (even if Nietzsche, secularism and the critique of norms might make us hesitate to use that kind of language). There is NOTHING that management at Middlesex have done to make themselves even remotely look like anything other than cowardly, legalistic, deceitful, hypocritical, mercenary, vicious scum. We need to work out the next step in their punishment, and win."

UPDATE: Η επιστολή του Alberto Toscano:

Dear members of the Middlesex University board of governors,

the decision taken today to suspend students and staff at Middlesex for their legitimate and courageous attempt to reverse the disastrous and narrow-minded closure of the philosophy department is an act of unmitigated cowardice, bullying and stupidity. Confronted by an inspiring and international campaign of support, which has tried to remind them of the intellectual mission of their university, the Middlesex management have opted to stop up their ears and intensify their campaign of academic vandalism.

I can only hope that, mindful of your responsibilities to the university and to education, you will exercise your judgement and put immediate pressure on those members of the board who have taken this myopic and repugnant decision, before your university is grey-listed for persecuting the very lecturers and students that are standing up for the values of education and critical thought. Colleagues in other universities, who have already voiced their unequivocal support for the cause of Middlesex philosophy, will not let these actions pass unnoticed. They will draw the inevitable consequences from your actions, and break all contacts with an establishment which, if it remains on this path, will lose its right to call itself a university.

Yours sincerely,

Dr. Alberto Toscano
Senior Lecturer
Department of Sociology
Goldsmiths, University of London

Σάββατο, 22 Μαΐου 2010

http://radicaldesire.blogspot.gr/2010/05/blog-post_22.html

[514a] Μετὰ ταῦτα δὴ, εἴ ποιν, ἀπέεικον τοιοῦτῳ πάθει τὴν ἡμετέραν φύσιν παιδείας τε πέρι καὶ ἀπαιδευσίας. ἰδὲ γὰρ ἀνθρώπους οἷον ἐν καταγείῳ οἱ κήσει σπηλαιώδει, ἀναπεπταμένην πρὸς τὸ φῶς τὴν εἴσοδον ἐχούσῃ μακρὰν παρὰ πᾶν τὸ σπήλαιον, ἐν ταύτῃ ἐκ παίδων ὄντας ἐν δεσμοῖς καὶ τὰ σκέλη καὶ τοὺς αὐχένους, [514b] ὥστε μένειν τε αὐτοὺς εἰς τε τὸ πρόσθεν μόνον ὁρᾶν, κύκλω δὲ τὰς κεφαλὰς ὑπὸ τοῦ δεσμοῦ ἀδυνάτους περιάγειν, φῶς δὲ αὐτοῖς πυρὸς ἄνωθεν καὶ πόρρωθεν καόμενον ὄπισθεν αὐτῶν, μεταξὺ δὲ τοῦ πυρὸς καὶ τῶν δεσμοτῶν ἐπάνω ὄδον, παρ' ἧν ἰδὲ τειχίον παρῳκοδομημένον, ὡς περ τοῖς θαυματοποιῖς πρὸ τῶν ἀνθρώπων πρόκειται τὰ παραφράγματα, ὑπερῶν τὰ θαύματα δεικνύσασιν. Ὁρῶ, ἔφη.

[514c] Ὅρα τοίνυν παρὰ τοῦτο τὸ τειχίον φέροντας ἀνθρώπους σκευὴ τε παντοδαπὰ ὑπερέχοντα τοῦ τειχίου καὶ ἀνδριάντας [515a] καὶ ἄλλα ζῶα λίθινά τε καὶ ξύλινα καὶ παντοῖα εἰργασμένα, οἷον εἰκὸς τοῦς μὲν φθεγγόμενους, τοὺς δὲ σιγῶντας τῶν παραφερόντων.

Ἄτοπον, ἔφη, λέγεις εἰκόνα καὶ δεσμώτας ἀτόπους.

Ὁμοίους ἡμῖν, ἦν δ' ἐγώ· τοὺς γὰρ τοιοῦτους πρῶτον μὲν ἐαυτῶν τε καὶ ἀλλήλων οἷεσθαι ἐν τῷ ὄρακεναι ἄλλο πλὴν τὰς σκιὰς τὰς ὑπὸ τοῦ πυρὸς εἰς τὸ καταντικρὺ αὐτῶν τοῦ σπηλαιίου προσπιπτούσας;

Πῶς γάρ, ἔφη, εἰ ἀκινήτους γε τὰς κεφαλὰς ἔχειν [515b] ἢ ναγκασμένοι εἶεν διὰ βίου;

Τί δὲ τῶν παραφερομένων; οὐκ αὐτὸν τοῦτο;

Τί μήν;

Εἰ οὐκ ἐπιτρέψασθαι οἷοί τ' εἶεν πρὸς ἀλήλους, οὐκ αὐτὰ ἡγήσασθαι τὰ ὄντα αὐτοῦς νομίζουσιν ἄπερ ὁρῶν;

Ἀνάγκη.

Τί δ' εἰ καὶ ἡχώ τὸ δεσμοτήριον ἐκ τοῦ καταντικρὺ ἔχοι; ὁπότε τις τῶν παριόντων φθέγγαστο, οἷεσθαι ἄν ἄλλο τι αὐτοῦς ἡγεῖσθαι τὸ φθεγγόμενον ἢ τὴν παρῳσαν σκιά;

Μὰ Δί' οὐκ ἔγωγ', ἔφη.

[515c] Παντάπασι, δὴ, ἦν δ' ἐγώ, οἷοί τοι οὐκ ἄν ἄλλο τι νομίζουσιν τὸ ἀληθὲς ἢ τὰς τῶν σκευαστῶν σκιάς.

Πολλὴ ἀνάγκη, ἔφη.

Σκόπει δὴ, ἦν δ' ἐγώ, αὐτῶν λύσιν τε καὶ ἴασιν τῶν τε δεσμῶν καὶ τῆς ἀφροσύνης, οἷα τις ἄν εἴη, εἰ φύσει τοιάδε συμβαίνοι αὐτοῖς; ὁπότε τις λυθεῖ καὶ ἀναγκάσσοιτο ἐξαίφνης ἀνίστασθαι τε καὶ περιάγειν τὸν αὐχένα καὶ βαδίζειν καὶ πρὸς τὸ φῶς ἀναβλέπειν, πάντα δὲ ταῦτα ποιῶν ἀλογοῖ τε [515d] καὶ διὰ τὰς μαρμαρυγὰς ἀδυνατοῖ καθορᾶν ἐκεῖνα ὧν τότε τὰς σκιάς ἐώρα, τί ἄν οἷε αὐτὸν εἰπεῖν, εἴ τις αὐτῶν λέγοι ὅτι τότε μὲν ἐώρα φλυαρίας, νῦν δὲ μάλλον τι ἐγγυτέρω τοῦ ὄντος καὶ πρὸς μάλλον ὄντα τετραμμένους ὁρῶτερον βλέπει, καὶ δὴ καὶ ἔκαστον τῶν παριόντων δεικνύς αὐτῶν ἀναγκάσει ἐρωτῶν ἀποκρίνεσθαι ὅτι ἔστιν; οὐκ οἷε αὐτὸν ἀπορεῖν τε ἄν καὶ ἡγεῖσθαι τὰ τότε ὁρώμενα ἀληθέστερα ἢ τὰ νῦν δεικνύμενα;

Πολύ γ', ἔφη.

[515e] Οὐκοῦν καὶ εἰ πρὸς αὐτὸ τὸ φῶς ἀναγκάσει αὐτὸν βλέπειν, ἀλγεῖν τε ἄν τὰ ὄμματα καὶ φεύγειν ἀποστρεφόμενον πρὸς ἐκεῖνα ἃ δύναται καθορᾶν, καὶ νομίζειν ταῦτα τῶν ὄντι σαφέστερα τῶν δεικνυμένων; Οὕτως, ἔφη.

Εἰ δέ, ἦν δ' ἐγώ, ἐντεῦθεν ἔλκοι τις αὐτὸν βίβρα διὰ τραχείας τῆς ἀναβάσεως καὶ ἀνάντους, καὶ μὴ ἀνεῖν πρὶν ἐξελεύσειεν εἰς τὸ τοῦ ἡλίου φῶς, [516a] ἄρα οὐχὶ ὁδυνᾶσθαι τε ἄν καὶ ἀγανακτεῖν ἐκόμενον, καὶ ἐπειδὴ πρὸς τὸ φῶς ἔλθοι, αὐγῆς ἄν ἔχοντα τὰ ὄμματα μεστὰ ὁρᾶν οὐδ' ἄν ἔνδυνασθαι τῶν νῦν λεγομένων ἀληθῶν;

Οὐ γὰρ ἄν, ἔφη, ἐξαίφνης γε.

Συνηθείας δὴ οἷμαι δέοιτ' ἄν, εἰ μέλλοι τὰ ἄνω ὄψεσθαι. καὶ πρῶτον μὲν τὰς σκιάς ἄν ῥᾶστα καθορᾶν, καὶ μετὰ τοῦτο ἐν τοῖς ὕδασι τά τε τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰ τῶν ἄλλων εἰδῶλα, ὕστερον δὲ αὐτά· ἐκ δὲ τούτων τὰ ἐν τῶν οὐρανῶν καὶ αὐτὸν τὸν οὐρανὸν νύκτωρ ἄν ῥᾶστα θεάσασθαι, [516b] προσβλέπων τὸ τῶν ἄστρων τε καὶ σελήνης φῶς, ἢ μεθ' ἡμέραν τὸν ἡλίον τε καὶ τὸ τοῦ ἡλίου.

Πῶς δ' οὐ;

Τελευταῖον δὴ οἷμαι τὸν ἡλίον, οὐκ ἐν ὕδασιν οὐδ' ἐν ἀλλοτρίᾳ ἔδρᾳ φαντάσματα αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὸν καθ' αὐτὸν ἐν τῇ αὐτοῦ χώρᾳ δύναιτ' ἄν κατιδεῖν καὶ θεάσασθαι οἷός ἐστιν.

Ἀναγκαῖον, ἔφη.

Καὶ μετὰ ταῦτ' ἄν ἦδη συλλογίζοιτο περὶ αὐτοῦ ὅτι οὐτος ὁ τάς τε ὥρας παρέχων καὶ ἐνιαυτοῦς [516c] καὶ πάντα ἐπιτροπεύων τὰ ἐν τῶν ὁρωμένῳ τόπῳ, καὶ ἐκείνων ὧν σφεῖς ἐώρων τρόπον τινὰ πάντων αἴτιος. Δῆλον, ἔφη, ὅτι ἐπιταῦτα ἄν μετ' ἐκεῖνα ἔλθοι.

Τί οὐν; ἀναμνησκόμενον αὐτὸν τῆς πρώτης οἰκίσεως καὶ τῆς ἐκεῖ σοφίας καὶ τῶν τότε συνδεσμοτῶν οὐκ ἄν οἷε αὐτὸν μὲν εὐδαιμονίζειν τῆς μεταβολῆς, τοὺς δὲ ἐλαίειν;

Καὶ μάλα.

Τιμαὶ δὲ καὶ ἔπαινοι εἴτινες αὐτοῖς ἦσαν τότε παρ' ἀλλήλων καὶ γέρα τῶν ὀξύτερα καθορῶντι τὰ παριόντα, [516d] καὶ μνημονεύοντι μάλιστα ὅσα τε πρότερα αὐτῶν καὶ ὕστερα εἰώθει καὶ ἅμα πορεύεσθαι, καὶ ἐκ τούτων δὴ δυνατώτατα ἀπομαντευομένῳ τὸ μέλλον ἦξιν, δοκεῖς ἄν αὐτὸν ἐπιθυμητικῶς αὐτῶν ἔχειν καὶ ζηλοῦν τοῦς παρ' ἐκείνοις τιμωμένους τε καὶ ἐδυναστεύοντας, ἢ τὸ τοῦ Ὀμήρου ἄν πεπονθέναι καὶ σφόδρα βούλεσθαι «ἐπάρουρον ἐόντα θητευέμεν ἄλλω ἀνδρὶ παρ' ἀκλήρω» καὶ ὀτιοῦν ἄν πεπονθέναι μᾶλλον ἢ κεῖνά τε δοξάζειν καὶ ἐκείνως ζῆν;
[516e] Οὐτως, ἔφη, ἔγωγε οἶμαι, πᾶν μᾶλλον πεπονθέναι ἄν δέξασθαι ἢ ζῆν ἐκείνως.

Καὶ τότε δὴ ἐννόησον, ἦν δ' ἐγώ. εἰ πάλιν ὁ τοιοῦτος καταβάς εἰς τὸν αὐτὸν θάκον καθίζοιτο, ἄρ' οὐ σκότους ἄν ἀνάπλεως σχοιῆ τοῦς ὀφθαλμούς, ἐξαιφνης ἦκων ἐκ τοῦ ἠλίου;

Καὶ μάλα γ', ἔφη.

Τὰς δὲ δὴ σκιάς ἐκείνας πάλιν εἰδέοι αὐτὸν γνωματεύοντα διαμιλλᾶσθαι τοῖς ἀεὶ δεσμώταις ἐκείνοις, ἐν ᾧ ἀμβλυώττει, [517a] πρὶν καταστῆναι τὰ ὄμματα, οὗτος δ' ὁ χρόνος μὴ πάνυ ὀλίγος εἴη τῆς συνηθείας, ἄρ' οὐ γέλωτ' ἄν παράσχοι, καὶ λέγοιτο ἄν περὶ αὐτοῦ ὡς ἀναβάς ἄνω διεφθαρμένος ἦκει τὰ ὄμματα, καὶ ὅτι οὐκ ἄξιον οὐδὲ πειρᾶσθαι ἄνω ἵέναι, καὶ τὸν ἐπιχειροῦντα λύειν τε καὶ ἀνάγειν, εἴπως ἐν ταῖς χερσὶ δύναιτο λαβεῖν καὶ ἀποκτείνειν, ἀποκτείνουνα ἄν;

Σφόδρα γ', ἔφη.

Ταύτην τοίνυν, ἦν δ' ἐγώ, τῆν εἰκόνα, ὧ φίλε Γλαύκων, [517b] προσαιπτεόν ἄπασαν τοῖς ἔμπροσθεν λεγομένοις, τῆν μὲν δι' ὀψεως φαινομένην ἔδραν τῆ τοῦ δεσμοτηρίου οἰκῆσει ἀφομοιοῦντα, τὸ δὲ τοῦ πυρὸς ἐν αὐτῇ φῶς τῆ τοῦ ἠλίου δυνάμει τῆν δὲ ἄνω ἀνάβασιν καὶ θεῶν τῶν ἄνω τῆν εἰς τὸν νοητὸν τόπον τῆς ψυχῆς ἀνοδὸν τιθεῖς οὐχ ἀμαρτήσῃ τῆς γ' ἐμῆς ἐλπίδος, ἐπειδὴ ταύτης ἐπιθυμεῖς ἀκούειν. θεὸς δὲ που οἶδεν εἰ ἀληθῆς οὐσα τυγχάνει. [517c] τὰ δ' οὐκ ἐμοὶ φαινόμενα οὕτω φαίνεται, ἐν τῶν γνωστῶν τελευταία ἢ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα καὶ μόγις ὀρᾶσθαι, ὀφθεῖσα δὲ συλλογιστέα εἶναι ὡς ἄρα πᾶσι πάντων αὐτῇ ὀρθῶν τε καὶ καλῶν αἰτία, ἔντε ὀρατῶ φῶς καὶ τὸν τούτου κύριον τεκοῦσα, ἔντε νοητῶ αὐτῇ κυρία ἀλήθειαν καὶ νοῦν παρασχομένη, καὶ ὅτι δεῖ ταύτην ἰδεῖν τὸν μέλλοντα ἐμφρόνως πράξειν ἢ ἰδέειν ἢ δημοσίᾳ.

Συνοίμαι, ἔφη, καὶ ἐγώ, ὅν γε δὴ τρόπον δύναμαι.

Ἴθι τοίνυν, ἦν δ' ἐγώ, καὶ τότε συνοιῆθητι καὶ μὴ θαυμάσῃς ὅτι οἱ ἐνταῦθα ἐλθόντες οὐκ ἐθέλουσιν τὰ τῶν ἀνθρώπων πράττειν, ἀλλ' ἄνω ἀεὶ ἐπείγονται αὐτῶν αἰψυχαὶ διατρίβειν. [517d] εἰκός γάρ που οὕτως, εἴπερ αὐτὰ κατὰ τῆν προειρημένην εἰκόνα τοῦτ' ἔχει.

Εἰκός μέντοι, ἔφη.

Τί δέ; τότε οἶε τι θαυμαστόν, εἰ ἀπὸ θεῶν, ἦν δ' ἐγώ, θεωρῶν ἐπιτὰ ἀνθρώπειά τις ἐλθὼν κακὰ ἀσχημονεῖ τε καὶ φαίνεται σφόδρα γελοῖος ἔτι ἀμβλυώτων καὶ πρὶν ἰκανῶς συνηθῆς γενέσθαι τῶν παρόντι σκότῳ ἀναγκασζόμενος ἐν δικαστηρίοις ἢ ἀλλοθὶ που ἀγωνίζεσθαι περὶ τῶν τοῦ δικαίου σκιῶν ἢ ἀγαλμάτων ὧν αἰσκιαί, καὶ διαμιλλᾶσθαι περὶ τούτου, [517e] ὅπῃ ποτὲ ὑπολαμβάνεται ταῦτα ὑπὸ τῶν αὐτῆν δικαιοσύνην μὴ πώποτε ἰδόντων;

Οὐδ' ὀπωστιοῦν θαυμαστόν, ἔφη.

[518a] Ἀλλ' εἰ νοῦν γε ἔχοι τις, ἦν δ' ἐγώ, μεμνητ' ἄν ὅτι διτταὶ καὶ ἀπὸ διττῶν γίνονται ἐπιπαραξίεις ὄμματα, ἔκτε φωτὸς εἰς σκότος μεθισταμένων καὶ ἐκ σκότους εἰς φῶς. ταῦτα δὲ ταῦτα νομίσας γίνεσθαι καὶ περὶ ψυχῆν, ὁπότε ἴδοι θορυβουμένην τινὰ καὶ ἀδυνατοῦσάν τι καθορᾶν, οὐκ ἄν ἀλογίστως γελῶ, ἀλλ' ἐπισκοποῖ ἄν ἴσχυον ἐκ φανότερου βίου ἢ κουσα ὑπὸ ἀηθείας ἐσκότῳ, ἢ ἐξ ἀμαθίας πλείονος εἰς φανότερον ἰοῦσα ὑπὸ λαμπροτέρου μαρμαρυγῆς ἐμπέλησται, [518b] καὶ οὕτω δὴ τῆν μὲν εὐδαιμονίσειεν ἄν τοῦ πάθους τε καὶ βίου, τῆν δὲ ἐλεήσειεν, καὶ εἰ γελᾶν ἐπ' αὐτῇ βούλοιο, ἢ ττον ἄν καταγέλαστος ὀγέλως αὐτῶν εἴη ἢ ὅ ἐπιτῆ ἄνωθεν ἐκ φωτὸς ἢ κούσῃ.

Καὶ μάλα, ἔφη, μετρίως λέγεις.

Δεῖ δὴ, εἴπον, ἢ μᾶς τοιόνδε νομίσει περὶ αὐτῶν, εἰ ταῦτ' ἀληθῆ· τῆν παιδείαν οὐχ οἶαν τινὲς ἐπαγγελλόμενοι φασιν εἶναι τοιαύτην καὶ εἶναι. [518c] φασὶ δὲ που οὐκ ἐνούσης ἐν τῇ ψυχῇ ἐπιστήμης σφεῖς ἐντιθέσθαι, οἶον τυφλοῖς ὀφθαλμοῖς ὄψιν ἐντιθέντες.

Φασὶ γὰρ οὕτως, ἔφη.

Ὁ δὲ γε νοῦν λόγος, ἦν δ' ἐγώ, σημαίνει ταύτην τῆν ἐνοῦσαν ἐκαστοῦ δύναμιν ἐν τῇ ψυχῇ καὶ τὸ ὄργανον ᾧ καταμανθάνει ἔκαστος, οἶον εἰ ὄμμα μὴ δυνατόν ἢ ἄλλως ἢ σὺν ὄλῳ τῶν σώματι στρέφειν πρὸς τὸ φανὸν ἐκ τοῦ σκοτώδους, οὕτω σὺν ὄλῳ τῇ ψυχῇ ἐκ τοῦ γιγνομένου περιεκτέον εἶναι, ἔως ἄν εἰς τὸ ὄν καὶ τοῦ ὄντος τὸ φανότατον δυνατὴ γένηται ἀνασχεσθαι θεωμένη. [518d] τοῦτο δ' εἰναί φασιν τὰ γαθόν. ἦ γάρ;

Ναί.

Τούτου τοίνυν, ἦν δ' ἐγώ, αὐτοῦ τέχνη ἄν εἴη, τῆς περιαγωγῆς, τίνα τρόπον ὡς ῥᾶστα τε καὶ ἀνυσιμώτατα μεταστραφῆσεται, οὐ τοῦ ἐμποιῆσαι αὐτῶν τὸ ὀρᾶν, ἀλλ' ὡς ἐχοντι μὲν αὐτό, οὐκ ὀρθῶς δὲ τετραμμένῳ οὐδὲ βλέποντι οἶε δεῖ, τοῦτο διαμηχανήσασθαι.

Ἔοικεν γάρ, ἔφη.

[514] Ύστερα από αυτά, είπα, δοκίμασε να απεικονίσεις την ανθρώπινη φύση μας ως προς την παιδεία και την απαιδευσία της, πλάθοντας με το νου σου μια κατάσταση όπως η ακόλουθη:

Φαντάσου δηλαδή ανθρώπους

- σ' ένα οίκημα υπόγειο, κάτι σαν σπηλιά,
- που το άνοιγμά της, ελεύθερο στο φως σε μεγάλο μάκρος, θα απλώνεται σε όλο το πλάτος της σπηλιάς,
- και τους ανθρώπους αυτούς να βρίσκονται εκεί μέσα από παιδιά κιόλας,
- αλυσοδεμένοι από τα σκέλια και τον αυχένα,
- (b) ώστε να μένουν στην ίδια θέση και να κοιτάζουν μόνο προς τα εμπρός
- χωρίς να μπορούν, έτσι αλυσοδεμένοι καθώς θα είναι, να στρέφουν γύρω το κεφάλι τους·
- κι ένα φως να τους έρχεται από ψηλά κι από μακριά, από μια φωτιά που θα καίει πίσω τους,
- κι ανάμεσα στη φωτιά και τους δεσμώτες, στην επιφάνεια του εδάφους, να περνάει ένας δρόμος,
- κι εκεί δίπλα φαντάσου ένα τειχάκι χτισμένο παράλληλα στο δρόμο σαν εκείνα τα χαμηλά παραπετάσματα που στήνουν οι ταχυδακτυλουργοί μπροστά στους θεατές για να δείχνουν από εκεί τα τεχνάσματα τους. [τις κούκλες τους, πρβ. θέατρο σκιών]

- Φαντάζομαι, είπε.

- (c) - Φαντάσου ακόμη ότι κατά μήκος σε αυτό το τειχάκι κάποιοι άνθρωποι μεταφέρουν κάθε λογής κατασκευάσματα, που εξέρχουν από το τειχάκι, [515] αγάλματα και άλλα ομοιώματα ζώων, από πέτρα, από ξύλο ή από οτιδήποτε άλλο, κι ότι,
- όπως είναι φυσικό, (515) άλλοι από τους ανθρώπους που κουβαλάνε αυτά τα πράγματα μιλούν και άλλοι είναι σιωπηλοί.

- Αλλόκοτη, είπε, η εικόνα που περιγράφεις, και οι δεσμώτες αλλόκοτοι κι αυτοί.

- Όμοιοι με εμάς, έκανα εγώ· γιατί πρώτα-πρώτα

- μήπως φαντάζεσαι ότι οι δεσμώτες αυτοί εκτός από τον εαυτό τους και τους διπλανούς τους έχουν ιδωμένο τίποτε άλλο πέρα από τις σκιές που ρίχνει το φως αντικρύ τους στον τοίχο της σπηλιάς;

- Μα πώς θα ήταν δυνατόν, είπε, (b) αφού σ' όλη τους τη ζωή είναι αναγκασμένοι να έχουν το κεφάλι τους ακίνητο;

- Και με τα πράγματα που περνούν μπροστά στο τειχάκι τι γίνεται; Τι άλλο από αυτά παρά μόνο τις σκιές τους βλέπουν οι δεσμώτες;

- Τι άλλο θα μπορούσαν να δουν;

- -Αν, τώρα, είχαν τη δυνατότητα να μιλούν μεταξύ τους, δεν νομίζεις ότι θα πίστευαν πως οι ονομασίες που θα χρησιμοποιούσαν αφορούν τις σκιές που έβλεπαν να περνούν μπροστά από τα μάτια τους;

- Κατ' ανάγκην, είπε.

- -Κι αν υποθέσουμε ακόμη ότι στο δεσμοτήριο ερχόταν και αντίλαλος από τον αντικρινό τοίχο; Κάθε φορά που θα μιλούσε κάποιος από όσους περνούσαν έξω, φαντάζεσαι ότι οι δεσμώτες θα πίστευαν ότι η φωνή δεν βγαίνει από τη σκιά που θα έβλεπαν να περνά από μπροστά τους;

- Μα το Δία, είπε, αναγκαστικά.

(c) - Ασφαλώς λοιπόν, είπα εγώ, οι άνθρωποι αυτοί δεν θα ήταν δυνατόν να πιστέψουν για αληθινό τίποτε άλλο παρά μονάχα τις σκιές των κατασκευασμάτων.

- Ανάγκη αδήριτη, είπε.

- Σκέψου τώρα, είπα εγώ, ποια μορφή θα μπορούσε να πάρει η απαλλαγή τους από τα δεσμά και η γιατρεία τους από την πλάνη και την αφροσύνη, αν, όπως είναι φυσικό, τους συνέβαιναν τα εξής:

- Κάθε φορά που κάποιος από αυτούς θα λυνόταν και θα αναγκαζόταν ξαφνικά να σηκωθεί και να στριφογυρίζει το κεφάλι και να περπατάει και να βλέπει προς τα πάνω το φως
- (d) -και όλα αυτά πονώντας πολύ και αδυνατώντας από την εκτυφλωτική λάμψη να κοιτάζει εκείνα τα πράγματα που ως τώρα έβλεπε τις σκιές τους
- τι φαντάζεσαι πως θα έλεγε ο άνθρωπος αυτός αν κάποιος του έλεγε ότι όσα έβλεπε τότε ήταν ανοησίες κι ότι τώρα είναι κάπως πιο κοντά στην πραγματικότητα και έχοντας στραφεί σε αντικείμενα πιο πραγματικά βλέπει τώρα σωστότερα; Ιδίως μάλιστα αν δείχνοντάς του καθένα από τα αντικείμενα που θα περνούσαν από μπροστά τον ρωτούσε και τον υποχρέωνε να απαντήσει τι είναι το καθένα τους. Δεν νομίζεις ότι ο άνθρωπος εκείνος θα τα 'χανε και θα πίστευε ότι όσα έβλεπε τότε ήταν αληθινότερα απ' ό,τι αυτά που του έδειχναν τώρα;

- Και πολύ μάλιστα.

- (e) - Κι άμα θα τον ανάγκαζε να κοιτάζει σε αυτό καθαυτό το φως, δεν θα αισθανόταν έντονο πόνο στα μάτια και δεν θα προσπαθούσε να το αποφύγει στρέφοντας το βλέμμα του πάλι σ' εκείνα που μπορεί να τα βλέπει, και δεν θα νόμιζε ότι αυτά είναι στ' αλήθεια πιο σαφή και ευκρινή από όσα του δείχνουν τώρα;

- Έτσι, είπε.

- Αν, τέλος, είπα εγώ, κάποιος τον τραβούσε διά της βίας προς τα έξω από ένα ανέβασμα κακοτράχαλο και απότομο, και δεν τον άφηνε προτού να τον βγάλει στο φως του ήλιου,

- [516] άραγε ο δεσμώτης δεν θα πονούσε και δεν θα αγανακτούσε που τον τραβολογούσαν,
 - κι όταν θα έβγαινε στο φως, έτσι καθώς τα μάτια του θα ήσαν πλημμυρισμένα από την εκτυφλωτική λάμψη, δεν θα του ήταν εντελώς αδύνατο να διακρίνει έστω ένα από τα πράγματα, για τα οποία του λένε τώρα πως είναι αληθινά;
- Θα του ήταν αδύνατον, είπε· έτσι στα ξαφνικά τουλάχιστον.
- -Θα χρειαζόταν, νομίζω, κάποιος χρόνος προσαρμογής, προκειμένου να αντικρίσει τα πράγματα επάνω. Έτσι, πρώτα-πρώτα, θα διέκρινε ευκολότερα τις σκιές, έπειτα τα είδωλα των ανθρώπων και των άλλων πραγμάτων στο νερό κι ύστερα τα ίδια τα πράγματα· κι από αυτά όσα είναι στον ουρανό, και αυτό τον ίδιο τον ουρανό, (b) θα μπορούσε να τα κοιτάξει πιο εύκολα τη νύχτα με το φως των άστρων και του φεγγαριού παρά την ημέρα, με τον ήλιο και το φως του.
- Ασφαλώς.
- -Και τελευταίο απ' όλα θα μπορούσε να αντικρίσει τον ήλιο, όχι είδωλά του στο νερό ή σε κάποια θέση άλλη από τη δική του, αλλά τον ήλιο αυτόν καθαυτόν στον δικό του τόπο και να θεαθεί τη φύση του.
- Κατ' ανάγκην, είπε.
- Και ύστερα από αυτά θα έφθανε να συλλάβει με το λογισμό του ότι αυτός, (c) ο ήλιος, είναι που δωρίζει τις εποχές και τα χρόνια και διαφεντεύει τα πάντα στη σφαίρα των ορατών πραγμάτων, και που κατά κάποιον τρόπο είναι η αιτία για όλα όσα έβλεπαν ο ίδιος και οι άλλοι δεσμώτες.
- Προφανώς, είπε, αυτό θα είναι το επόμενο συμπέρασμά του.
- -Λοιπόν; Καθώς θα ξαναθυμάται τον τόπο, στον οποίο έμενε πρώτα, και τη «σοφία» που είχαν εκεί, και τους συγκρατούμενούς του, δεν νομίζεις ότι θα καλοτυχίζει τον εαυτό του για την αλλαγή, ενώ για εκείνους θα αισθάνεται οίκτο;
- Και πολύ μάλιστα.
- -Κι αν υποθέσουμε ότι οι δεσμώτες είχαν θεσπίσει τότε κάποιες τιμές και επαίνους μεταξύ τους και βραβεία για όποιον διέκρινε καθαρότερα απ' όλους τα αντικείμενα που περνούσαν μπροστά τους, (d) και για όποιον συγκρατούσε στη μνήμη του ποια από αυτά συνήθως περνούσαν πρώτα, ποια ύστερα και ποια πήγαιναν μαζί με ποια, έτσι που βάσει αυτού να έχει εξαιρετική ικανότητα στο να μαντεύει τι επρόκειτο να περάσει κάθε φορά,
 - έχεις μήπως τη γνώμη ότι ο άνθρωπος αυτός θα φλεγόταν από την επιθυμία για τέτοια πράγματα και ότι θα ζήλευε όσους τιμούνταν εκεί και είχαν δύναμη και αναγνώριση; Ή θα είχε πάθει αυτό που λέει ο Όμηρος και διακαώς θα επιθυμούσε «πάνω στη γη να ζούσε κι ας ξενοδούλευε σε κάποιον άκληρο» και να υπέφερε οτιδήποτε παρά να νομίζει τέτοια πράγματα και να ζει όπως εκείνοι;
 - (e) - Έτσι νομίζω κι εγώ, είπε· θα προτιμούσε να είχε πάθει οτιδήποτε παρά να ζει εκείνη τη ζωή.
 - -Συλλογίσου τώρα και τούτο, είπα εγώ. Αν ένας άνθρωπος σαν αυτόν κατέβαινε ξανά εκεί κάτω και καθόταν στην ίδια θέση, άραγε τα μάτια του δεν θα ήταν γεμάτα σκοτάδι, καθώς θα ερχόταν έτσι απότομα από το φως του ήλιου;
- Βεβαιότατα.
- -Κι αν θα χρειαζόταν να παραβγεί πάλι με εκείνους τους παντοτινούς δεσμώτες προσπαθώντας να διακρίνει τις σκιές, ενώ η όρασή του θα είναι αδύναμη προτού να προσαρμοστούν τα μάτια του, κι ο χρόνος της προσαρμογής όχι πολύ σύντομος, [517] άραγε δεν θα γινόταν περιγελως και δεν θα έλεγαν γι' αυτόν ότι γύρισε με τα μάτια του χαλασμένα από εκεί πάνω που ανέβηκε, και ότι δεν αξίζει τον κόπο ούτε καν να δοκιμάσει κανείς να ανεβεί επάνω;
 - Κι όποιον θα επιχειρούσε να τους λύσει και να τους ανεβάσει επάνω, αυτόν, αν θα μπορούσαν με κάποιον τρόπο να τον πιάσουν στα χέρια τους και να τον σκοτώσουν, δεν θα τον σκότωναν;
- Ασφαλώς, είπε.
- Αυτή λοιπόν την εικόνα, φίλε Γλαύκων, πρέπει να την συνδέσουμε ολόκληρη με όσα λέγαμε πρωτύτερα, (b) και να συγκρίνουμε την περιοχή που μας εμφανίζεται διαμέσου της όρασης με την κατοικία στο δεσμωτήριο, και το φως της φωτιάς που υπάρχει εκεί με τη δύναμη του ήλιου· κι αν παραβάλεις το ανέβασμα προς τα πάνω, και τη θέα των πραγμάτων του επάνω κόσμου με την άνοδο της ψυχής στον νοητό τόπο, δεν θα πέσεις μακριά από τη δική μου πίστη, μια που θέλεις να την ακούσεις. Αν είναι αληθινή, το ξέρει ο θεός. Σ' έμένα πάντως το πράγμα φαίνεται να έχει ως εξής:
- (c) Στη σφαίρα της γνώσης, γίνεται ορατή, τελευταία και με μεγάλη δυσκολία, η ιδέα του αγαθού και, σαν γίνει ορατή, πρέπει κανείς να την συλλογιστεί ως την αιτία κάθε καλού και ωραίου πράγματος για όλα τα όντα -αυτή η οποία στον ορατό τόπο γέννησε το φως και τον άρχοντά του, και η οποία στον νοητό τόπο είναι η ίδια αρχόντισσα που δώρισε αλήθεια και λογισμό και ότι την ιδέα αυτή του αγαθού είναι απαραίτητο να την αντικρίσει όποιος μέλλει να πράξει με φρόνηση είτε στην ιδιωτική είτε στη δημόσια σφαίρα.
- Συμφωνώ, είπε, κι εγώ μαζί σου, με τον τρόπο βέβαια που μπορώ.
- Έλα τότε λοιπόν, είπα εγώ, να συμφωνήσεις μαζί μου και σε τούτο,

και μην παραξενεύεσαι που όσοι έφθασαν ως εδώ δεν θέλουν να καταπιάνονται με τις συνηθισμένες ασχολίες των ανθρώπων αλλά οι ψυχές τους νιώθουν την επιθυμία να μένουν εκεί στα ψηλά: (d) και είναι, υποθέτω, φυσικό να συμβαίνει έτσι, αν η εικόνα που αναφέραμε πρωτότερα είναι σωστή.

- Βεβαίως είναι φυσικό, είπε.

- Το νομίζεις, τότε, παράξενο, είπα εγώ, αν κάποιος, ύστερα από εκείνη τη θέαση πραγμάτων θεϊκών, μόλις έλθει σε επαφή με τις ανθρώπινες μικρότητες, φέρεται αδέξια και φαίνεται πολύ γελοίος καθώς ακόμη η όρασή του είναι ανήμπορη να δει, και προτού συνηθίσει αρκετά στη σκοτεινιά του κόσμου, αναγκάζεται να μπλέξει σε δικαστικούς αγώνες και άλλα τέτοια για τις σκιές του δικαίου ή για τα είδωλα που ρίχνουν αυτές τις σκιές και να πολεμάει με πάθος τις δοξασίες που έχουν γι' αυτά άνθρωποι, (e) οι οποίοι την αληθινή δικαιοσύνη δεν την έχουν αντικρίσει ποτέ τους;

- Δεν το νομίζω διόλου παράξενο, είπε.

- Όποιος όμως έχει νου, είπα, [518] θα αναλογιστεί ότι δύο ειδών είναι οι συγγύσεις που συμβαίνουν στα μάτια και δύο ειδών οι αιτίες στις οποίες οφείλονται, ανάλογα με το αν περνάει κανείς από το φως στο σκοτάδι ή από το σκοτάδι στο φως. Και θεωρώντας ότι ακριβώς τα ίδια συμβαίνουν και με την ψυχή, όποτε θα βλέπει κάποια ψυχή να τα 'χει χαμένα και να μην μπορεί να διακρίνει κάτι, αυτός δεν θα βάζει τα γέλια ασυλλόγιστα αλλά θα προσπαθεί να διαπιστώσει τι από τα δύο συμβαίνει:

Είναι άραγε τυφλωμένη επειδή έχοντας έλθει από μια ζωή φωτεινότερη δεν είναι συνηθισμένη στο σκοτάδι ή, αντιθέτως, επειδή προχωρεί από την περισσή αμάθεια σε μια περιοχή φωτεινότερη, κάτι πιο λαμπερό έχει πλημμυρίσει τα μάτια της με εκτυφλωτικό φως;

(b) Κι έτσι τη μια ψυχή θα την καλοτυχίσει για το πάθημά της και για τη ζωή της, ενώ για την άλλη θα αισθανθεί λύπη, κι αν θα είχε τη διάθεση να την περιγελάσει, το γέλιο του αυτό θα ήταν λιγότερο καταγέλαστο απ' ό,τι το γέλιο για εκείνη που έχει φθάσει εδώ από ψηλά, από το φως.

- Πάρα πολύ μετρημένα, είπε, τα λόγια σου.

- Τότε, είπα, αν αυτά είναι αληθινά, πρέπει κι εμείς να παραδεχθούμε τα εξής σχετικά με αυτά:

Ότι δηλαδή η παιδεία δεν είναι ό,τι ισχυρίζονται γι' αυτήν κάποιοι, οι οποίοι έχουν για επάγγελμά τους την εκπαίδευση. (c) Ισχυρίζονται δηλαδή ότι μέσα στην ψυχή δεν υπάρχει γνώση κι ότι κατά κάποιον τρόπο τη γνώση την βάζουν αυτοί στην ψυχή, περίπου σαν να έβαζαν όραση σε μάτια τυφλών.

- Το ισχυρίζονται πράγματι, είπε.

- Απεναντίας, η τωρινή διερεύνησή μας, είπα εγώ, δείχνει αυτή τη δύναμη της γνώσης που καθένας έχει μέσα στην ψυχή του, κι επίσης το εργαλείο, με το οποίο καθένας μαθαίνει. Όπως ακριβώς αν δεν υπήρχε άλλος τρόπος να στρέφει κανείς τα μάτια του από το σκοτάδι στο φως παρά μόνο στρέφοντας ολόκληρο το σώμα, έτσι πρέπει να στραφεί με ολόκληρη την ψυχή από την περιοχή της γένεσης στην άλλη πλευρά, ώσπου να γίνει ικανή η ψυχή να αντέχει να αντικρίσει το ον και την πιο αστραφτερή λάμψη του όντος: κι υποστηρίζουμε ότι αυτό είναι το αγαθό.

(d) Δεν είναι έτσι;

- Ναι.

- Επομένως η παιδεία, είπα εγώ, θα είναι η τέχνη για αυτό το πράγμα, για την μεταστροφή της ψυχής, με ποιον τρόπο δηλαδή η μεταστροφή θα συντελεστεί όσο το δυνατόν ευκολότερα και αποτελεσματικότερα, -όχι πώς θα εμφυτευθεί στο όργανο αυτό η δύναμη της όρασης, αλλά θεωρώντας δεδομένο ότι το όργανο διαθέτει αυτή τη δύναμη κι ότι απλώς δεν είναι στραμμένο στη σωστή διεύθυνση και δεν κοιτάζει προς τα εκεί που θα έπρεπε, να μηχανευτεί η τέχνη της παιδείας έναν τρόπο ώστε αυτό να κατορθωθεί.

- Έτσι φαίνεται, είπε.

<http://www.greek-language.gr>
(μετάφραση Νίκος Σκουτερόπουλος)

Ο μύθος του σπηλαίου «ξεκλειδώνει» την ανθρώπινη ζωή και αποκαλύπτει τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι αντιδρούν στην αλήθεια και τη γνώση της.

Προσπάθησε να συμπληρώσεις τον πίνακα, μιλώντας κυριολεκτικά, βάζοντας δηλαδή στη θέση των αλληγορικών στοιχείων ανθρώπους και καταστάσεις της πραγματικής ζωής...

Φαντάσου δηλαδή ανθρώπους

σ' ένα οίκημα υπόγειο, κάτι σαν σπηλιά,	
που το άνοιγμά της, ελεύθερο στο φως σε μεγάλο μήκος, θα απλώνεται σε όλο το πλάτος της σπηλιάς,	
και τους ανθρώπους αυτούς να βρίσκονται εκεί μέσα από παιδιά κιόλας,	
αλυσοδεμένοι από τα σκέλια και τον αυχένα,	
(b) ώστε να μένουν στην ίδια θέση και να κοιτάζουν μόνο προς τα εμπρός	
χωρίς να μπορούν, έτσι αλυσοδεμένοι καθώς θα είναι, να στρέφουν γύρω το κεφάλι τους·	
κι ένα φως να τους έρχεται από ψηλά κι από μακριά, από μια φωτιά που θα καίει πίσω τους,	
κι ανάμεσα στη φωτιά και τους δεσμώτες, στην επιφάνεια του εδάφους, να περνάει ένας δρόμος,	
κι εκεί δίπλα φαντάσου ένα τειχάκι χτισμένο παράλληλα στο δρόμο σαν εκείνα τα χαμηλά παραπετάσματα που στήνουν οι ταχυδακτυλουργοί μπροστά στους θεατές για να δείχνουν από εκεί τα τεχνάσματα τους.	
(c) - Φαντάσου ακόμη ότι κατά μήκος σε αυτό το τειχάκι κάποιοι άνθρωποι μεταφέρουν κάθε λογής κατασκευάσματα, που εξέρχουν από το τειχάκι, [515] αγάλματα και άλλα ομοιώματα ζώων, από πέτρα, από ξύλο ή από οτιδήποτε άλλο, κι ότι,	
όπως είναι φυσικό, (515) άλλοι από τους ανθρώπους που κουβαλάνε αυτά τα πράγματα μιλούν και άλλοι είναι σιωπηλοί.	
μήπως φαντάζεσαι ότι οι δεσμώτες αυτοί εκτός από τον εαυτό τους και τους διπλανούς τους έχουν ιδωμένο τίποτε άλλο πέρα από τις σκιές που ρίχνει το φως αντικρύ τους στον τοίχο της σπηλιάς;	
-Αν, τώρα, είχαν τη δυνατότητα να μιλούν μεταξύ τους, δεν νομίζεις ότι θα πίστευαν πως οι ονομασίες που θα	

χρησιμοποιούσαν αφορούν τις σκιές που έβλεπαν να περνούν μπροστά από τα μάτια τους;	
-Κι αν υποθέσουμε ακόμη ότι στο δεσμοτήριο ερχόταν και αντίλαλος από τον αντικρινό τοίχο; Κάθε φορά που θα μιλούσε κάποιος από όσους περνούσαν έξω, φαντάζεσαι ότι οι δεσμώτες θα πίστευαν ότι η φωνή δεν βγαίνει από τη σκιά που θα έβλεπαν να περνά από μπροστά τους;	
Κάθε φορά που κάποιος από αυτούς θα λυνόταν και θα αναγκαζόταν ξαφνικά να σηκωθεί και να στριφογυρίζει το κεφάλι και να περπατάει και να βλέπει προς τα πάνω το φως	
(d) -και όλα αυτά πονώντας πολύ και αδυνατώντας από την εκτυφλωτική λάμψη να κοιτάζει εκείνα τα πράγματα που ως τώρα έβλεπε τις σκιές τους	
τι φαντάζεσαι πως θα έλεγε ο άνθρωπος αυτός αν κάποιος του έλεγε ότι όσα έβλεπε τότε ήταν ανοησίες κι ότι τώρα είναι κάπως πιο κοντά στην πραγματικότητα και έχοντας στραφεί σε αντικείμενα πιο πραγματικά βλέπει τώρα σωστότερα; Ιδίως μάλιστα αν δείχνοντάς του καθένα από τα αντικείμενα που θα περνούσαν από μπροστά τον ρωτούσε και τον υποχρέωνε να απαντήσει τι είναι το καθένα τους. Δεν νομίζεις ότι ο άνθρωπος εκείνος θα τα 'χανε και θα πίστευε ότι όσα έβλεπε τότε ήταν αληθινότερα απ' ό,τι αυτά που του έδειχναν τώρα;	
(e) - Κι άμα θα τον ανάγκαζε να κοιτάζει σε αυτό καθαυτό το φως, δεν θα αισθανόταν έντονο πόνο στα μάτια και δεν θα προσπαθούσε να το αποφύγει στρέφοντας το βλέμμα του πάλι σ' εκείνα που μπορεί να τα βλέπει, και δεν θα νόμιζε ότι αυτά είναι στ' αλήθεια πιο σαφή και ευκρινή από όσα του δείχνουν τώρα;	
Αν, τέλος, είπα εγώ, κάποιος τον τραβούσε διά της βίας προς τα έξω από ένα ανέβασμα κακοτράχαλο και απότομο, και δεν τον άφηνε προτού να τον βγάλει στο φως του ήλιου,	
[516] άραγε ο δεσμώτης δεν θα πονούσε και δεν θα αγανακτούσε που τον τραβολογούσαν,	
κι όταν θα έβγαινε στο φως, έτσι καθώς τα μάτια του θα ήσαν πλημμυρισμένα από την εκτυφλωτική λάμψη, δεν θα του ήταν εντελώς αδύνατο να διακρίνει έστω ένα από τα πράγματα, για τα οποία του λένε τώρα πως είναι αληθινά;	
-Θα χρειαζόταν, νομίζω, κάποιος χρόνος προσαρμογής, προκειμένου να αντικρίσει τα πράγματα επάνω. Έτσι, πρώτα-πρώτα, θα διέκρινε ευκολότερα τις σκιές, έπειτα τα είδωλα των ανθρώπων και των άλλων πραγμάτων στο νερό κι ύστερα τα ίδια τα πράγματα· κι από αυτά όσα είναι στον ουρανό, και αυτό τον ίδιο τον ουρανό, (b) θα μπορούσε να τα κοιτάξει πιο εύκολα τη νύχτα με το φως των άστρων και του φεγγαριού παρά την ημέρα, με τον ήλιο και το φως του.	
-Και τελευταίο απ' όλα θα μπορούσε να αντικρίσει τον ήλιο, όχι είδωλά του στο νερό ή σε κάποια θέση άλλη από τη δική του, αλλά τον ήλιο αυτόν καθαυτόν στον δικό του τόπο και να θεαθεί τη φύση του.	

Και ύστερα από αυτά θα έφθανε να συλλάβει με το λογισμό του ότι αυτός, (c) ο ήλιος, είναι που δωρίζει τις εποχές και τα χρόνια και διαφεντεύει τα πάντα στη σφαίρα των ορατών πραγμάτων, και που κατά κάποιον τρόπο είναι η αιτία για όλα όσα έβλεπαν ο ίδιος και οι άλλοι δεσμώτες.	
-Λοιπόν; Καθώς θα ξαναθυμάται τον τόπο, στον οποίο έμενε πρώτα, και τη «σοφία» που είχαν εκεί, και τους συγκρατούμενούς του, δεν νομίζεις ότι θα καλοτυχίζει τον εαυτό του για την αλλαγή, ενώ για εκείνους θα αισθάνεται οίκτο;	
-Κι αν υποθέσουμε ότι οι δεσμώτες είχαν θεσπίσει τότε κάποιες τιμές και επαίνους μεταξύ τους και βραβεία για όποιον διέκρινε καθαρότερα απ' όλους τα αντικείμενα που περνούσαν μπροστά τους, (d) και για όποιον συγκρατούσε στη μνήμη του ποια από αυτά συνήθως περνούσαν πρώτα, ποια ύστερα και ποια πήγαιναν μαζί με ποια, έτσι που βάσει αυτού να έχει εξαιρετική ικανότητα στο να μαντεύει τι επρόκειτο να περάσει κάθε φορά,	
έχεις μήπως τη γνώμη ότι ο άνθρωπος αυτός θα φλεγόταν από την επιθυμία για τέτοια πράγματα και ότι θα ζήλευε όσους τιμούνταν εκεί και είχαν δύναμη και αναγνώριση; Ή θα είχε πάθει αυτό που λέει ο Όμηρος και διακαώς θα επιθυμούσε «πάνω στη γη να ζούσε κι ας ξενοδούλευε σε κάποιον άκληρο» και να υπέφερε οτιδήποτε παρά να νομίζει τέτοια πράγματα και να ζει όπως εκείνοι;	
(e) - Έτσι νομίζω κι εγώ, είπε· θα προτιμούσε να είχε πάθει οτιδήποτε παρά να ζει εκείνη τη ζωή.	
-Συλλογίσου τώρα και τούτο, είπα εγώ. Αν ένας άνθρωπος σαν αυτόν κατέβαινε ξανά εκεί κάτω και καθόταν στην ίδια θέση, άραγε τα μάτια του δεν θα ήταν γεμάτα σκοτάδι, καθώς θα ερχόταν έτσι απότομα από το φως του ήλιου;	
-Κι αν θα χρειαζόταν να παραβγεί πάλι με εκείνους τους παντοτινούς δεσμώτες προσπαθώντας να διακρίνει τις σκιές, ενώ η όρασή του θα είναι αδύναμη προτού να προσαρμοστούν τα μάτια του, κι ο χρόνος της προσαρμογής όχι πολύ σύντομος,	
[517] άραγε δεν θα γινόταν περίγελως και δεν θα έλεγαν γι' αυτόν ότι γύρισε με τα μάτια του χαλασμένα από εκεί πάνω που ανέβηκε, και ότι δεν αξίζει τον κόπο ούτε καν να δοκιμάσει κανείς να ανεβεί επάνω;	
Κι όποιον θα επιχειρούσε να τους λύσει και να τους ανεβάσει επάνω, αυτόν, αν θα μπορούσαν με κάποιον τρόπο να τον πιάσουν στα χέρια τους και να τον σκοτώσουν, δεν θα τον σκότωναν;	

Αρχές Λογικής

Από τη Βικιπαίδεια, την ελεύθερη εγκυκλοπαίδεια

Αρχή Λογικής και επικρατέστερα στον πληθυντικό **Αρχές Λογικής**, ή **Λογικές Αρχές** χαρακτηρίζονται οι θεμελιώδεις αρχές βάσει των οποίων βασίζονται και διευθύνονται οι ορθές διανοητικές ενέργειες του ανθρώπου. Οι Αρχές αυτές όπως και τα μαθηματικά αξιώματα δεν χρήζουν αποδείξεων.

Διάκριση

Οι Λογικές Αρχές φέρονται στην επιστήμη της **Λογικής** από παλαιές παραδόσεις και είναι οι ακόλουθες τέσσερις:

1. Αρχή της ταυτότητας
2. Αρχή της μη-αντίφασης
3. Αρχή του αποκλεισμένου μέσου, και
4. Αρχή του αποχρώντος λόγου.

Αρχή της ταυτότητας

Σύμφωνα με την αρχή αυτή κάθε έννοια νοείται ίση ή η αυτή προς αυτήν, ή προς το σύνολο των γνωρισμάτων της, όπου και εκφράζεται ως "Α είναι Α", και "Α είναι (α+β+γ)", π.χ.: ο Άνθρωπος είναι άνθρωπος και ο Άνθρωπος είναι ζώο λογικό.

Την Αρχή αυτή όρισε ο **Αριστοτέλης** λέγοντας:

"*Δει παν το αληθές αυτό εαυτό ομολογούμενον είναι πάντη*" (Αναλυτ. Προτ. Α' 32)

Παρά την πραγματική όμως ταυτότητα διακρίνεται και η φαινομενική, όταν μία έννοια εκφράζεται με συνώνυμη που δηλώνεται το ίδιο, π.χ.: τετράγωνο - τετράπλευρο.

Στην Αρχή της ταυτότητας βασίζονται οι ακόλουθοι κανόνες: α) η έννοια ισούται προς τα γνωρίσματά της, β) το όλο ισούται προς τα μέρη του και γ) το γένος ισούται προς τα είδη του.

Αρχή της μη-αντίφασης

Σύμφωνα με την αρχή αυτή κάθε έννοια δεν είναι δυνατόν να νοείται ως αντίθετη προς τον εαυτό της, αλλά ούτε και έχει αντιφατικά γνωρίσματα, η οποία και διατυπώνεται ως Α είναι όχι Α, ή Α είναι όχι (α+β+γ), π.χ.: ο Άνθρωπος είναι όχι Άνθρωπος, ή μη Άνθρωπος, ή ο Άνθρωπος είναι όχι ζώο λογικό.

Την Αρχή αυτή ο Αριστοτέλης την αποκάλεσε "*βεβαιωτάτην των αρχών απασών*" (Μεταφ. Γ', 3, 1005, β, 11) την οποία και διατύπωσε λέγοντας:

"το αυτό άμα υπάρχειν τε και μη υπάρχειν αδύνατον, τω αυτώ και κατά το αυτόν" (Μεταφ. Γ', 3, 1005, β, 19)

Επί της Αρχής αυτής βασίζονται οι κανόνες "η άρνηση επί άρνησης είναι άμεση κατάφαση" και "η διπλή άρνηση είναι κατάφαση", η κατά τους Λατίνους "duplex negatio affirmat".

Αρχή του αποκλεισμένου μέσου

Κατά την Αρχή του αποκλεισμένου μέσου ή τρίτου, όπως αναφέρεται, δύο έννοιες αντιφατικά αντικείμενες που λέγονται για το ίδιο αντικείμενο δεν μπορεί να είναι και οι δύο ψευδείς. αλλά ούτε και νοούνται ως τέτοιες, αλλά αν η μία είναι αληθής, τότε η άλλη είναι υποχρεωτικά ψευδής χωρίς άλλο περιθώριο. Η Αρχή αυτή διατυπώνεται ως εξής: Α, ή είναι, ή δεν είναι Β, π.χ.: το διαστημόπλοιο Χ ή είναι ή δεν είναι επανδρωμένο.

Ο Αριστοτέλης διατύπωσε την Αρχή αυτή ως εξής:

"παν ή φάναι ή αποφάναι αναγκαίον, ανάγκη της αντιφάσεως θάτερον είναι μόριον αληθές, αδύνατον γαρ αμφότερα ψευδή είναι" (Μεταφ. Γ', 8, 1012, β, 10,11)

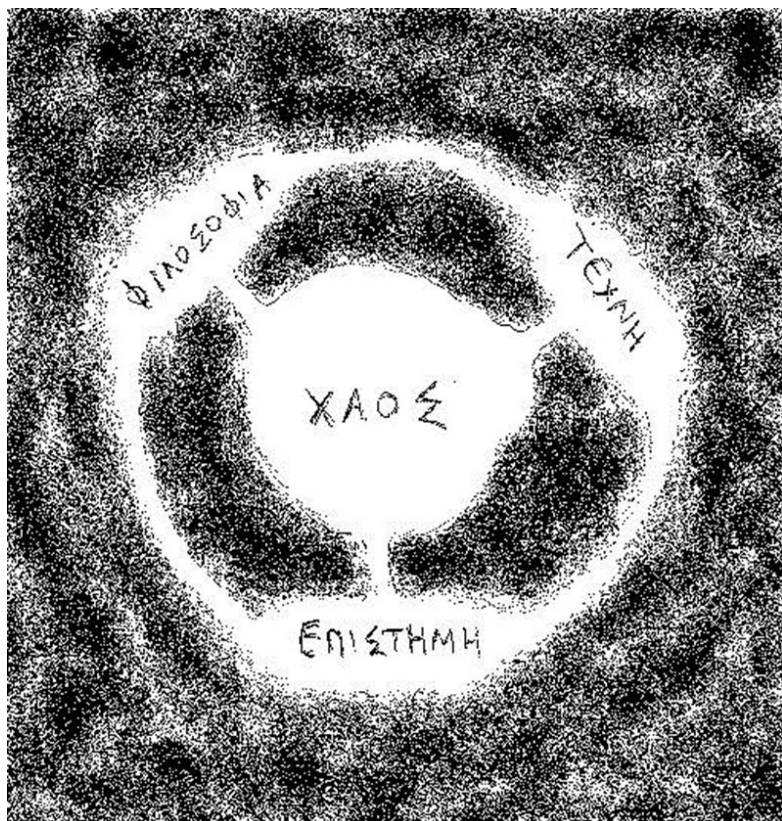
Αρχή του αποχρώντος λόγου

(ο *Αποχρών*: μετοχή του ρήματος "αποχρώ", που σημαίνει ο επαρκής προς δικαιολογία)

Κατά την Αρχή του αποχρώντος λόγου ουδεμία έννοια έχει κύρος αν δεν έχει λόγο που να πείθει την αλήθεια της, δηλαδή λόγο αποχρώντα.

- Γενικά στη φύση υπάρχει ένας ειρμός και μια εξάρτηση των όντων και των όποιων γινομένων. Κάθε προηγούμενο αυτών στη σειρά είναι η "αιτία", ή το "αίτιο" και το επόμενο το "αποτέλεσμα", δηλαδή το "αιτιατόν" εκείνου, ισχύοντας έτσι η αρχή "ουδέν γίνεται άνευ αιτίας". Η αιτία αυτή χαρακτηρίζεται "ουσιώδης, ή "πραγματικός λόγος".
- ⇒ Όμοια τέτοια συνάρτηση υπάρχει και στη νόηση κατά την οποία κάθε κρίση βασίζεται επί της προηγούμενης που ονομάζεται λόγος ή γνωστικός λόγος, δηλαδή λογική αιτία της επόμενης κρίσης. Οι δε τελευταίοι λόγοι της σειράς ονομάζονται "αξιώματα".
- ⇒ Κατόπιν των παραπάνω όταν ο γνωστικός λόγος συμπίπτει προς τη φυσική την πραγματική αιτία, δηλαδή προς τον ουσιώδη λόγο, οι κρίσεις είναι αληθείς.
- ⇒ Όταν όμως ο γνωστικός λόγος είναι αποτέλεσμα φυσικής αιτίας, όπως συνηθέστερα συμβαίνει, τότε οι κρίσεις είναι ασφαλείς μόνο και εφόσον ξεκινάμε από τη θέση του λόγου ή από την άρση της ακολουθίας, όχι όμως από την άρση του λόγου διότι κάποιο αποτέλεσμα μπορεί να έχει περισσότερους λόγους, έτσι που η άρση του ενός να μη αίρει τελείως το αποτέλεσμα.
- Το αυτό συμβαίνει ξεκινώντας από το αποτέλεσμα, αφού ένα αποτέλεσμα μπορεί να έχει περισσότερες της μιας αιτίες.
- Επί των τελευταίων για την απόκτηση ασφαλούς γνώσης πρέπει ν' ακολουθούνται οι ακόλουθοι κανόνες:
 1. Τιθεμένου του λόγου τίθεται και η ακολουθία
 2. Αιρομένης της ακολουθίας αίρεται και ο λόγος
- Όταν όμως η αιτία είναι μία και μόνη τότε λαμβάνεται επιστημονική γνώση είτε ξεκινώντας από την αιτία είτε από το αποτέλεσμα ακολουθώντας τους ακόλουθους κανόνες:
 1. Τιθεμένου του λόγου, τίθεται και η ακολουθία
 2. Αιρομένου του λόγου αίρεται και η ακολουθία
 3. Τιθεμένης της ακολουθίας, τίθεται και ο λόγος
 4. Αιρομένης της ακολουθίας, αίρεται και ο λόγος
- Και την Αρχή αυτή όπως και τις προηγούμενες διατύπωσε ο Αριστοτέλης ως εξής:

"Επίστασθαι δε οιώμεθ' έκαστον απλώς, όταν την τ' αιτίαν οιώμεθα γινώσκειν, δι' ην το πράγμα εστιν, ότι εκείνο αιτία εστι και μη ενδέχασθαι τουτ' άλλως έχειν" (Αναλυτ. Ύστερ. Α'-Ζ', 71 β'-9)

Μεθοδολογία ανάλυσης πηγών για το μάθημα της Φιλοσοφίας

Η δεύτερη ομάδα ερωτήσεων του μαθήματος των Αρχών Φιλοσοφίας περιλαμβάνει δύο ερωτήσεις – από 25 μονάδες η καθεμία – που η απάντησή τους απαιτεί το συνδυασμό φιλοσοφικών γνώσεων που παρέχει το διδακτικό εγχειρίδιο και των στοιχείων που θα αντλήσει ο μαθητής από τα φιλοσοφικά παραθέματα που δίνονται. Γι' αυτό το λόγο παρατίθενται σε αποσπάσματα, φιλοσοφικά δοκίμια, ή φιλοσοφικές μελέτες, δηλαδή άμεσες ή έμμεσες πηγές από τις οποίες ο μαθητής πρέπει να αποσπάσει τις σχετικές πληροφορίες, να τις εντάξει στο ευρύτερο φιλοσοφικό πλαίσιο, όπου ανήκουν και να τις συνδέσει με το περιεχόμενο της συγκεκριμένης ενότητας.

Η ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΗΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ

Πιο συγκεκριμένα, τα βήματα που μπορεί να ακολουθήσει κανείς για τη σύνθεση απάντησης με παράθεμα είναι τα εξής :

Βήμα 1: Μελέτη και καλή κατανόηση του σχετικού ερωτήματος.

Βήμα 2: Επειδή όλες αυτές οι ερωτήσεις βασίζονται στη θεωρία του βιβλίου, καλό είναι οι μαθητές, προτού διαβάσουν το κείμενο του παραθέματος, να καταγράψουν σ' ένα πρόχειρο πολύ συνοπτικά τις πληροφορίες του βιβλίου σχετικά με το ερώτημα. Έτσι, μπορούν να "οριοθετήσουν" ως ένα βαθμό το περιεχόμενο της απάντησής τους και να μην "πελαγώσουν" μέσα στο κείμενο του παραθέματος, το οποίο μπορεί να έχει και στοιχεία άσχετα με το ερώτημα ή ακόμη και δυσνόητα.

Βήμα 3: Προσεκτική μελέτη του παραθέματος, εντοπισμός σ' αυτό των στοιχείων που απαιτεί η απάντηση.

Βήμα 4: Σύνθεση της απάντησης που θα περιλαμβάνει, τόσο το σχολιασμό του παραθέματος, όσο και τις γνώσεις από το σχολικό εγχειρίδιο.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ

Οι μαθητές χρειάζεται να έχουν υπόψη τους ότι αυτού του είδους τα θέματα είναι στην πραγματικότητα «μικρές» εκθέσεις και θα πρέπει να απαρτίζονται από πρόλογο, κυρίως θέμα και επίλογο. Είναι αυτονόητο ότι το τελικό κείμενο θα είναι ένα ενιαίο κείμενο με παραγράφους, αλληλουχία νοημάτων και σωστή συνοχή μεταξύ των παραγράφων.

Σε περίπτωση που ζητείται συνδυαστική απάντηση, σημαντικό στοιχείο για την αξιολόγηση του μαθητή είναι η πρωτότυπη σύνθεση των γνωστικών στοιχείων που χρησιμοποιούνται και όχι η απλή συρραφή χωρίων του σχολικού βιβλίου.

Σε περίπτωση που ζητείται ερμηνεία αποσπάσματος φιλοσοφικού κειμένου, σημαντικά στοιχεία για τη συνολική εκτίμηση είναι η δυνατότητα ένταξης του κειμένου στην περίοδο και το φιλοσοφικό πλαίσιο, όπου ανήκει, η ακριβής και σαφής ανάλυση του περιεχομένου, η κριτική αποτίμησή του και η αποφυγή αόριστων και γενικόλογων σχολίων.

Γενικά, ο μαθητής καλείται, εκτός από την αναπαραγωγή του περιεχομένου του σχολικού βιβλίου, που σε σχέση με τα δεδομένα της πηγής έχει μεγαλύτερη βαρύτητα στη βαθμολογία, να επεξεργαστεί κριτικά τα στοιχεία του παραθέματος και να διατυπώσει εύλογη και πειστική φιλοσοφική ανάλυση και επιχειρηματολογία. Θετικό στοιχείο αξιολόγησης είναι η ικανότητα των μαθητών να διατυπώνουν και να τεκμηριώνουν με φιλοσοφική επάρκεια την προσωπική τους άποψη, ιδιαίτερα αν αυτή είναι διαφορετική από τις θέσεις του σχολικού βιβλίου.

ΤΡΟΠΟΙ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ

Σε γενικές γραμμές μία πηγή:

Επιβεβαιώνει και τεκμηριώνει τα δεδομένα του σχολικού βιβλίου.

Επεξηγεί και διασαφηνίζει σε αναλυτικότερη διατύπωση τα δεδομένα του σχολικού βιβλίου.

Παρέχει πρόσθετα στοιχεία για τα ζητήματα που τίγονται στο σχολικό βιβλίο.

Καταθέτει μια αντίθετη άποψη και συνακόλουθα διαφοροποιείται από αυτή που υποστηρίζεται στο σχολικό βιβλίο.

Αποτελεί συνδυασμό των παραπάνω.

Ο μαθητής είναι υποχρεωμένος αρχικά να αντιληφθεί τη σχέση της πηγής με το σχολικό βιβλίο και στη συνέχεια να αξιοποιήσει το κείμενο της πηγής, για να ενισχύσει την απάντησή του. Οι μέθοδοι που μπορεί να χρησιμοποιήσει είναι η σύνθεση και η παράθεση.

Μέθοδος της σύνθεσης : Είναι συνδυασμός των φιλοσοφικών γνώσεων του βιβλίου και των απόψεων που παραθέτει το φιλοσοφικό παράθεμα.

Μέθοδος της παράθεσης : Είναι η αυτούσια παράθεση των δεδομένων του βιβλίου (που συνδέονται με την πηγή) και κατόπιν, σε άλλη παράγραφο και με συνδετική φράση τέτοια που να δείχνει τη σχέση της πηγής με τα δεδομένα του βιβλίου (αποδεικτική, συμπληρωματική, αντιθετική κ.ά.), η παρουσίαση του περιεχομένου της πηγής με τα λόγια όμως του μαθητή αυτή τη φορά και αναφορές στο κείμενο της πηγής για επιβεβαίωση, μέσα σε εισαγωγικά ή παρενθέσεις.

Ακολουθούν μερικοί από τους τρόπους αντιμετώπισης αυτών των ερωτήσεων, με την ελπίδα ότι μπορεί να ευκολύνουν το μαθητή σε αυτή την επίπονη εργασία:

Δομή/διάγραμμα πρώτου τρόπου απάντησης

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μπορεί να είναι σχετική με τη συγκεκριμένη ερώτηση, ή να εντάσσει φιλοσοφικά το ζητούμενο, ή να εμπεριέχει το θέμα και τη θέση του μαθητή για τη φιλοσοφική άποψη που παρατίθεται στο παράθεμα, ή να είναι μια άλλη παράγραφος από το σχολικό εγχειρίδιο, σχετική με το ευρύτερο φιλοσοφικό πλαίσιο, όπου ανήκουν τα ζητούμενα.

Ωστόσο, μπορεί και να μην υπάρχει εισαγωγή, αλλά να ξεκινά ο μαθητής κατευθείαν την απάντησή του με την αναφορά του στις φιλοσοφικές του γνώσεις.

B. ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ

1. Φιλοσοφικές γνώσεις

Ο μαθητής παραθέτει τις φιλοσοφικές γνώσεις, όσο το δυνατόν πιο κοντά στα στοιχεία που παραθέτει το σχολικό εγχειρίδιο, αρχίζοντας αυτό το μέρος της απάντησης με τη φράση: «Όπως γνωρίζουμε από τις γνώσεις, που παρατίθενται στο σχολικό εγχειρίδιο...» ή «Σύμφωνα με το σχολικό βιβλίο...»

Ωστόσο, υπάρχουν και καθηγητές-βαθμολογητές που διαφωνούν μ' αυτό του είδους τις εκφράσεις, γιατί θεωρούν ότι είναι προφανές ότι ο μαθητής θα παραθέσει τις γνώσεις του από το σχολικό βιβλίο, οπότε ο μαθητής μπορεί να μη χρησιμοποιήσει εισαγωγική φράση.

2. Απόψεις από το φιλοσοφικό παράθεμα

Ο μαθητής καταγράφει οργανωμένα τις απόψεις που σταχυολόγησε από το φιλοσοφικό παράθεμα και τις συνδέει με τις φιλοσοφικές γνώσεις που παρέθεσε στο προηγούμενο μέρος.

Συχνά οι μαθητές επιχειρούν την απλή αντιγραφή σχετικών (ή και άσχετων) τμημάτων του παραθέματος, χωρίς να τονίζουν τα σημεία που ενδιαφέρουν. Έτσι δεν απαντούν ακριβώς στα ζητούμενα και χάνουν πολύτιμους βαθμούς. Άλλες πάλι φορές αρκούνται σε μια γενικόλογη αναφορά στοιχείων του παραθέματος, χωρίς συγκεκριμένες αναφορές, χωρίς να φαίνεται δηλαδή από ποιο σημείο του κειμένου αλίευσαν τα δεδομένα.

Είναι φανερό πως δεν αρκεί η αντιγραφή των στοιχείων που προσφέρει η πηγή, ούτε η αναφορά τους, έστω και με άλλη διατύπωση.

Είναι απαραίτητο να επιλέγονται προσεκτικά τα χρήσιμα στοιχεία, να ιεραρχούνται ή κατά περίπτωση να ομαδοποιούνται και, προπαντός, να συνδέονται με τις φιλοσοφικές γνώσεις του βιβλίου, σχετικά με τα ζητούμενα του θέματος.

Πριν επιχειρήσει να σχολιάσει ο μαθητής τα στοιχεία της πηγής, καλό θα ήταν να γράψει στη θεματική περίοδο την κεντρική ιδέα του παραθέματος και να δώσει σε γενικές γραμμές το νόημα της πηγής, ώστε να προετοιμάσει τον αναγνώστη και να τον κατατοπίσει σχετικά. Προκειμένου να αναλύσει τα σχετικά με την ερώτηση δεδομένα του παραθέματος, μπορεί να εστιάσει αρχικά σε λέξεις-κλειδιά και μετά να προχωρήσει στις σχέσεις που παρουσιάζουν οι συγκεκριμένες έννοιες, μεταξύ τους ή με το στόχο του συγγραφέα.

Για να είναι η απάντηση ολοκληρωμένη κατά τη σύνδεση των φιλοσοφικών γνώσεων και των στοιχείων του παραθέματος, καλό είναι να γίνονται συγκεκριμένες αναφορές. Φορμαλιστικές φράσεις του τύπου, «όπως ήδη έχει αναφερθεί...» ή «προηγουμένως έγινε λόγος για...» ή «σημειώθηκε ήδη ότι...» ή «σε συνέχεια των όσων αναφέρθηκαν...» ή «σε συνάρτηση με τα προηγούμενα...» είναι αναγκαίες, προκειμένου να επιτευχθεί επαρκής σύνδεση της πηγής με όσα έχουν γραφεί από το βιβλίο.

Οι μαθητές συνηθίζουν να αρχίζουν αυτό το μέρος της απάντησης με τις εξής φράσεις:

«Όπως πληροφορούμαστε από το φιλοσοφικό παράθεμα, το οποίο είναι απόσπασμα από το έργο του με τίτλο...» ή

«Σύμφωνα με τη φιλοσοφική πηγή... του...» ή «σύμφωνα με τα στοιχεία που συνάγουμε από τη συγκεκριμένη πηγή...»

Ανάλογες είναι και οι απόψεις που παρατίθενται στο συγκεκριμένο παράθεμα...» ή «οι συγκεκριμένες απόψεις μπορούν να τεκμηριωθούν βάσει των σχετικών δεδομένων, που παρατίθενται στο συγκεκριμένο παράθεμα...»

Προς επίρρωση των συγκεκριμένων δεδομένων, η φιλοσοφική πηγή καταγράφει ανάλογες απόψεις...» ή «πέρα από τα όσα σημειώθηκαν, η άποψη αυτή είναι αναγκαίο να διευκρινιστεί και με βάση τα δεδομένα του κειμένου της πηγής...» ή «

Οι απόψεις που προαναφέρθηκαν έρχονται σε πλήρη αντίθεση/ συγκλίνουν/ αποκλίνουν /διαφοροποιούνται /ταυτίζονται με όσα καταγράφονται στο φιλοσοφικό παράθεμα...»

Σε σχέση με το παράθεμα, καλό θα ήταν ο μαθητής να αναφέρει το συντάκτη του παραθέματος και το βιβλίο από το οποίο αντλείται το παράθεμα πχ: " ... Όπως αναφέρει και ο στο βιβλίο του, " ή "...σύμφωνα με τον (σε παρένθεση ο τίτλος του βιβλίου, άρθρου κ.λπ.) ή " ο...υποστηρίζει την άποψη" κ.λπ.

Καλό είναι τα σημεία που είναι κοινά μεταξύ σχολικού βιβλίου και πηγής να μην επαναλαμβάνονται δύο φορές σε δύο σημεία, γιατί τότε δεν θα είναι σωστή η δομή του κειμένου. Το ζήτημα είναι η τελική απάντηση να έχει νοηματική αλληλουχία και να διαπλέκει τα δεδομένα του βιβλίου και της πηγής.

Γ.ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Σ' αυτό το μέρος ολοκληρώνεται η απάντηση, γιατί επιχειρείται η οριστική αποτίμηση, η αξιολόγηση, η πύκνωση όσων προαναφέρθηκαν, ανάλογα με αυτά που ζητά η ερώτηση. Επισημαίνεται επίσης η συμφωνία ή η ασυμφωνία μεταξύ των φιλοσοφικών γνώσεων και των στοιχείων που αποκόμισε ο μαθητής από την ανάγνωση του φιλοσοφικού παραθέματος.

Στον επίλογο ο εξεταζόμενος μαθητής μπορεί να επιλέξει ανάμεσα σε :

Ανακεφαλαίωση βασικών παραμέτρων της πηγής

Προσπάθεια ανίχνευσης του βασικού στόχου του συγγραφέα του παραθέματος και σύγκριση των απόψεών του με αυτές του βιβλίου.

Κριτική των θέσεων αυτών (ΠΡΟΣΟΧΗ!!!Αυτό μόνο, όταν η πηγή διαφωνεί με το σχολικό βιβλίο)

Διατύπωση συμπεράσματος για την αξία της πηγής και αναγωγή της σε σχέση με το ελληνικό αλλά και διεθνές πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό 'γίνεσθαι'

Κατάδειξη της συνέχειας μέσα από αναφορές στο μέλλον και προσπάθεια σκιαγράφησης των συνεπειών και αποτελεσμάτων των όσων αναφέρθηκαν προηγουμένως

ΠΡΟΣΟΧΗ!!!Απαραίτητες είναι οι παραπομπές όπου αυτό κρίνεται σκόπιμο.

ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΤΡΟΠΟΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ, ΜΕ ΤΗ ΜΕΘΟΔΟ ΤΗΣ ΠΑΡΑΘΕΣΗΣ

Ο δεύτερος τρόπος απάντησης είναι παραλλαγή του πρώτου, μια διαφοροποίηση δηλαδή στην οργάνωση της απάντησης. Συγκεκριμένα ο μαθητής μπορεί να αρχίσει το κύριο μέρος της ανάπτυξής του από τις πληροφορίες που παρέχει το φιλοσοφικό παράθεμα και μετά να συνεχίσει με την παράθεση των φιλοσοφικών γνώσεων.

ΤΡΙΤΟΣ ΤΡΟΠΟΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ, ΜΕ ΤΗ ΜΕΘΟΔΟ ΤΗΣ ΣΥΝΘΕΣΗΣ

Ο τρίτος τρόπος ανάπτυξης είναι συνδυασμός των φιλοσοφικών γνώσεων του βιβλίου και των απόψεων που παραθέτει το φιλοσοφικό παράθεμα. Διαθέτει υψηλότερο συντελεστή δυσκολίας και σαφώς απαιτεί και επαρκή γνώση του κειμένου του σχολικού βιβλίου, αλλά και κριτική ικανότητα, αφού ο μαθητής καλείται να εντοπίσει και να αξιολογήσει στην πηγή όσα ο ίδιος γνωρίζει από το σχολικό βιβλίο.

Ο μαθητής μπορεί να χρησιμοποιήσει το κείμενο του βιβλίου ως καμβά, τον οποίο θα εμπλουτίσει με τα στοιχεία που θα συλλέξει από την πηγή, παραθέτοντας και συγκεκριμένες αναφορές, ώστε να κατατοπίζει τον αναγνώστη για το ακριβές σημείο από το οποίο άντλησε το δεδομένο αυτό.

Μπορεί, επίσης, ως βάση να χρησιμοποιήσει το κείμενο του φιλοσοφικού παραθέματος και από τις απόψεις που παραθέτει αυτό να αφορμάται και να ανακαλεί τις φιλοσοφικές γνώσεις του βιβλίου. Σ' αυτή την περίπτωση πρέπει να είναι ιδιαίτερα προσεκτικός, γιατί θα αντιμετωπίσει εντονότερα τον κίνδυνο να παραλείψει κάποιο στοιχείο από το σχολικό του βιβλίο.

Πάντοτε ο μαθητής πρέπει να έχει ξεκάθαρο στο μυαλό του τι ακριβώς ζητάει η ερώτηση, να προσέχει, ώστε να περιλαμβάνει στην απάντησή του όλες τα στοιχεία από το σχολικό εγχειρίδιο και τις αντίστοιχες απόψεις από τα παραθέματα και να συνδέει κατάλληλα τα πρώτα με τις δεύτερες. Καλό είναι επίσης να επισημαίνει, κατά περίπτωση, νέα ή διαφορετικά στοιχεία από το σχολικό εγχειρίδιο και να κρίνει ή να αξιολογεί τις απόψεις των πηγών, όταν αυτό χρειάζεται.

Δομή/Διάγραμμα τρίτου τρόπου απάντησης

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μπορεί να είναι σχετική με τη συγκεκριμένη ερώτηση, ή να εντάσσει το ζητούμενο φιλοσοφικά, ή να εμπεριέχει το θέμα και τη θέση του μαθητή για τη φιλοσοφική άποψη που παρατίθεται στο παράθεμα, ή να είναι μια άλλη παράγραφος από το σχολικό εγχειρίδιο, σχετική με το ευρύτερο φιλοσοφικό πλαίσιο, όπου ανήκουν τα ζητούμενα. Ωστόσο, μπορεί και να μην υπάρχει εισαγωγή αλλά να ξεκινά ο μαθητής κατευθείαν την απάντησή του με την αναφορά του στις φιλοσοφικές του γνώσεις.

B. ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ

Είναι θεμιτή η δημιουργία ενός ευσύνοπτου σχεδιαγράμματος, ανάλογα με το χρόνο που διαθέτει ο μαθητής, για να επιτευχθεί η όσο το δυνατόν πληρέστερη σύνδεση και ταύτιση των δεδομένων πηγής και βιβλίου. Το σχεδιάγραμμα αποτελείται από δύο στήλες.

Στην αριστερή στήλη σημειώνουμε τις πληροφορίες που απαιτούνται στην απάντηση από το βιβλίο και στη δεξιά στήλη τα στοιχεία που παραθέτει η πηγή. Για κάθε δεδομένο του βιβλίου προσπαθούμε να εντοπίσουμε (αν υπάρχει) και να συνδέσουμε την ανάλογη και συναφή αναφορά της πηγής.

Στην περίπτωση που η πηγή καταγράφει αντίθετες απόψεις από εκείνες του βιβλίου θα πρέπει, αφού πρώτα καταγράψουμε τα φιλοσοφικά δεδομένα του σχολικού βιβλίου, να σημειώσουμε και να τονίσουμε την αντίθεση της πηγής και στη συνέχεια να αναφερθούμε αναλυτικά στη διάσταση των απόψεων και, αν μπορούμε να την αιτιολογήσουμε. Σ' αυτήν την περίπτωση είναι αναγκαίο ο μαθητής να θεωρήσει βασικά ορθή την άποψη που καταγράφει το σχολικό βιβλίο.

Μετά την ολοκλήρωση του σχεδιαγράμματος, προχωρούμε στην ολοκληρωμένη ανάπτυξη της απάντησης. Με βάση πάντα το σχεδιάγραμμα, ο μαθητής αξιοποιεί το κείμενο της πηγής, για να επιβεβαιώσει, να τεκμηριώσει και να αναπτύξει περισσότερο τα όσα έχει ήδη γράψει από το βιβλίο, δημιουργώντας τόσες συνδέσεις βιβλίου-πηγής, όσες του επιτρέπει το σχεδιάγραμμά του.

Είναι πιθανόν αναγκαίο κάθε φορά που ο υποψήφιος μεταβαίνει από το κείμενο του βιβλίου στο δεδομένο της πηγής να χρησιμοποιεί και μια μεταβατική φράση (κείμενο βιβλίου+ μεταβατική φράση + κείμενο πηγής), η οποία θα εξομαλύνει το πέρασμα από το βιβλίο στην πηγή και καταδεικνύει την κριτική και συνθετική σκέψη του μαθητή. Πρέπει να σημειωθεί ότι η απλή επανάληψη του κειμένου της πηγής συνιστά σφάλμα μεθοδολογικό. Ο μαθητής οφείλει να αναπλάσει δημιουργικά με το δικό του λόγο και ύφος το στοιχείο που αντλεί από το κείμενο της πηγής.

Οι επιπλέον πληροφορίες του παραθέματος, όσες δηλαδή δεν μπορούμε να συνδέσουμε με το σχολικό βιβλίο, θα τοποθετηθούν στην απάντησή μας, αμέσως μετά την ανάπτυξη της σύνθεσης. Τις χαρακτηρίζουμε επιπρόσθετα στοιχεία και συμβάλλουν σε μια ολοκληρωμένη διαπραγμάτευση της ερώτησης.

3. ΕΠΙΛΟΓΟΣ (ακριβώς ίδιος με τους άλλους τρόπους)

Σ' αυτό το μέρος ολοκληρώνεται η απάντηση, γιατί επιχειρείται η οριστική αποτίμηση, η αξιολόγηση, η πύκνωση όσων προαναφέρθηκαν, ανάλογα με αυτά που ζητά η ερώτηση. Επισημαίνεται επίσης η συμφωνία ή η ασυμφωνία μεταξύ των φιλοσοφικών γνώσεων και των στοιχείων που αποκόμισε ο μαθητής από τη μελέτη του φιλοσοφικού παραθέματος, η οποία έχει ήδη εντοπιστεί, αναλυθεί και αιτιολογηθεί στο κυρίως θέμα.

Στον επίλογο ο εξεταζόμενος μαθητής μπορεί να επιλέξει ανάμεσα σε :

Ανακεφαλαίωση βασικών παραμέτρων της πηγής

Προσπάθεια ανίχνευσης του βασικού στόχου του συγγραφέα του παραθέματος και σύγκριση των απόψεών του με αυτές του βιβλίου.

Κριτική των θέσεων αυτών

(ΠΡΟΣΟΧΗ!!! Αυτό μόνο, όταν η πηγή διαφωνεί με το σχολικό βιβλίο)

Διατύπωση συμπεράσματος για την αξία της πηγής και αναγωγή της σε σχέση με το ελληνικό αλλά και διεθνές πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό 'γίγνεσθαι'

Κατάδειξη της συνέχειας μέσα από αναφορές στο μέλλον και προσπάθεια σκιαγράφησης των συνεπειών και αποτελεσμάτων των όσων αναφέρθηκαν προηγουμένως

ΠΡΟΣΟΧΗ!!! Απαραίτητες είναι οι παραπομπές, όπου αυτό κρίνεται σκόπιμο.

ΠΑΡΑΘΕΣΗ Η ΣΥΝΘΕΣΗ ΣΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ; ΠΟΙΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΔΥΟ ΜΕΘΟΔΟΥΣ ΕΝΔΕΙΚΝΥΤΑΙ ΓΙΑ ΤΙΣ ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ;

Στις πανελλήνιες μια καλογραμμένη απάντηση-μικρή έκθεση που θα "πλέκει" τις ιστορικές γνώσεις με τις πληροφορίες της πηγής, αντί να παραθέτει απλά το ένα κάτω από το άλλο, θεωρείται το ιδανικό. Δυστυχώς μοιάζει ουτοπία, αφού στην πραγματικότητα η συντριπτική πλειοψηφία των γραπτών, ακόμη και των αρίστων είναι γραμμένα με την ασφαλής μέθοδο της παράθεσης.

Οι βαθμολογητές συμφωνούν ότι δεν μπορούν να αφαιρέσουν μόρια, για τον τρόπο με τον οποίο είναι γραμμένη η πηγή, από τη στιγμή που η παράθεση είναι αυτή που κυριαρχεί.

Οι πιο αυστηροί και απαιτητικοί βαθμολογητές δηλώνουν ότι μια άψογη απάντηση γραμμένη με τη μέθοδο της παράθεσης θα την βαθμολογούσαν με 47-48/50, φυλάσσοντας το πλήρες 50άρι για γραπτό που θα ήταν γραμμένο με τη μέθοδο της σύνθεσης.

Άλλοι βαθμολογητές δηλώνουν ότι είναι πιο επιεικείς με τυχόν παραλείψεις ενός γραπτού που επέλεξε τη μέθοδο της σύνθεσης, γιατί ο μαθητής αυτός τουλάχιστον το προσπάθησε και πήρε το ρίσκο του.

Με άλλα λόγια, όσον αφορά στις εξετάσεις, δεν υπάρχει συμπόρευση στο συγκεκριμένο θέμα μεταξύ των φιλολόγων –βαθμολογητών και η παράθεση είναι πλήρως αποδεκτή. Έγκειται στην κρίση του μαθητή αν θα επιλέξει τη μία ή την άλλη μέθοδο ή θα προσπαθήσει να συνδυάσει και τις δύο. Εξαρτάται από το χρόνο που διαθέτει και το βαθμό δυσκολίας του παραθέματος. Εξυπακούεται ότι ένα γραπτό που μαρτυρά μεγάλη κριτική ικανότητα σε συνδυασμό με γνώσεις θα βαθμολογηθεί με άριστα. Ο μαθητής δεν πρέπει να ξεχνά ότι:

Οι ιστορικές γνώσεις του σχολικού βιβλίου παίρνουν μεγαλύτερο βαθμό από τα στοιχεία του παραθέματος.

- Δεν πρέπει να αντιγράψει απλώς τα στοιχεία της πηγής, αλλά να τα σχολιάσει.
- Κριτική ικανότητα απαιτείται και για τη μέθοδο της σύνθεσης, αλλά και για τη μέθοδο της παράθεσης.
- Η απάντηση του παραθέματος αξιολογείται και σε σχέση με το περιεχόμενο (ιστορικές γνώσεις του μαθητή), αλλά και σε σχέση τη μορφή (έκφραση του μαθητή).
- Οι μαθητές φοβούνται τα παραθέματα, γιατί δε διαβάζουν βιβλία ή εφημερίδες. Έτσι, δεν έχουν συνηθίσει να μελετούν και να επεξεργάζονται κείμενα κι αυτό φαίνεται πολύ καθαρά στο μάθημα της Έκθεσης.
- Η ολοκληρωμένη απάντηση σε κάποιο παράθεμα προϋποθέτει άριστη γνώση του σχολικού εγχειριδίου, εξάσκηση σε ιστορικά κείμενα και εκφραστική δεινότητα,σε συνδυασμό με κρίση και φαντασία.

A. Μέθοδος παράθεσης: Ξεκινούμε με το κείμενο του σχολικού βιβλίου και σχολιάζουμε στη συνέχεια το φιλοσοφικό παράθεμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο: Ξεκινώντας από την απορία

ΕΝΟΤΗΤΑ 1η: Η ιδιαιτερότητα της φιλοσοφικής σκέψης

ΕΝΟΤΗΤΑ 2η : Βασικοί στόχοι της φιλοσοφικής δραστηριότητας

Αφού λάβετε υπόψη σας τα δεδομένα της συγκεκριμένης ενότητας και τις απόψεις που παρατίθενται στο ακόλουθο κείμενο , να απαντήσετε στις εξής ερωτήσεις:

- Τι σημαίνει «φιλοσοφώ»;
- Γιατί ο άνθρωπος συνήθως αποφεύγει να επεξεργάζεται τα δεδομένα της ζωής του;
- Γιατί η αιτιολόγηση βασικών πεποιθήσεων, αρχών, αξιών, ακόμα κι επιστημονικών αξιωμάτων πο έχουμε διδαχθεί και εμπιστευόμαστε θεωρείται από τους φιλοσόφους κάτι απολύτως αναγκαίο;

«Όταν η ύπαρξή μας ακολουθεί μια ρουτίνα, χωρίς ποτέ να εξετάζονται τα κίνητρα πάνω στα οποία βασίζεται, είναι σαν να οδηγούμε ένα αυτοκίνητο που δεν έχει πάει ποτέ σέρβις και του οποίου μπορεί να εμπιστευτεί κανείς τα φρένα, το σύστημα οδήγησης, τη μηχανή , αφού μέχρι τώρα δεν παρουσίασαν ποτέ πρόβλημα, χωρίς όμως να είναι αυτή η εμπιστοσύνη του απόλυτα δικαιολογημένη. Τα τακάκια των φρένων μπορεί να είναι ελαττωματικά και να μη λειτουργήσουν ακριβώς τη στιγμή που τα χρειάζεσαι περισσότερο. Κατ' αναλογία, μπορεί οι αρχές στις οποίες στηρίζεται η ζωή του καθένα μας να μην παρουσιάζουν κανένα απολύτως πρόβλημα, μέχρι που θα παρουσιαστούν οι δυσκολίες της ζωής και οι αρχές αυτές θα τεθούν υπό αμφισβήτηση.

Αλλά, από την άλλη πλευρά, αν δεν αμφισβητείτε σοβαρά την ορθότητα των αντιλήψεων στις οποίες βασίζεται η ζωή σας, σίγουρα κάνετε τη ζωή σας φτωχότερη, επειδή ακριβώς δεν αξιοποιείτε τις διανοητικές σας δυνάμεις. Πολλοί άνθρωποι βρίσκουν ότι απαιτεί υπερβολικά μεγάλη προσπάθεια ή ότι φέρνει μεγάλη αναστάτωση η ενασχόληση με τέτοια θεμελιώδη ερωτήματα. Ίσως να είναι ευτυχημένοι και βολεμένοι, μέσα στις προκαταλήψεις τους. Άλλοι όμως νιώθουν μεγάλη επιθυμία να δώσουν απαντήσεις στα φιλοσοφικά ερωτήματα και κάτι τέτοιο αποτελεί πρόκληση γι' αυτούς».

N. Γουορμπάρτον, Φιλοσοφία, μετάφραση Β. Χατζοπούλου, Αθήνα 1999

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η φιλοσοφία είναι ένας ιδιαίτερος τρόπος σκέψης, είναι «σκέψη πάνω στην ίδια τη σκέψη». Πρόκειται δηλαδή, για μια πνευματική δραστηριότητα, που έχει ως σκοπό να κεντρίσει τη σκέψη μας, ώστε να διευρύνουμε τα όριά της και να την οδηγήσουμε σε διαφορετικά πεδία γνώσης γύρω από τον άνθρωπο και τον κόσμο.

«Φιλοσοφώ» σημαίνει αντικρίζω τα πάντα, τον εαυτό μου και τον κόσμο που με περιβάλλει, σαν να τα βλέπω για πρώτη φορά. «Φιλοσοφώ», με άλλα λόγια, σημαίνει αναρωτιέμαι για όλα αυτά που οι περισσότεροι θεωρούν ως κάτι δεδομένο, ήδη αποδεδειγμένο ή και αυτονόητο.

ΚΥΡΙΩΣ ΘΕΜΑ

1. Κείμενο από το σχολικό βιβλίο

Το να κοιτάζουμε την καθημερινότητά μας με τη ματιά του παιδιού, που δεν έχει ακόμη ενσωματωθεί στο κοινωνικό σύνολο και γι' αυτό ψάχνει ν' ανακαλύψει από την αρχή τον εαυτό του και τον κόσμο του, είναι μια επίπονη πνευματική δραστηριότητα. Το δρόμο που πρέπει ν' ακολουθήσει η σκέψη μας, για να συλλάβει την ουσία των πραγμάτων δίδαξε ο Σωκράτης στις συζητήσεις, που άνοιγε στην αγορά.

Ξεκινούσε πάντα με δεδομένο ότι η ανθρώπινη γνώση είναι ελάχιστη και ατελής, γιατί εξαρτάται από τις εντυπώσεις των αισθήσεων και από τις προκαταλήψεις που έχουν σωρευτεί από το παρελθόν. Πίστευε λοιπόν ότι ο σωστός τρόπος, για να διερευνηθεί ένα θέμα είναι να το προσεγγίσουμε απαλλαγμένοι από κάθε είδους προδιάθεση, σα να μην ξέρουμε τίποτε γι' αυτό.

Το «φιλοσοφείν», η φιλοσοφική στάση απέναντι στα πράγματα, ξεκινά με την «απορία» (α στερητικό + πόρος = πέρασμα), τη συνειδητοποίηση δηλαδή της άγνοιάς μας, που μας κάνει να αναρωτιόμαστε, που κεντρίζει παράλληλα τη σκέψη μας και μας ωθεί προς το δρόμο της γνώσης. Η φιλοσοφική απορία μοιάζει με ένα είδος «νοητικής κράμπας».

Είναι η «πνευματική δυσφορία» που βιώνουμε, καθώς υποχρεωνόμαστε να αναρωτηθούμε για πράγματα που θεωρούσαμε γνωστά ή τα εκλαμβάναμε ως αυτονόητα. Ζώντας μέσα σε μια κρούστα βεβαιότητας, που προσφέρει

ασφάλεια, σπάνια θέτουμε τέτοιες ερωτήσεις στον εαυτό μας και οι περισσότεροι τις απαξιώνουμε με τη λέξη, «φιλοσοφίες!».

Είναι σίγουρα επώδυνο για όλους μας να παραδεχτούμε την άγνοιά μας κι εξίσου επίπονη η προσπάθεια να φτάσουμε στη γνώση. Γι' αυτό ο Σωκράτης παρομοίαζε τον πόνο που προκαλεί η αναζήτηση της γνώσης με τις ωδίνες ενός τοκετού και παραλλήλιζε τον εαυτό του με μαία. Η μέθοδος που ακολουθούσε ονομάστηκε διαλεκτική, γιατί προσπαθούσε με τις κατάλληλες ερωτήσεις να οδηγήσει τη σκέψη των συνομιλητών του σε πνευματικό αδιέξοδο, ώστε να παραδεχτούν την άγνοιά τους πάνω στο εξεταζόμενο θέμα.

Σε τέτοιου είδους ερωτήματα, που αφορούν την ύπαρξη μας ή το περιεχόμενο για παράδειγμα των εννοιών «καλό» ή «κακό», μοιάζει να μην υπάρχει απάντηση κι αν επιμεινουμε, θα πρέπει να απομακρυνθούμε νοερά από τον εαυτό μας και να τον κοιτάξουμε από μακριά, σα να ήταν κάποιος άλλος.

Τα φιλοσοφικά ερωτήματα χαρακτηρίζονται οριακά, έσχατα ή θεμελιώδη, γιατί φτάνουν εκεί, όπου νομίζουμε ότι βρίσκεται το έσχατο σημείο της γνώσης μας και μας κάνουν να συνειδητοποιήσουμε ότι αυτό που θεωρούσαμε ως το καταληκτικό όριο της σκέψης μας, στην πραγματικότητα είναι η αφετηρία μιας πνευματικής αναζήτησης σε άλλα βαθύτερα γνωσιολογικά πεδία.

Στη φιλοσοφία, οι απαντήσεις έχουν μικρότερη σημασία από τις ερωτήσεις, γιατί τα φιλοσοφικά ερωτήματα, που είναι συνήθως αλλόκοτα κι απίστευτα, εκφράζουν τον προβληματισμό του ανθρώπου απέναντι στην ύπαρξή του και τα πράγματα, στοιχείο διαχρονικό. Οι φιλόσοφοι δηλαδή, θέτουν ερωτήματα, εκεί, όπου φαινομενικά δεν υπάρχει ερώτηση.

Οι απαντήσεις σ' αυτά αντίθετα, αποτελούν περιπτωσιακή κι όχι οριστική επίλυσή τους. Είναι προτάσεις-υποθέσεις, στηριγμένες στην προσωπική θεωρία κάθε φιλοσόφου. Σύμφωνα με τον Κάρλ Γιάσπερς, «φιλοσοφία θα πει να βρίσκεσαι καθ' οδόν». Τα ερωτήματά της είναι ουσιαστικότερα από τις απαντήσεις της και κάθε απάντηση μετατρέπεται σε νέο ερώτημα». Εκτός από τους ειδικούς, που ασχολούνται συστηματικά με τη φιλοσοφία, κάθε σκεπτόμενος άνθρωπος έχει χρέος να ξεφεύγει από τις όποιες βεβαιότητες του έχουν επιβάλλει και να τολμά να αμφιβάλλει.

Η αιτιολόγηση βασικών πεποιθήσεων, αρχών, αξιών, ακόμα κι επιστημονικών αξιωμάτων που έχουμε διδαχθεί και εμπιστευόμαστε θεωρείται από τους φιλοσόφους κάτι απολύτως αναγκαίο. Αυτό συμβαίνει, γιατί η φιλοσοφική δραστηριότητα ξεκινά από την άποψη ότι οι αισθήσεις μας, αλλά και η λογική μας συχνά σφάλουν, οπότε όλα όσα δεχόμαστε ως προφανή μπορούν κάποια στιγμή ν' αλλάξουν.

Στη φιλοσοφική διαδικασία, δεν είναι μόνο δική μας υποχρέωση να αιτιολογούμε τις βασικές μας πεποιθήσεις. Την ίδια υποχρέωση έχουν και οι φιλόσοφοι για τις θέσεις που υποστηρίζουν. Είναι ευνόητο ότι για να υιοθετήσουμε θέσεις τόσο παράδοξες, όπως οι φιλοσοφικές, δεν αρκούν οι ισχυρισμοί, ή οι ιδέες των στοχαστών που τις υποστηρίζουν. Χρειαζόμαστε πρώτιστα πειστικές αποδείξεις για την εγκυρότητά τους, δηλαδή με επιχειρήματα που από λογική άποψη είναι αδιάσειστα.

2. Φιλοσοφικό παράθεμα

Οι απόψεις που προαναφέρθηκαν συγκλίνουν απόλυτα με όσα καταγράφονται στο φιλοσοφικό παράθεμα, το οποίο είναι απόσπασμα από το έργο του Ν. Γουορμπάρτον, με τίτλο «Φιλοσοφία». Σύμφωνα λοιπόν, με το συγγραφέα, η ζωή ενός ανθρώπου που δεν επεξεργάζεται τα όσα νιώθει και τα όσα κάνει, καθώς και τα όσα δίνει ή δέχεται από τους άλλους μοιάζει με αυτοκίνητο που δεν το πήγαμε ποτέ στο συνεργείο. Πιστεύουμε λοιπόν πως όλα είναι καλά, αφού το αυτοκίνητό μας λειτουργεί και συνεχίζουμε ανενόχλητοι μια ρηχή και επιφανειακή ζωή, χωρίς ποτέ να αναρωτηθούμε για όσα μας συμβαίνουν.

Είναι σχεδόν σίγουρο ότι κάποια στιγμή, είτε σε μας, είτε σε δικούς μας ανθρώπους θα παρουσιαστούν δυσκολίες, τις οποίες θα κληθούμε να αντιμετωπίσουμε. Και τότε θα συνειδητοποιήσουμε έκπληκτοι ότι δεν ξέρουμε τον τρόπο να βοηθήσουμε, ούτε τον εαυτό μας, ούτε τους άλλους, αφού ποτέ δεν σκεφτήκαμε τίποτε πέρα από τα άμεσα καθημερινά ζητήματα. Το χειρότερο όμως είναι ότι χρειάζεται επειγόντως να επαναπροσδιορίσουμε τις αρχές, στις οποίες έχουμε οικοδομήσει μια ολόκληρη ζωή, γιατί δεν μας εξυπηρετούν στη νέα πλέον πραγματικότητά μας.

Πέρα από τα όσα σημειώθηκαν, ο Γουορμπάρτον κρίνει αναγκαίο να τονίσει ότι οι ωφέλειες που προκύπτουν για το άτομο, όταν αμφισβητεί τις έτοιμες και κατασκευασμένες κοινωνικές αξίες ή ακόμη και τα προσωπικά του όρια είναι πολλές και σημαντικές. Πρωταρχικά αξιοποιεί στο έπακρο τις διανοητικές του δυνατότητες και διευρύνει τους ορίζοντές του, γεγονός, που του επιτρέπει να ζει ουσιαστικά και να απολαμβάνει πλήθος ηδονές.

Δυστυχώς, οι άνθρωποι σε κάθε εποχή αποφεύγουν να ταράξουν την καθημερινή τους μακαριότητα και γιατί θα χρειαστεί να κοπιάσουν, πράγμα, που τους προκαλεί δυσφορία και γιατί φοβούνται το άγνωστο και ανοίκειο. Σε πολλές περιπτώσεις, οι προκαταλήψεις γεννούν ασφάλεια, που οι άνθρωποι την ονομάζουν «ευτυχία» και προστατεύουν από τις αναθυμιάσεις που προκαλούν η σήψη της δυστυχίας και το ψέμα της ανεπάρκειας.

Υπάρχουν όμως και οι γενναίοι και οι δυνατοί, που θέτουν ερωτήματα και προσπαθούν να δώσουν απαντήσεις στον εαυτό τους και στους άλλους, γιατί αυτό αποτελεί πρόκληση γι' αυτούς, γιατί αυτό σημαίνει ζωή.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ανακεφαλαιώνοντας, πρέπει να παρατηρήσουμε ότι, όπως θα έλεγε και ο Σωκράτης, ο ανεξέταστος βίος δεν είναι βιωτός. Αυτό σημαίνει ότι αξίζει τον κόπο να αναρωτηθούμε για πρώτη φορά στη ζωή μας για όσα θεωρούσαμε μέχρι χθες ως ακλόνητες βεβαιότητες. Με τη ματιά του παιδιού και την κρίση της προηγμένης εποχής μας, μπορούμε να τολμήσουμε να αναρωτηθούμε, να αμφισβητήσουμε ακόμη και μας τους ίδιους. Ξεκινώντας από το τι και το γιατί, ίσως δε χρειαστεί να πανικοβληθούμε, όταν θα αντιμετωπίσουμε τον πόνο και την αποτυχία. Μπορούμε τουλάχιστον να μάθουμε τον τρόπο να είμαστε πρωταγωνιστές στη ζωή μας. Ένας άγνωστος κόσμος, εκεί έξω μας περιμένει να τον γνωρίσουμε!

B. Μέθοδος παράθεσης: Αρχικά, σχολιάζουμε το φιλοσοφικό παράθεμα και στη συνέχεια παραθέτουμε το κείμενο του σχολικού βιβλίου

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η φιλοσοφία είναι ένας ιδιαίτερος τρόπος σκέψης, είναι «σκέψη πάνω στην ίδια τη σκέψη». Πρόκειται δηλαδή, για μια πνευματική δραστηριότητα, που έχει ως σκοπό να κεντρίσει τη σκέψη μας, ώστε να διευρύνουμε τα όριά της και να την οδηγήσουμε σε διαφορετικά πεδία γνώσης γύρω από τον άνθρωπο και τον κόσμο. «Φιλοσοφώ» σημαίνει αντικρίζω τα πάντα, τον εαυτό μου και τον κόσμο που με περιβάλλει, σαν να τα βλέπω για πρώτη φορά. «Φιλοσοφώ», με άλλα λόγια, σημαίνει αναρωτιέμαι για όλα αυτά που οι περισσότεροι θεωρούν ως κάτι δεδομένο, ήδη αποδεδειγμένο ή και αυτονόητο.

ΚΥΡΙΩΣ ΘΕΜΑ

1. Φιλοσοφικό παράθεμα

Σύμφωνα με τις απόψεις που καταγράφονται στο φιλοσοφικό παράθεμα, (απόσπασμα από το έργο του Ν. Γουορμπάρτον, «Φιλοσοφία»), η ζωή ενός ανθρώπου που δεν επεξεργάζεται τα όσα νιώθει και τα όσα κάνει, καθώς και τα όσα δίνει ή δέχεται από τους άλλους μοιάζει με αυτοκίνητο που δεν το πήγαμε ποτέ στο συνεργείο. Πιστεύουμε λοιπόν πως όλα είναι καλά, αφού το αυτοκίνητό μας λειτουργεί και συνεχίζουμε ανενόχλητοι μια ρηχή και επιφανειακή ζωή, χωρίς ποτέ να αναρωτηθούμε για όσα μας συμβαίνουν.

Είναι σχεδόν σίγουρο ότι κάποια στιγμή, είτε σε μας, είτε σε δικούς μας ανθρώπους θα παρουσιαστούν δυσκολίες, τις οποίες θα κληθούμε να αντιμετωπίσουμε. Και τότε θα συνειδητοποιήσουμε έκπληκτοι ότι δεν ξέρουμε τον τρόπο να βοηθήσουμε, ούτε τον εαυτό μας, ούτε τους άλλους, αφού ποτέ δεν σκεφτήκαμε τίποτε πέρα από τα άμεσα καθημερινά ζητήματα. Το χειρότερο όμως είναι ότι χρειάζεται επείγοντως να επαναπροσδιορίσουμε τις αρχές, στις οποίες έχουμε οικοδομήσει μια ολόκληρη ζωή, γιατί δεν μας εξυπηρετούν στη νέα πλέον πραγματικότητά μας.

Πέρα από τα όσα σημειώθηκαν, ο Γουορμπάρτον κρίνει αναγκαίο να τονίσει ότι οι ωφέλειες που προκύπτουν για το άτομο, όταν αμφισβητεί τις έτοιμες και κατασκευασμένες κοινωνικές αξίες ή ακόμη και τα προσωπικά του όρια είναι πολλές και σημαντικές. Πρωταρχικά αξιοποιεί στο έπακρο τις διανοητικές του δυνατότητες και διευρύνει τους ορίζοντές του, γεγονός, που του επιτρέπει να ζει ουσιαστικά και να απολαμβάνει πλήθος ηδονές.

Δυστυχώς, οι άνθρωποι σε κάθε εποχή αποφεύγουν να ταράζουν την καθημερινή τους μακαριότητα και γιατί θα χρειαστεί να κοπιήσουν, πράγμα, που τους προκαλεί δυσφορία και γιατί φοβούνται το άγνωστο και ανοίκειο. Σε πολλές περιπτώσεις, οι προκαταλήψεις γεννούν ασφάλεια, που οι άνθρωποι την ονομάζουν «ευτυχία» και προστατεύουν από τις αναθυμιάσεις που προκαλούν η σήψη της δυστυχίας και το ψέμα της ανεπάρκειας.

Υπάρχουν όμως και οι γενναίοι και οι δυνατοί, που θέτουν ερωτήματα και προσπαθούν να δώσουν απαντήσεις στον εαυτό τους και στους άλλους, γιατί αυτό αποτελεί πρόκληση γι' αυτούς, γιατί αυτό σημαίνει ζωή.

2. Κείμενο από το σχολικό βιβλίο

Δυστυχώς αυτοί οι γενναίοι και δυνατοί είναι λιγότεροι, ειδικά στην εποχή μας, γιατί το να κοιτάζουμε την καθημερινότητά μας με τη ματιά του παιδιού, που δεν έχει ακόμη ενσωματωθεί στο κοινωνικό σύνολο και γι' αυτό ψάχνει ν' ανακαλύψει από την αρχή τον εαυτό του και τον κόσμο του, είναι μια επίπονη πνευματική δραστηριότητα. Το δρόμο που πρέπει ν' ακολουθήσει η σκέψη μας, για να συλλάβει την ουσία των πραγμάτων διδάξε ο Σωκράτης στις συζητήσεις, που άνοιγε στην αγορά.

Ξεκινούσε πάντα με δεδομένο ότι η ανθρώπινη γνώση είναι ελάχιστη και ατελής, γιατί εξαρτάται από τις εντυπώσεις των αισθήσεων και από τις προκαταλήψεις που έχουν σωρευτεί από το παρελθόν. Πίστευε λοιπόν ότι ο σωστός τρόπος, για να διερευνηθεί ένα θέμα είναι να το προσεγγίσουμε απαλλαγμένοι από κάθε είδους προδιάθεση, σα να μην ξέρουμε τίποτε γι' αυτό.

Το «φιλοσοφείν», η φιλοσοφική στάση απέναντι στα πράγματα, ξεκινά με την «απορία» (α στερητικό + πόρος = πέρασμα), τη συνειδητοποίηση δηλαδή της άγνοιάς μας, που μας κάνει να αναρωτιόμαστε, που κεντρίζει παράλληλα τη σκέψη μας και μας ωθεί προς το δρόμο της γνώσης. Η φιλοσοφική απορία μοιάζει με ένα είδος «νοητικής κράμπας».

Είναι η «πνευματική δυσφορία» που βιώνουμε, καθώς υποχρεωνόμαστε να αναρωτηθούμε για πράγματα που θεωρούσαμε γνωστά ή τα εκλαμβάναμε ως αυτονόητα. Ζώντας μέσα σε μια κρούστα βεβαιότητας, που προσφέρει ασφάλεια, σπάνια θέτουμε τέτοιες ερωτήσεις στον εαυτό μας και οι περισσότεροι τις απαξιώνουμε με τη λέξη, «φιλοσοφίες!».

Είναι σίγουρα επώδυνο για όλους μας να παραδεχτούμε την άγνοιά μας κι εξίσου επίπονη η προσπάθεια να φτάσουμε στη γνώση. Γι' αυτό ο Σωκράτης παρομοίαζε τον πόνο που προκαλεί η αναζήτηση της γνώσης με τις ωδίνες ενός τοκετού και παραλλήλιζε τον εαυτό του με μαία. Η μέθοδος που ακολουθούσε ονομάστηκε διαλεκτική, γιατί προσπαθούσε με τις κατάλληλες ερωτήσεις να οδηγήσει τη σκέψη των συνομιλητών του σε πνευματικό αδιέξοδο, ώστε να παραδεχτούν την άγνοιά τους πάνω στο εξεταζόμενο θέμα.

Σε τέτοιου είδους ερωτήματα, που αφορούν την ύπαρξη μας ή το περιεχόμενο για παράδειγμα των εννοιών «καλό» ή «κακό», μοιάζει να μην υπάρχει απάντηση κι αν επιμεινουμε, θα πρέπει να απομακρυνθούμε νοερά από τον εαυτό μας και να τον κοιτάξουμε από μακριά, σα να ήταν κάποιος άλλος.

Τα φιλοσοφικά ερωτήματα χαρακτηρίζονται οριακά, έσχατα ή θεμελιώδη, γιατί φτάνουν εκεί, όπου νομίζουμε ότι βρίσκεται το έσχατο σημείο της γνώσης μας και μας κάνουν να συνειδητοποιήσουμε ότι αυτό που θεωρούσαμε ως το καταληκτικό όριο της σκέψης μας, στην πραγματικότητα είναι η αφετηρία μιας πνευματικής αναζήτησης σε άλλα βαθύτερα γνωσιολογικά πεδία.

Στη φιλοσοφία, οι απαντήσεις έχουν μικρότερη σημασία από τις ερωτήσεις, γιατί τα φιλοσοφικά ερωτήματα, που είναι συνήθως αλλόκοτα κι απίστευτα, εκφράζουν τον προβληματισμό του ανθρώπου απέναντι στην ύπαρξή του και τα πράγματα, στοιχείο διαχρονικό. Οι φιλόσοφοι δηλαδή, θέτουν ερωτήματα, εκεί, όπου φαινομενικά δεν υπάρχει ερώτηση.

Οι απαντήσεις σ' αυτά αντίθετα, αποτελούν περιπτωσιακή κι όχι οριστική επίλυσή τους. Είναι προτάσεις-υποθέσεις, στηριγμένες στην προσωπική θεωρία κάθε φιλοσόφου. Σύμφωνα με τον Κάρλ Γιάσπερς, «φιλοσοφία θα πει να βρίσκεσαι καθ' οδόν». Τα ερωτήματά της είναι ουσιαστικότερα από τις απαντήσεις της και κάθε απάντηση μετατρέπεται σε νέο ερώτημα». Εκτός από τους ειδικούς, που ασχολούνται συστηματικά με τη φιλοσοφία, κάθε σκεπτόμενος άνθρωπος έχει χρέος να ξεφεύγει από τις όποιες βεβαιότητες του έχουν επιβάλλει και να τολμά να αμφιβάλλει.

Η αιτιολόγηση βασικών πεποιθήσεων, αρχών, αξιών, ακόμα κι επιστημονικών αξιωμάτων που έχουμε διδαχθεί και εμπιστευόμαστε θεωρείται από τους φιλοσόφους κάτι απολύτως αναγκαίο. Αυτό συμβαίνει, γιατί η φιλοσοφική δραστηριότητα ξεκινά από την άποψη ότι οι αισθήσεις μας, αλλά και η λογική μας συχνά σφάλουν, οπότε όλα όσα δεχόμαστε ως προφανή μπορούν κάποια στιγμή ν' αλλάξουν.

Στη φιλοσοφική διαδικασία, δεν είναι μόνο δική μας υποχρέωση να αιτιολογούμε τις βασικές μας πεποιθήσεις. Την ίδια υποχρέωση έχουν και οι φιλόσοφοι για τις θέσεις που υποστηρίζουν. Είναι ευνόητο ότι για να υιοθετήσουμε θέσεις τόσο παράδοξες, όπως οι φιλοσοφικές, δεν αρκούν οι ισχυρισμοί, ή οι ιδέες των στοχαστών που τις υποστηρίζουν. Χρειαζόμαστε πρώτιστα πειστικές αποδείξεις για την εγκυρότητά τους, δηλαδή επιχειρήματα που από λογική άποψη είναι αδιάσειστα. Ιδιαίτερη σημασία έχει λοιπόν, η λογική που γυμνάζει τη σκέψη μας και την καθιστά ικανότερη να αντιπαλέψει με τα εμπόδια εξωτερικά ή εσωτερικά, που μας θολώνουν τη θέαση του εαυτού μας, αλλά και του κόσμου γενικότερα.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ανακεφαλαιώνοντας, πρέπει να παρατηρήσουμε ότι, όπως θα έλεγε και ο Σωκράτης, ο ανεξέταστος βίος δεν είναι βιωτός. Αυτό σημαίνει ότι αξίζει τον κόπο να αναρωτηθούμε για πρώτη φορά στη ζωή μας για όσα θεωρούσαμε μέχρι χθες ως ακλόνητες βεβαιότητες. Με τη ματιά του παιδιού και την κρίση της προηγμένης εποχής μας, μπορούμε να τολμήσουμε να αναρωτηθούμε, να αμφισβητήσουμε ακόμη και μας τους ίδιους. Ξεκινώντας από το τι και το γιατί, ίσως δε χρειαστεί να πανικοβληθούμε, όταν θα αντιμετωπίσουμε τον πόνο και την αποτυχία. Μπορούμε τουλάχιστον να μάθουμε τον τρόπο να είμαστε πρωταγωνιστές στη ζωή μας. Ένας άγνωστος κόσμος, εκεί έξω μας περιμένει να τον γνωρίσουμε!

Γ. Μέθοδος σύνθεσης: Σχολιάζουμε παράλληλα το κείμενο του σχολικού βιβλίου με τα στοιχεία του φιλοσοφικού παραθέματος.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η φιλοσοφία είναι ένας ιδιαίτερος τρόπος σκέψης, είναι «σκέψη πάνω στην ίδια τη σκέψη». Πρόκειται δηλαδή, για μια πνευματική δραστηριότητα, που έχει ως σκοπό να κεντρίσει τη σκέψη μας, ώστε να διευρύνουμε τα όριά της και να την οδηγήσουμε σε διαφορετικά πεδία γνώσης γύρω από τον άνθρωπο και τον κόσμο. «Φιλοσοφώ» σημαίνει αντικρίζω τα πάντα, τον εαυτό μου και τον κόσμο που με περιβάλλει, σαν να τα βλέπω για πρώτη φορά. «Φιλοσοφώ», με άλλα λόγια, σημαίνει αναρωτιέμαι για όλα αυτά που οι περισσότεροι θεωρούν ως κάτι δεδομένο, ήδη αποδεδειγμένο ή και αυτονόητο.

ΚΥΡΙΩΣ ΘΕΜΑ

Το να κοιτάζουμε την καθημερινότητά μας με τη ματιά του παιδιού, που δεν έχει ακόμη ενσωματωθεί στο κοινωνικό σύνολο και γι' αυτό ψάχνει ν' ανακαλύψει από την αρχή τον εαυτό του και τον κόσμο του, είναι μια επίπονη πνευματική δραστηριότητα. Το δρόμο που πρέπει ν' ακολουθήσει η σκέψη μας, για να συλλάβει την ουσία των πραγμάτων δίδαξε ο Σωκράτης στις συζητήσεις, που άνοιγε στην αγορά.

Ξεκινούσε πάντα με δεδομένο ότι η ανθρώπινη γνώση είναι ελάχιστη και ατελής, γιατί εξαρτάται από τις εντυπώσεις των αισθήσεων και από τις προκαταλήψεις που έχουν σωρευτεί από το παρελθόν. Πίστευε λοιπόν ότι ο σωστός τρόπος, για να διερευνηθεί ένα θέμα είναι να το προσεγγίσουμε απαλλαγμένοι από κάθε είδους προδιάθεση, σα να μην ξέρουμε τίποτε γι' αυτό.

Το «φιλοσοφείν», η φιλοσοφική στάση απέναντι στα πράγματα, ξεκινά με την «απορία» (α στερητικό + πόρος = πέρασμα), τη συνειδητοποίηση δηλαδή της άγνοιάς μας, που μας κάνει να αναρωτιόμαστε, που κεντρίζει παράλληλα τη σκέψη μας και μας ωθεί προς το δρόμο της γνώσης. Η φιλοσοφική απορία μοιάζει με ένα είδος «νοητικής κράμπας».

Είναι η «πνευματική δυσφορία» που βιώνουμε, καθώς υποχρεωνόμαστε να αναρωτηθούμε για πράγματα που θεωρούσαμε γνωστά ή τα εκλαμβάναμε ως αυτονόητα. Ζώντας μέσα σε μια κρούστα βεβαιότητας, που προσφέρει ασφάλεια, σπάνια θέτουμε τέτοιες ερωτήσεις στον εαυτό μας και οι περισσότεροι τις απαξιώνουμε με τη λέξη, «φιλοσοφίες!».

Πολύ χαρακτηριστικό το παράδειγμα που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας του παραθέματος για όλους εμάς, που αποφεύγουμε με πάθος τον πνευματικό κάματο. Σύμφωνα λοιπόν, με τον Γουορμπάρτον, στο βιβλίο του «Φιλοσοφία», ο άνθρωπος που δεν επεξεργάζεται τα όσα νιώθει και τα όσα κάνει, καθώς και τα όσα δίνει ή δέχεται από τους άλλους μοιάζει με αυτοκίνητο που δεν το πήγαμε ποτέ στο συνεργείο.

Πιστεύουμε λοιπόν πως όλα είναι καλά, αφού το αυτοκίνητό μας λειτουργεί και συνεχίζουμε ανενόχλητοι μια ρηχή και επιφανειακή ζωή, χωρίς ποτέ να αναρωτηθούμε για όσα μας συμβαίνουν.

Είναι σίγουρα επώδυνο για όλους μας να παραδεχτούμε την άγνοιά μας κι εξίσου επίπονη η προσπάθεια να φτάσουμε στη γνώση. Γι' αυτό ο Σωκράτης παρομοίαζε τον πόνο που προκαλεί η αναζήτηση της γνώσης με τις ωδίνες ενός τοκετού και παραλλήλιζε τον εαυτό του με μαία. Η μέθοδος που ακολουθούσε ονομάστηκε διαλεκτική, γιατί προσπαθούσε με τις κατάλληλες ερωτήσεις να οδηγήσει τη σκέψη των συνομιλητών του σε πνευματικό αδιέξοδο, ώστε να παραδεχτούν την άγνοιά τους πάνω στο εξεταζόμενο θέμα.

Είναι σχεδόν σίγουρο, διαβάζουμε σε κάποιο άλλο σημείο του παραθέματος («Κατ' αναλογία, μπορεί οι αρχές στις οποίες στηρίζεται η ζωή του καθένα μας να μην παρουσιάζουν κανένα απολύτως πρόβλημα, μέχρι που θα παρουσιαστούν οι δυσκολίες της ζωής και οι αρχές αυτές θα τεθούν υπό αμφισβήτηση»), ότι κάποια στιγμή, όλοι μας, αργά ή γρήγορα θα αναγκαστούμε να παραδεχτούμε την άγνοιά μας και να πληρώσουμε τις συνέπειες της ανευθυνότητάς μας. Αυτό θα συμβεί, όταν, είτε σε μας, είτε σε δικούς μας ανθρώπους παρουσιαστούν δυσκολίες, τις οποίες θα κληθούμε να αντιμετωπίσουμε. Και τότε θα συνειδητοποιήσουμε έκπληκτοι ότι δεν ξέρουμε τον τρόπο να βοηθήσουμε, ούτε τον εαυτό μας, ούτε τους άλλους, αφού ποτέ δεν σκεφτήκαμε τίποτε πέρα από τα άμεσα καθημερινά ζητήματα.

Σε τέτοιου είδους ερωτήματα, που αφορούν την ύπαρξη μας ή το περιεχόμενο για παράδειγμα των εννοιών «καλό» ή «κακό», μοιάζει να μην υπάρχει απάντηση κι αν επιμεινουμε, θα πρέπει να απομακρυνθούμε νοερά από τον εαυτό μας και να τον κοιτάξουμε από μακριά, σα να ήταν κάποιος άλλος.

Τα φιλοσοφικά ερωτήματα χαρακτηρίζονται οριακά, έσχατα ή θεμελιώδη, γιατί φτάνουν εκεί, όπου νομίζουμε ότι βρίσκεται το έσχατο σημείο της γνώσης μας και μας κάνουν να συνειδητοποιήσουμε ότι αυτό που θεωρούσαμε ως το καταληκτικό όριο της σκέψης μας, στην πραγματικότητα είναι η αφετηρία μιας πνευματικής αναζήτησης σε άλλα βαθύτερα γνωσιολογικά πεδία.

Στη φιλοσοφία, οι απαντήσεις έχουν μικρότερη σημασία από τις ερωτήσεις, γιατί τα φιλοσοφικά ερωτήματα, που είναι συνήθως αλλόκοτα κι απίστευτα, εκφράζουν τον προβληματισμό του ανθρώπου απέναντι στην ύπαρξή του και τα πράγματα, στοιχείο διαχρονικό. Οι φιλόσοφοι δηλαδή, θέτουν ερωτήματα, εκεί, όπου φαινομενικά δεν υπάρχει ερώτηση.

Οι απαντήσεις σ' αυτά αντίθετα, αποτελούν περιπτωσιακή κι όχι οριστική επίλυσή τους. Είναι προτάσεις-υποθέσεις, στηριγμένες στην προσωπική θεωρία κάθε φιλοσόφου. Σύμφωνα με τον Κάρλ Γιάσπερς, «φιλοσοφία θα πει να βρίσκεσαι καθ' οδόν». Τα ερωτήματά της είναι ουσιαστικότερα από τις απαντήσεις της και κάθε απάντηση μετατρέπεται σε νέο ερώτημα». Εκτός από τους ειδικούς, που ασχολούνται συστηματικά με τη φιλοσοφία, κάθε σκεπτόμενος άνθρωπος έχει χρέος να ξεφεύγει από τις όποιες βεβαιότητες του έχουν επιβάλλει και να τολμά να αμφιβάλλει.

Η χειρότερη όμως στιγμή για τον άνθρωπο είναι όταν χρειάζεται επειγόντως να επαναπροσδιορίσει τις αρχές, στις οποίες έχει οικοδομήσει μια ολόκληρη ζωή, γιατί δεν τον εξυπηρετούν στη νέα πλέον πραγματικότητά του («...μέχρι που θα παρουσιαστούν οι δυσκολίες της ζωής και οι αρχές αυτές θα τεθούν υπό αμφισβήτηση»).

Η αιτιολόγηση βασικών πεποιθήσεων, αρχών, αξιών, ακόμα κι επιστημονικών αξιωμάτων που έχουμε διδαχθεί και εμπιστευόμαστε θεωρείται από τους φιλοσόφους κάτι απολύτως αναγκαίο. Αυτό συμβαίνει, γιατί η φιλοσοφική δραστηριότητα ξεκινά από την άποψη ότι οι αισθήσεις μας, αλλά και η λογική μας συχνά σφάλουν, οπότε όλα όσα δεχόμαστε ως προφανή μπορούν κάποια στιγμή ν' αλλάξουν.

Στη φιλοσοφική διαδικασία, δεν είναι μόνο δική μας υποχρέωση να αιτιολογούμε τις βασικές μας πεποιθήσεις. Την ίδια υποχρέωση έχουν και οι φιλόσοφοι για τις θέσεις που υποστηρίζουν. Είναι ευνόητο ότι για να υιοθετήσουμε θέσεις τόσο παράδοξες, όπως οι φιλοσοφικές, δεν αρκούν οι ισχυρισμοί, ή οι ιδέες των στοχαστών που τις υποστηρίζουν. Χρειαζόμαστε πρώτιστα πειστικές αποδείξεις για την εγκυρότητά τους, δηλαδή με επιχειρήματα που από λογική άποψη είναι αδιάσειστα.

Πέρα από τα όσα σημειώθηκαν, ο Γουορμπάρτον κρίνει αναγκαίο να τονίσει ότι οι ωφέλειες που προκύπτουν για το άτομο, όταν αμφισβητεί τις έτοιμες και κατασκευασμένες κοινωνικές αξίες ή ακόμη και τα προσωπικά του όρια είναι πολλές και σημαντικές. Πρωταρχικά αξιοποιεί στο έπακρο τις διανοητικές του δυνατότητες και διευρύνει τους ορίζοντές του, γεγονός, που του επιτρέπει να ζει ουσιαστικά και να απολαμβάνει πλήθος ηδονές («αν δεν αμφισβητείτε σοβαρά την ορθότητα των αντιλήψεων στις οποίες βασίζεται η ζωή σας, σίγουρα κάνετε τη ζωή σας φτωχότερη, επειδή ακριβώς δεν αξιοποιείτε τις διανοητικές σας δυνάμεις»).

Δυστυχώς, οι άνθρωποι σε κάθε εποχή αποφεύγουν να ταράξουν την καθημερινή τους μακαριότητα και γιατί θα χρειαστεί να κοπιήσουν, πράγμα, που τους προκαλεί δυσφορία και γιατί φοβούνται το άγνωστο και ανοίκειο («Πολλοί άνθρωποι βρίσκουν ότι απαιτεί υπερβολικά μεγάλη προσπάθεια ή ότι φέρνει μεγάλη αναστάτωση η ενασχόληση με τέτοια θεμελιώδη ερωτήματα»).

Σε πολλές περιπτώσεις, οι προκαταλήψεις γεννούν ασφάλεια, που οι άνθρωποι την ονομάζουν «ευτυχία» και προστατεύουν από τις αναθυμιάσεις που προκαλούν η σήψη της δυστυχίας και το ψέμα της ανεπάρκειας («Ίσως να είναι ευτυχισμένοι και βολεμένοι, μέσα στις προκαταλήψεις τους»).

Υπάρχουν όμως και οι γενναίοι και οι δυνατοί, που θέτουν ερωτήματα και προσπαθούν να δώσουν απαντήσεις στον εαυτό τους και στους άλλους, γιατί αυτό αποτελεί πρόκληση γι' αυτούς, γιατί αυτό σημαίνει ζωή («Άλλοι όμως νιώθουν μεγάλη επιθυμία να δώσουν απαντήσεις στα φιλοσοφικά ερωτήματα και κάτι τέτοιο αποτελεί πρόκληση γι' αυτούς»).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ανακεφαλαιώνοντας, πρέπει να παρατηρήσουμε ότι, όπως θα έλεγε και ο Σωκράτης, ο ανεξέταστος βίος δεν είναι βιωτός. Αυτό σημαίνει ότι αξίζει τον κόπο να αναρωτηθούμε για πρώτη φορά στη ζωή μας για όσα θεωρούσαμε μέχρι χθες ως ακλόνητες βεβαιότητες. Με τη ματιά του παιδιού και την κρίση της προηγμένης εποχής μας, μπορούμε να τολμήσουμε να αναρωτηθούμε, να αμφισβητήσουμε ακόμη και μας τους ίδιους. Ξεκινώντας από το τι και το γιατί, ίσως δε χρειαστεί να πανικοβληθούμε, όταν θα αντιμετωπίσουμε τον πόνο και την αποτυχία. Μπορούμε τουλάχιστον να μάθουμε τον τρόπο να είμαστε πρωταγωνιστές στη ζωή μας. Ένας άγνωστος κόσμος, εκεί έξω μας περιμένει να τον γνωρίσουμε!

<http://filosofiatheoritikis.blogspot.gr>